

AMERİKAN BASINI VE TÜRKİYE'DE GÖREV YAPAN AMERİKALI DİPLOMATLARIN GÖZÜYLE "YENİ TÜRKİYE" NİN OLUŞUMUNDA ATATÜRK'ÜN ROLÜ

ATATURK'S ROLE IN THE FORMATION OF THE "NEW TURKEY" FROM THE VIEW OF THE AMERICAN PRESS AND THE AMERICAN DIPLOMATS WORKING IN TURKEY

KENAN ÖZKAN*

ÖZ

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Lozan'da kalıcı bir barışın imzalanmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan "Modern Türkiye"nin inşası süreci, dış dünyada ilgiyle takip edilmiştir. Batı'nın gözünde "Hasta Adam" olarak görülen Türkiye'nin yönetimden ekonomiye, eğitimden hukuka, kadın haklarından kılık kıyafete kadar çok farklı alanlara yayılmış modernleşme çabası Avrupa kamuoyunun olduğu kadar Amerikan kamuoyunun da dikkatini çekmiştir. Atatürk liderliğindeki Türkiye'nin, yeniden inşası sürecinin ilgiyle takip edildiği kaynak grupları arasında Türkiye'deki görev yıllarına ait gözlem ve değerlendirmelere önemli ölçüde yer veren Amerikalı diplomatların hatıraları bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'nin ilk Amerikan Büyükelçisi Joseph C. Grew ve ondan büyükelçilik görevini devralan Charles Hitchcock Sherrill'in hatıraları Atatürk liderliğindeki Modern Türkiye'nin inşası sürecini yabancı gözüyle değerlendirmemiz açısından önemlidir. Konu hakkındaki bir diğer önemli kaynak grubunu ise Amerikan basını teşkil etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ermeni meselesi nedeniyle Amerikan kamuoyunda oluşan olumsuz Türk imajının, Cumhuriyetin ilk yıllarında da bir süre devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Modern Türkiye'nin inşası için başlatılmış olan devrimler zamanla bu imajın kaybolması ve yerine hayranlık uyandıran bir bakış açısının alması ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada laik ve demokratik Türkiye'nin oluşturulması açısından büyük bir öneme sahip olan Halifeliğin kaldırılması, kılık ve kıyafet alanındaki düzenlemeler, kadın hakları, yeni harflerin kabulü gibi devrimler, söz konusu iki kaynak grubu üzerinden incelenmiştir. Çalışma, "Atatürk Dönemi Demokratikleşme 1920-1938" isimli kitapta yer alan bölümün devamı ve tamamlayıcısı olarak kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerikalı Diplomatlar, Amerikan Basını, Atatürk, Devrimler, Modern Türkiye.

ABSTRACT

After winning the War of Independence and the signing of a lasting peace in Lausanne the process of building a modern state, Turkish Republic, which started under the leadership of Mustafa Kemal was followed with a profound interest in the outside World. Turkey's efforts of modernization as a sick man from West eyes, from management to the economy, from education to law, from women's rights to dress, were also followed with great interest in the United States like Western public opinion. Under the leadership of Ataturk, Turkey's fast and stable rebuilding process was followed by interest by American diplomats who worked in Turkey and published their memories during this process later. These memories occupy very important place. Turkey's first American Ambassador Joseph C. Grew, and Charles Hitchcock Sherrill's memories, who took over the duty after Grew, are very important to evaluate the modernization of Turkey under the leadership of Ataturk for evaluating with foreigner eye. Another important resource on the subject is the American press. The negative image of Turks that emerged in the American public opinion due to the Armenian issue during the Ottoman Empire continued for a while in the first years of the Republic. However, with the revolutions initiated for the construction of modern Turkey, this image started to disappear and instead of this image, an admirable viewpoint has emerged. In this study, the revolutions which has a great importance for a secular and democratic creation of Turkey, like the abolition of the Caliphate and regulations in costume and clothing, women's rights, the adoption of the new letters have been examined over the two source groups. This study has been written as a continuation and complement of the chapter in the book entitled "Democratization in the Ataturk Era 1920-1938".

Keywords: American Diplomats, American Press, Atatürk, Modern Turkey, Revolutions.

* Dr., Altınbaş Üniversitesi, Rektörlük Ortak Dersler Bölümü, kenan.ozkan@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8939-4365.

Extended Abstract

In this study, the role of Mustafa Kemal Atatürk in the birth of "Modern Turkey" is examined from the perspective of American sources, and as such, it completes our study titled "A View of Early Republican Period Political Life Through the Eyes of American Resources",

The American public's prejudices about Turkey and the Turkish nation is due to the Armenian issue; however, this has been accompanied by great interest in the radical change that Turkey has undergone as a result of the revolutions, both from the American public and also American diplomats. The memories of American diplomats serving in Turkey during this period are an important source group. Both the newspapers that take the pulse of the American public opinion and the memories of American diplomats working in Turkey agree that the success in the creation of "Modern Turkey" belongs to Mustafa Kemal Atatürk.

This study is based on two main source groups, and examines the assessment and interpretations of American sources regarding the role of Mustafa Kemal Atatürk in the construction of "Modern Turkey". While examining the aforementioned assessments, an important focus was on the similarities and differences between the two groups.

In this study two source groups were taken as a basis, and the determinations and evaluations in American sources regarding the role played by Mustafa Kemal Atatürk in the construction of "Modern Turkey" were examined. While examining the aforementioned determinations and evaluations, attention was drawn to the similarities and differences between the two source groups. The study contains five main sections. In the American press, these headlines were created based on the revolutions about which the most news and articles were found. In this regard the second criterion is the memories of Grew and Sherrill, American diplomats who served in Turkey. The focus of the paper is on the issues highlighted in these memories. The main issues covered are the proclamation of Ankara as the capital, the revolutions implemented during the construction of secular Turkey, the regulations in the field of women's rights and dress, and the discussion of the acceptance of the new alphabet. The fifth section deals with news and articles which present a holistic perspective on the role of Mustafa Kemal Atatürk in the Turkish revolution.

It is noteworthy that, for both resource groups in the study, the expression of "New Turkey" was chosen to refer to the social and political atmosphere during the revolutions. The images of the "Sick Man" and the "Terrible Turk" that prevailed in the American public were gradually abandoned considering the image of "New Turkey" or "Modern Turkey". In fact, it has been observed that the dominant point of view against Turkey continued in the American public opinion in the years following the proclamation of the Republic until the restoration of relations between the two countries in 1927. The main reason for this change in conception was the modernization efforts and success of the young Republic of Turkey, led by Mustafa Kemal Atatürk. It was eventually appreciated that these revolutions, initially perceived as Western imitation, actually emerged from the needs of Turkish society for practical solutions. American sources highlight the influence and persuasiveness of Mustafa Kemal Atatürk on public regarding the implementation of revolutions. The nationalist spirit that Mustafa Kemal Atatürk brought to the Turkish people was pointed out as the key to his success. European nationalism had an expansionist and isolationist character after the First World War. In contrast it has been pointed out that the nationalist spirit that emerged in Turkey under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk became a force connecting Turkey to the modern world, rather than cutting it off. According to American sources, another key point of Mustafa Kemal Atatürk's success in creating "Modern Turkey" was his radicalism in executing revolutions that would save the Turkish society from backwardness, implemented with full determination.

Giriş

Türkiye ve ABD ilişkilerinin kökeni 18. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Özellikle Amerikalı misyonerlerin Osmanlı topraklarında yoğunlaşan faaliyetleri ve Amerikan ticarî yatırımları, ABD'nin bölgeye olan ilgisinin her geçen gün artmasıyla sonuçlanmıştır.¹ 19. yüzyılda yoğunlaşan bu ilgi, Birinci Dünya Savaşı ve sonrası süreçte

¹ Osmanlı Ermenileri üzerinde Amerikan misyoner teşkilatlarının çalışmaları için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, (1839-1895)*, C. I, Yay. Haz. Recep Karacakaya, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, (1896-1919)*, C. II, Yay. Haz. Recep Karacakaya, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007. Bilal Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C. 10, Ankara: Türk Tarih Kurumu,

değişik etkenlerin de ilavesiyle artarak devam etmiştir.² Bununla birlikte Amerikan kamuoyunun Türkiye'ye yönelik algısı da olumsuz bir şekilde biçimlenmiştir. Türk milletine ve Türkiye'ye karşı bu olumsuz bakış açısının şekillenmesinde Osmanlı topraklarından Amerika'ya göç etmiş olan Rum ve Ermeniler büyük rol sahibidir.³ Gerek Amerika'daki Rum ve Ermeni lobisinin faaliyetleri gerekse Osmanlı topraklarında görev yapan Amerikalı misyonerlerin çalışmaları ve Türkiye aleyhindeki raporları, Amerikan kamuoyunda Türkiye'ye karşı olumsuz bir bakış açısının doğmasına neden olmuştur.⁴ Nitekim Mondros Mütarekesi sonrasında Washington Hükümeti tarafından Yüksek Komiser olarak İstanbul'a gönderilen Amiral Bristol dahi iki ülke arasındaki ilişkilere doğrudan etki eden bu faktöre işaret etmiştir. Bristol, Amerikan kamuoyunun ve siyasetçilerin Türkiye aleyhinde yanlış bir algıya kapılmasının en büyük nedeni olarak Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten Amerikalı misyonerlerin ve Amerikalı tüccarların siyasete müdahalesini göstermiş, bu müdahaleye son verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵

Amerikan kamuoyunda var olan Türkiye aleyhtarı bakış açısı Cumhuriyetin ilk yıllarında da varlığını korumuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de görevlendirilmiş olan ilk Amerikan Büyükelçisi Grew'un hatıralarında bu olumsuz etkinin devam etmekte olduğuna dair önemli ifadeler yer verdiği görülür. 22 Eylül 1927'de Ankara'ya gelen Grew, Türk diplomat Cevat Bey'le gerçekleştirdiği sohbette konuya ilişkin olarak şu noktalara temas ettiğini hatıratında aktarmaktadır:

"Halkımızın Türkiye'yi pek tanımadığını Ermeni sorunu ve Abdülhamit rejiminin bırakmış olduğu eski izlenimleri silmek için Türkiye'nin henüz çok şey yapmamış olduğunu ekledim. Türkiye'nin yeni gelişmelerini, başarılarını, geleceğe yönelik programlarını Amerikan halkına mümkün olduğu kadar açık bir şekilde anlatmanın önemi üzerinde durdum..."⁶

2014, 45-98. Leland James Gordon, *American Relations With Turkey, 1830-1930, An Economic Interpretation*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1932. Türk-Amerikan ilişkilerinin çeşitli yönlerine ilişkin yapılmış akademik çalışmalara dair toplu bir literatür taraması için bkz. Çağrı Erhan, Mustafa Aydın, "Selective Bibliography on Turkish-American Relations", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 31, (2000), 267- 292.

² Birinci Dünya Savaşı ve sonrası süreçte gelişen Türk-Amerikan ilişkileri için bkz. Kenan Özkan, *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, 1918-1923, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016. Laurance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası, (1914-1924)*, İstanbul: Örgün Yayınevi, İkinci Baskı, 2004. İsmail Köse, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral Mark Lambert Bristol'un Rolü, 1919-1927*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2016. Kenan Özkan, Elçin Yılmaz, "Amerikan Kaynaklarının Gözünden Erken Cumhuriyet Dönemi Siyasal Hayatına Bakış", *Atatürk Dönemi Demokratikleşme, 1920-1938*, Ed. Davud Kapucu, Ankara: İksad Publishing House, 2021, 359-438. Efe Sivış, *Türk Demokrasininin Sıfır Noktası, Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

³ Söz konusu bu göç için bkz. Rifat N. Bali, *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2004, 165-261. Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi, 1774-2005*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 2005, 98 vd.

⁴ Elçin Yılmaz, Kenan Özkan, "Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV/1, (2020), 355-381. Elçin Yılmaz, *Amerikan Misyonerlerinin Türk-Ermeni İlişkilerine Etkisi*, Beau Bassin: Lap Lambert Academic Publishing, 2020, 175. Amerika'daki Rum ve Ermeni lobisi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Türk karşıtı faaliyetlerini artırmış ve ABD Başkanı Wilson'un dış politikasına uymadığı halde her fırsatta ABD'yi Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açması konusunda kışkırtmışlardır. ABD'deki Ermeni ve Rum lobi faaliyetleri karşısında o tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi olarak görev yapmış olan Rüstem Bey, büyük bir mücadele örneği sergilemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, Ankara: Bilgi Basımevi, 1976, 9-25. Hazel Kul, *Mondros'tan Gümrü'ye ABD Basınında Ermeni Meselesi, 1918-1920*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, 33-41. Özkan, *Türkiye-ABD İlişkileri*, 120-122. Amerikan kamuoyundaki Türk imajı için ayrıca bkz. Roger R. Trask, "The Terrible Turk and Turkish-American Relations in the Interwar Period", *The Historian*, 33/1, (November 1970), 40-43.

⁵ Bristol, bu konuda Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkililerini her fırsatta uyarmıştır. Örneğin Yakın Doğu Şefi Allen Dulles'a gönderdiği yazıda, zamanının büyük bir kısmını, Amerikan misyonerleri ve tüccarlarını, Amerikan çıkarlarını tehlikeye düşürecek faaliyetlerden uzak tutmak için harcadığını ifade etmiştir. Thomas A. Bryson, "Admiral Mark L. Bristol, An Open-Door Diplomat in Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, 5/4 (September 1974), 456-457. Amiral Bristol, bu konuda Türk kamuoyunu da ikaz eden beyanatlarda bulunmuştur. Örneğin Nisan 1919'de "Tasvir-i Efkâr" ve "Alemdar" gazetelerine verdiği beyanatında Ermeni meselesinin Türk halkına sürdüğü lekenin silinmesinin oldukça güç olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda Türklerin çok çalışması gerektiğini belirten Bristol, Ermeni lobisinin büyük bir propaganda gücüne sahip olduğuna dikkat çeker. "Amiral Bristol ile Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, 26 Nisan 1335, No. 2707, 1. "Silinmesi Güç Bir Leke, Amiral Bristol'un Beyanattı", *Alemdar*, 27 Nisan 1335, No. 1429, 1. Mondros Mütarekesinden sonraki süreçte Ermeni meselesinin Türk Amerikan ilişkileri üzerindeki etkisi açısından ayrıca bkz. Köse, *Bristol'un Rolü*, 85.

⁶ Joseph Grew, *Gazi ve İsmet Paşa, Çalkantılı Dönem, 1922-1932*, Türkçesi: M. Aşkın-N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi, 3. Baskı, 2005, 100-101. Joseph C. Grew, *Yeni Türkiye, Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisinin Anıları*, Türkçesi: Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Multilingual, 1999, 32.

Bristol ve sonrasında Grew başta olmak üzere, Türkiye’de görev yapmış olan Amerikalı diplomatların bu olumsuz izlenimi silmek için büyük bir çaba sarf ettiği görülmüştür.⁷ Amerikan kamuoyunda Türk aleyhtarı yazıların devam etmesi üzerine Grew, Türk Hükümetini ABD’de bir halkla ilişkiler programı başlatmaya davet eder. Hatta Atatürk’ün Ankara’da kurmuş olduğu çiftlikte bir film çekilmesi için teşvikte dahi bulunmuştur.⁸ Nitekim yanında Grew ve bazı önemli isimler bulunduğu halde Mustafa Kemal’in Orman Çiftliği’nde Amerikan ulusuna hitap ederken kayda alınan kısa film, bu çabanın bir ürünüdür.⁹ Bu tür çalışmalar ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve bu sayede Türkiye’nin değişen çehresi Amerikan kamuoyuna aktarılmıştır.¹⁰

Bu çalışmada modern Türkiye’nin inşası için gerçekleştirilen Ankara’nın başkent ilan edilmesi, halifeliğin kaldırılması, kılık ve kıyafet alanında yapılan düzenlemeler, kadın hakları, harf devrimi gibi yenilikler incelenmiştir. Bu inceleme Türkiye’de görev yapmış Amerikalı diplomatlardan Grew ve Sherrill’in anıları ile Amerikan basını üzerinden gerçekleştirilmiştir.

1. Amerikan Kaynaklarında Başkent Ankara

Lozan’da yeni Türk Devleti’nin varlığının tanınması sonrasında, diplomatik ilişkilerin yabancı devlet elçilikleri vasıtasıyla sürdürülmesi zorunlu hale gelmişti. Bununla birlikte 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılmasının ardından İstanbul başkent olma özelliğini de yitirmişti. Bu yeni dönemde, yeni Türk Devleti’nin bir başkenti mevcut değildi. Ankara fiilen Aralık 1919’dan itibaren yeni hükümetin kalbinin attığı yerdı ancak 1923 Ekim ayı itibarıyla Türkiye’nin henüz bir başkenti yoktu. İsmet Paşa’nın 9 Ekim’de Halk Fırkası Grubu’nda sunduğu yasa teklifi, 10 Ekim’de meclise geldi ve teklif 13 Ekim’de kabul edilerek Ankara, yeni Türk Devleti’nin başkenti oldu.¹¹

Ankara’nın başkent ilan edilmesi kararına İngiltere’nin kışkırtmaları neticesinde pek çok ülke tepki gösterdi ve temsilciliklerini İstanbul’dan Ankara’ya nakletmediler.¹² Bu tepkiyi gösteren ülkeler arasında ABD de yer almaktaydı. Bu durumda ABD temsilcisi Amiral Bristol İstanbul’da kalıyor, gerekli hallerde kısa süreliğine Ankara’ya gidiyordu.¹³ Büyük devletlerin bu tavrı uzun süre devam etse de Ankara Hükümeti geri adım atmamış, Ankara’ya atanmayan ve güven mektubunu bizzat Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’e teslim etmeyen diplomatik temsilcilerin kabul edilmeyeceğini duyurmuştur. Türkiye’nin bu kararlı tutumu karşısında, yabancı okullar, hayır kurumları ve ticarî yatırımlar nedeniyle Türkiye üzerinde büyük menfaatleri bulunan ABD’nin Türkiye’deki temsilcisi Amiral Bristol eşini de alarak Nisan 1924’te Ankara’ya gitmek durumunda kalmıştır.¹⁴ Bu

⁷ Harry N. Howard, Türk-Amerikan ilişkilerinde Birinci Dünya Savaşından sonra yaşanan zorluklara rağmen, Lozan Konferansı’nı takip eden on yıl içerisinde karşılıklı saygıya dayalı bir iyileşme yaşandığı noktasına işaret etmiştir. Howard’a göre bu iyileşmenin nedeni Grew ve diğer Amerikalı diplomatların çabasıdır. Howard, bu iyi ilişkilerin siyasetten, ekonomiye ve kültürel faaliyetlere kadar pek çok alanda etkisinin görüldüğüne işaret etmiştir. Harry N. Howard, “The Bicentennial in American-Turkish Relations”, *Middle East Journal*, 30/3, (Summer 1976), 302.

⁸ Roger Trask’a göre Amerikan kamuoyundaki olumsuz Türk imajının silinmesi konusundaki en büyük çaba Grew’a aittir. Trask, “The Terrible Turk”, 45. Grew, hatıralarında Türk yazarların ve siyasetçilerin kaleme aldıkları yazıları Amerikan basınında yayınlama çabalarına ilişkin bilgi vermiştir. Grew’un bu konuda Yakup Kadri Bey’le temas kurduğu bilinmektedir. Grew, *Çalkantılı Dönem*, 122-138. Grew, *Yeni Türkiye*, 58-63.

⁹ İlgili film için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=7Qd6Z6lNLJg>. Erişim: 25.02.2021.

¹⁰ Örneğin Türkiye’de bir takım filmler kayda alan Julien Bryan, Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’e müracaat etmiş ve kendisine verilen izin üzerine bu filmleri bir suare düzenleyerek tanıtmıştır. Amerikan devlet ricali ve parlamento üyelerinin de yer aldığı ve 29 Mart 1937 tarihinde iki yüz kişilik suarenin öncesinde, 27 Mart’ta Başkan Roosvelt ve eşi Beyaz Saray’da gerçekleşen ayrı bir gösterimde bu filmleri izlemiş ve Roosvelt, Mr. Bryan’a gördüklerinden ne kadar etkilenmiş olduğunu aktarmıştır. Bu filmler ülke çapındaki okullarda Amerikalı gençlere izletilmekle birlikte, haklarında çok sayıda konferans da düzenlenmiştir. Amerikan basınında da bu filmler hakkında çok sayıda yazı kaleme alındığı bilinmektedir. Nitekim Münir Ertegün’ün filmlerin Amerikan basını ve kamuoyu üzerindeki etkisine dair bilgi veren yazısı için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30. 10. 268. 804. 4. (14.05.1937)

¹¹ *TBMMZC*, Devre 2, İçtima Senesi 1, C. 2, 34. İçtima, 10 Teşrinievvel 1339, 598. *TBMMZC*, Devre 2, İçtima Senesi 1, C. 2, 25. İçtima, 13 Teşrinievvel 1339, 665. BCA. 30. 10. 122. 866. 4, (17.10.1923). Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, 2. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1998, 292-293. Bilal Şimşir, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7/20, (Kasım 1991), 207. Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu, 1923-1924*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2009, 51-54.

¹² İngiltere daha Şubat 1923 gibi erken bir tarihte, TBMM’nin başkenti Anadolu’ya taşıyacağı konusunda bir takım bilgiler toplamıştı. Böyle bir ihtimal karşısında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 2 Ağustos 1923’te Fransa, Japonya, İtalya ve ABD nezdinde temasta bulunmuş ve diplomatik misyonların Ankara’ya gitmeyip, İstanbul’da kalmasını istemişti. Çünkü “Ankara’da onurla ve konfor içinde oturulamazdı.” Şimşir, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, 209.

¹³ Bu hareket tarzı neticesinde Amerikan temsilciliği görevlilerinden Maynard Barnes, Wallace Treat ve Howland Shaw birer ay dönüşümlü olarak Ankara’da mümessillik vazifesini sürdürmüşlerdir. Köse, *Bristol’un Rolü*, 400.

¹⁴ Köse’ye göre Amiral Bristol’ün Ankara’ya gitmesinin nedenleri arasında başkentin yeniden İstanbul’a taşınmasının mümkün olmadığını artık büyük devletler tarafından anlaşılması, Bristol’ün Amerika’nın Ankara’daki elçiliği için verilecek arsayı

sırada, iki ülke arasında 20 Nisan 1917'de ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle kesilmiş olan ilişkiler henüz iade edilmemiş durumdaydı. Çünkü Lozan sonrasında ABD ile Türkiye arasında 6 Ağustos 1923 tarihli bir antlaşma imzalanmış ancak Senato bu antlaşmayı 18 Ocak 1927'de onaylamayı reddetmişti. ABD'nin ret kararı karşısında TBMM de 6 Ağustos 1923 tarihli antlaşmayı onaylamamış ve neticede, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler resmîyet kazanmamıştı.¹⁵ İlişkilerin resmîyete dökülmesi yine Amiral Bristol'un çabaları sonucunda gerçekleşen 17 Şubat 1927 tarihli "Modus Vivendi" ile gerçekleşmiştir.¹⁶ Antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra 9 Mayıs 1927'de Washington Hükümeti, Ankara'ya büyükelçi olarak Grew'un atanacağını bildirmiş ve görüş istemiştir.¹⁷ Ankara Hükümeti ise 22 Mayıs tarihinde bu teklifi kabul etmiştir.¹⁸

Grew, 1 Ağustos 1927'de "Leviathan" gemisine binerek New York'tan ayrılmış ve 18 Eylül'de İstanbul'a gelmiştir. 21 Eylül'e kadar İstanbul'da kaldıktan sonra 22 Eylül 1927'de Ankara'ya ulaşmıştır.¹⁹

Grew, hatırlarında İstanbul'dan başkent Ankara'ya, "Anadolu Ekspresi" ile gerçekleştirdiği yolculuğuna ilişkin ilginç bilgiler vermiştir. "Yolculuğun on beş saatten az bir zaman" sürdüğünü ifade eden Grew, bu kısa yolculuğa sevinir. Çünkü seyahati öncesinde, İstanbul'daki elçilik çalışanlarından Ankara'ya yolculuğun daha birkaç sene evveline kadar yirmi beş saat sürdüğü bilgisini almış olduğundan, on beş saatlik kısa yolculuk onu mutlu etmiştir.²⁰

Grew trenin Ankara'ya yaklaşması esnasında, o zamanki Ankara'nın birkaç kilometre dışında yer alan ve Mustafa Kemal Paşa'nın 1925'te kuruluş sürecini başlatmış olduğu çiftlikten söz etmiştir. Çiftlikteki güzel görümlü binaların varlığından bahseden Grew, buralarda her türlü sebze ve meyvenin yetiştirildiğini belirtir.²¹ Grew'un bundan sonraki izlenimleri de Ankara'nın henüz modern bir kent manzarası arz etmekten oldukça uzak görüntüsüne ilişkindir. Grew'un resmettiği Ankara, sokaklarında keçilerin dolaştığı bir kasabadır. Kurak iklimi nedeniyle yaşanan su sıkıntısına dikkat çeken Grew, Evkaf Vekâletinden kiralanan Amerikan Sefareti'nin bahçesindeki çimenlere şaşırmıştır.

"... Uzun süren kurak mevsime bağlı olarak son altı gün içinde gelen su yetersiz kalmış ve (bu durum) komşu kuyulardan su satın alınmasını gerektirmişti. Her halükarda iyi bir banyo yapma imkânı buldum. Bize ayrılmış olan üç yatak odası, iki banyo, iki oturma odası, balkon, çalışma odası, salon ve üç büronun bulunduğu hâkim noktadan, o zamanki ismiyle Amerikan Delegasyonunu barındıran karşıdaki küçük binayı görmek mümkündü. Bu villalar ile demiryolu istasyonu arasında kalan toprak parçası zamanında bir bataklık olup, buradan sıtma neşriyatıyla görevlendirilmiş anofel sivrisinekleri gelmekteydi. Bataklık şu anda kurutulmuş olup, hâlihazırda kenarında bir haşmet içinde Belediye Parkının Müdürüne ait ikametgâh ve müdür yerinde kalsa dahi, tuzlu toprak üzerinde herhangi bir şey yetişmediği için parkın kendisi faydasız bulunmuş ve parsellere ayrılarak münferit binalar yapılmak üzere satışa arz edilmişti..."²²

Görüldüğü gibi Grew, 1920'lerin sonundaki Ankara için; içerisinde keçilerin dolaştığı, su sıkıntısı nedeniyle kuyu suyu tüketilen, bina azlığı nedeniyle yabancı temsilciliklerin sorun yaşadığı bir Anadolu kasabası tasvir etmektedir. Grew sadece Ankara'daki yabancı temsilciliklerin değil, Türk resmî makamlarının da mekân sıkıntısı

inceleme düşüncesi ve hepsinden de önemlisi Amerikan misyoner okulları ve hastanelerine ilişkin hususları doğrudan Ankara'da görüşmek istemeseydi. Köse, *Bristol'un Rolü*, 394, 401.

¹⁵ 6 Ağustos 1923 tarihli antlaşma ve ABD Senatosunun reddi konusu için bkz. Özkan, *Türkiye-ABD İlişkileri*, 287 vd. Köse, *Bristol'un Rolü*, 367 vd. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, 89, 110. Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, 1923-1938*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, 67 vd.

¹⁶ Armaoğlu, *Türk-Amerikan Münasebetleri*. 111. Köse, *Bristol'un Rolü*, 497 vd. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, 77 vd. Latince "Modus vivendi", "yaşam tarzı" anlamına gelip, liberalizmin siyaset literatürüne ait bir terimdir. Bununla birlikte terim uluslararası hukukta, anlaşmazlık halinde bulunan iki devletin, bu anlaşmazlığın çözümünü ileriki bir tarihe bırakarak geçici bir durum ile yetinerek aralarındaki siyasal ilişkileri başlatmak anlamında kullanılmaktadır. Terim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cennet Uslu, "Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi", *Turkish Studies*, 9/2, (Winter 2014), 1539-1556. Enzo Rossi, "Modus Vivendi, Consensus, and (Realist) Liberal Legitimacy", *Public Reason*, 2/2, (2010), 21-39.

¹⁷ Köse, *Bristol'un Rolü*, 500. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, 86.

¹⁸ BCA. 30. 18. 1. 1. 24. 33. 2, (22.05.1927)

¹⁹ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 95-98. Grew, *Yeni Türkiye*, 19-27.

²⁰ Grew, *Yeni Türkiye*, s. 27. Grew hatıralarında, Ticari Ataşe Gulian Gillespie'nin Ankara'ya ilk gelişinde on beş günlük bir seyahat yapmak zorunda kaldığını bizzat kendisinden dinlediğini aktarmıştır. Gillespie'nin Ankara'ya ilk yolculuğu Milli Mücadele'nin devam ettiği sırada 26 Aralık 1921'de gerçekleşmiş olmakla birlikte, bu yolculuk aslında 11 gün sürmüştür. Gillespie, Washington'a gönderdiği raporunda seyahatinin ayrıntılarını Amerikan yatırımcıları üzerinde güven oluşturacak bir surette aktarmış, seyahati boyunca hiçbir zorluk, engelleme ya da eşkıyalık belirtisi yaşamadığını ifade etmiştir. Özkan, *Türkiye-ABD İlişkileri*, 340.

²¹ Grew, *Yeni Türkiye*, 27.

²² Grew, *Yeni Türkiye*, 28.

içerisinde olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim 22 Eylül'de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) Bey'le ilk temasına ilişkin izlenimlerinde bu hususa yer vermiştir. "...Hariciye Vekâleti, içi insan kaynayan izbe ve rengi uçmuş, pek viran bir binada yer alsa da yakın tarihte yeni binasına taşınacaktı. İves ve ben Vekil'in fare deliğine sokulduk-buraya oda demeye dilimiz elvermiyordu-..."²³

Charles Hitchcock Sherrill'in hatıralarında Grew'a kıyasla Ankara'ya çok daha geniş yer ayırmış olduğu görülmektedir. Grew'un 1932'de Tokyo Büyükelçiliği'ne görevlendirilmesi üzerine Washington Hükümeti tarafından Ankara Büyükelçiliği'ne tayin edilen Sherrill²⁴ öncelikle eski ve yeni başkentleri taşıdıkları anlam açısından kıyaslamıştır. Ona göre İstanbul, güzel ve ışıltılı yüzünün arkasında yıkılmış bir imparatorluğun eski zihniyetini sembolize etmektedir. Bu nedenle "Yeni Türkiye"nin milli kimliğini ve "Türk vatandaşlarının" hayata bakış açısını anlamak için İstanbul bir şey ifade etmemektedir. Sherrill'a göre "Yeni Türkiye"yi tanımak için eskiyi sembolize eden İstanbul'a değil; yeniliği ve devrimi sembolize eden Ankara'ya bakmak gerekir.

"...Fakat okuyucularıma şimdiden şunu da haber vermek isterim ki, güzelliklerle dolu İstanbul, artık eskisi gibi Türkiye'nin ta kendisi olmaktan çıkmıştır. Artık İstanbul'u bilen, Türkiye'nin bütün milli hayatını ve yaşayış tarzını öğrenmiş sayılmamaktadır. Türk devrimi milletin hayat yapısını gözler önüne sermiştir. Bugün Türkiye'yi gerçekten bilmek, İstanbul'un yeni gelen yabancılara gösterdiği güzel yüzünden çok farklı olduğunu kavramakla mümkündür. Türkiye'yi tanımak için çok daha uzaklara, Anadolu'nun içine, milletin kalbine doğru gitmek lazımdır. Her şeyden önce de Türkiye'nin kalbinin çarptığı yer olan Ankara'ya kadar çıkmak gerekir..."²⁵

Sherrill sadece taşıdıkları anlam değil; sahip oldukları iklim ve fiziki koşullar açısından da bir karşılaştırma yaparak, her açıdan Ankara'yı İstanbul'a kıyasla avantajlı ve daha sağlıklı bir şehir olarak görmüştür. Sherrill'e göre Ankara'nın bu özelliği, ona dinamizm kazandırmaktadır. Her şeyden önce bu kadar sağlam bir hükümet merkezine sahip olmakla övünebilecek başka bir millet yoktur. İkinci olarak "...Karadeniz'in fırtınasıyla İstanbul'u kaplayan sisli, rutubetli, yağışlı ve kasvetli havanın yerini alan tertemiz havasıyla Ankara, sıhhi bir şehirdir...". Paris, Berlin, Londra ve hatta Washington'la kıyaslandığında Ankara "cana can katan bir iklime sahiptir." Sherrill'a göre insanı diri ve sağlıklı tutan bu hava, kanunları yapan milletvekillerine de elbette büyük bir kuvvet kazandırmaktadır.²⁶ Görüldüğü gibi Sherrill, Avrupa diplomasisinde Osmanlı Devleti için kullanılan "Hasta Adam" tanımlaması ile İstanbul'un nemli iklimi arasında bir bağ kurmuştur. Oysaki Ankara'nın iklimi insana kuvvet vermektedir. Mustafa Kemal, milletini her an tehlike altında bulunan İstanbul'dan çekip çıkarmış ve Anadolu'nun merkezine götürerek yepyeni bir başlangıcın altına imza atmıştır. Ona göre başkentini İstanbul'dan Ankara'ya nakli, eski ile kopuşu ve Türk milleti için yeni bir başlangıcı sembolize etmektedir. Böylece Sherrill, Ankara'nın coğrafi konumu itibarıyla sahip olduğu stratejik önem ve savunma avantajına temas etmiştir.

"...Milli Hükümet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya büyük bir limanda bin türlü menfaatin çatıştığı, türlü tehlide açık bir şehirden Anadolu'nun ortasında yüksek bir yaylaya taşınması gerçekten dikkate değer bir olaydı. Bu yeni başkentte hükümetler hiçbir tehdit altında kalmadan memleket meselelerini sakin bir şekilde gözden geçirebilir, ülkenin beklediği refah ve kalkınmanın şartlarını çok daha rahat bir şekilde hazırlayabilirlerdi..."²⁷

Sherrill'in hatıralarındaki Ankara'nın çehresi, Grew'in tasvirinden oldukça farklıdır. Unutulmamalıdır ki Grew, Eylül 1927'de Ankara'ya geldiğinde susuz, çorak ve bakımsız küçük bir Anadolu kasabası görünümündedir. Oysa Mayıs 1932'de Ankara'ya gelen Sherrill, Ankara'nın bu görüntüsünden sıyrılıp yeni bir kent havasına bürünmüş haliyle karşılaşmıştır. Bununla birlikte şehirdeki eski Roma yapılarının, yeni inşa edilmekte olan yapılarla uyumuna da dikkat çekmiş ve Ankara'nın yeni haliyle eski medeniyetlere de kucak açan, onu sahiplenen yönüne

²³ Grew, *Yeni Türkiye*, 29, Grew, *Çalkantılı Dönem*, 98.

²⁴ Sherrill'in Ankara Büyükelçiliğine tayini hakkında bkz. BCA. 30. 10. 267. 801. 26, (02.05.1932)

²⁵ Charles H. Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, Çev. A. Basad Kocaoğlu, İstanbul: İlgı Yayınları, 1. Baskı, 2006, 12.

²⁶ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 16-17.

²⁷ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 78-79. Başkentini istilaya açık bir pozisyondaki İstanbul'dan Anadolu'nun güvenli bir noktaya taşınması fikri, Alman Von der Goltz Paşa'dan miras olarak kalmıştır. Onun 1883'te Sultan II. Abdülhamit tarafından Mekteb-i Harbiye'ye iki yıllık görev için atanması ve okulun eğitim programında yaptığı önemli değişiklikler, bu okuldan mezun olan ve son döneme damgasını vuran asker kökenli devlet adamlarına üzerinde derin izler bırakmıştır. Goltz Paşa, kaleme aldığı eserlerle de yönetici kuşak üzerinde etkili olmuştur. İlk olarak 1897'de kaleme aldığı ve sonrasında kitaplaşarak 1905 ve 1908'de yayınlanan "Devlet-i Âliye'nin Zaaf ve Kuvveti" başlıklı eserinde başkentini Konya ya da Kayseri'ye veya daha da iç kesimlere taşınması tavsiyesinde bulunmuştur. Von der Goltz Paşa, *Devlet-i Âliye'nin Zaaf ve Kuvveti*, Mütercimi: Zaimzade Hasan Fehmi, Kahire: 1324, 53. Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", 191-192.

temas etmiştir. Geniş caddeleri, ışıklı yolları, elçilik binaları, resmî devlet dairelerinin yanında, Roma ve Bizans kalıntılarının şehre ayrı bir hava kattığını belirtir.

"Ankara'nın hükümet merkezimiz Washington ile benzerliği gariptir. Bakanlıkların bulunduğu mahalden eski Ankara'ya giden geniş ağaçlı cadde, Washington'un Massachusetts caddesine ne kadar benzer. O da tatlı, yumuşak bir yokuşla yükselir. Yukarıya, tepeye, Cumhurbaşkanının vakarla duran konağına giden caddenin iki tarafından tam iki düzineyi bulan elçilikler ve maslahatgüzarlıklar var. Bu elçiliklerin bazıları, Washington'da bile öğünebileceğimiz kadar güzel binalardır. Geceleri eski şehirden yukarıya doğru bakarken Çankaya caddesini aydınlatan sayısız elektrik lambaları, şehri yıldızlarla çevrelemek isteyen elmaslı zincire benzer. Bu güzel caddenin insanda bırakacağı unutulmaz iz, sırtlardan aşağıya inerken aşağıda Anadolu ovasının öte yanında göreceğimiz güzel manzaradır. Evet, bu inanılmayacak kadar güzeldir. Eski ve yeni, Ankara'nın el ele vermesiyle meydana gelen dekor gerçekten hem güzel hem enteresandır. Eğer modern yapılardan, yeniliklerden hoşlanıyorsanız biraz önce sözünü ettiğimiz Gazi Terbiye Enstitüsü veya Musiki Mektebini, diğer benzeri kuruluşları geziniz. Şayet eskiye, antikaya merakınız varsa gayet mükemmel düzenlenmiş müzede Etiler medeniyetine ait zengin koleksiyonu görebilirsiniz. Bu koleksiyonu süsleyen eşyalar milattan 4.000 yıl öncesine kadar dayanan ve Ankara'ya birkaç saatlik mesafede bulunmuş tarihi eşya ve yapılarıdır. İstasyonun arka yakasında devam eden kazı ile meydana çıkarılan Frigyalılara ait harabeleri de görebilirsiniz. Daha olmazsa Roma, Bizans ve Selçuklu istihkâmlarını, kendilerinden önceki çağlarla kıyaslayabilmek için kaleye çıkınız. Burada göreceğiniz Augustus mabedi, sanki asrımızın mimarisi ve tekniğiyle boy ölçüşmek ister gibi iddialı durmaktadır... İlk Başkanımız General Washington'un, hükümet merkezini Philedelphia'dan Washington'a taşıdığı gibi Mustafa Kemal de Ankara'yı İstanbul'a tercih etmişti..."²⁸

Bu anlatılarından Batı kamuoyundaki imajının aksine, Sherrill'in Türkleri medeniyeti yok eden değil; koruyup katkı sağlayan bir millet olarak gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca Sherrill'in, iki ülke başkentleri ile liderlerini birbirine benzetmesi dikkat çekicidir.

Sherrill'dan sonra 1933-1936 yılları arasında büyükelçilik görevini üstlenen Robert Peet Skinner, Kasım 1934'te Paris'teki Amerikan Kulübü'nün bir ziyafeti sırasında yaptığı konuşmada başkent değişikliği konusuna değinir. "*İstanbul gibi parlak bir inci olan*" şehrin terk edilerek başkent Ankara'ya nakledilmesine başlangıçta hayret ettiklerini ancak Ankara'nın gelişimi adına gördükleri manzaranın kendilerinde daha büyük bir hayranlık uyandırdığını ifade etmiştir. Skinner'e göre Türkiye'ye gelen yabancılar Ankara'ya gittikleri zaman "*Amerika'nın garbindaki şehirlerin inkişaf ettiği bir tarzda büyüüp imar edilmiş*" bir şehirle karşılaşmaktadırlar.²⁹

"Yeni Türkiye" nin yeni başkenti olarak Ankara'ya, Amerikan basını da ilgi göstermiştir. Gazeteci Charles Stewart, 1927'de siyasî ilişkilerin iadesinden sonra Türkiye'ye görevlendirilecek büyükelçiye dair kaleme aldığı uzun bir yazıda, başkent değişikliği konusuna da temas eder. Her şeyden önce "*Başkent Konstantinopolis güzel bir şehir*" olmakla birlikte "*Cumhurbaşkanı Kemal'in başkenti Angora'dır.*" Stewart'a göre "*Konstantinopolis'i meydana getiren faktörler*" ve sembolize ettiği değerler aslında Mustafa Kemal'in başkenti Ankara'ya taşımasının nedenlerini oluşturmaktadır. Her şeyden önce İstanbul, eski imparatorluk ile özdeşleşen onun ruhunu yansıtan bir şehirdir. İkinci olarak "Konstantinopolis", işgali kolay bir merkezdir. Büyük güçler, kruvazörlerini buraya gönderip işgal edebilirlerdi ki, bu yaşanmamış bir durum değildi. Stewart'a göre Mustafa Kemal'in kafasındaki başkent ulaşılması zor bir yer olmalıydı. Mustafa Kemal bu özelliği "Angora"da bulmuştu. "*Küçük Asya'nın ortasında ulaşılması oldukça zor bir taşra kasabasıydı... Bin Bir Gece Masallarından kalma, tipik, geri kalmış bir Türk kasabasıydı.*" Stewart, Ankara'nın burada görev yapacak yabancı diplomatlar için zor bir yer olduğuna noktasın da temas etmekteydi. Ona göre Ankara canlılıktan uzak, oldukça durağan bir sosyal hayata sahip olduğu için kasvetli bir yerdi. Buraya gelecek diplomatlar eğer "*kaba davranışları görmezden gelebilirse... bu sefil delik...*" onlar için çok da kötü bir yer olmayacaktı.³⁰

Stewart'ın bu ifadelerinden Ankara'nın, Amerikan basınında bırakmış olduğu izlenimi öncelikle görmek mümkündür. İkinci olarak Amerikan kamuoyunda, Anadolu insanının kaba davranışlar sergileyen bir karaktere sahip olduğu algısının devam ettiği de açıkça görülmektedir.

²⁸ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 17-18, 80.

²⁹ BCA. 30. 10. 267. 802. 24, (06.11.1934).

³⁰ Charles R. Stewart, "Socially Inclined Not Eager for Turkish Ambassadorship", *The Brownsville Herald*, 18 May 1927, 4.

Frederic J. Haskin de “Türkiye’nin başkenti neden değiştirildi” sorusuna yanıt aramıştır. Haskin’e göre Türk devlet adamları, saldırıya açık konumu nedeniyle İstanbul’un, Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti olmaya devam edemeyeceği düşüncesindedirler. Bu doğrultuda “Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türk milliyetçi partisi Türkiye’nin ortasında, güçlü bir savunmaya sahip yeni bir başkent kurmak istemiştir.”³¹ Görüldüğü üzere Haskin için başkent değişikliğinde öncelikli faktör eski ve yeni zihniyetlerin temsili meselesi değildir. O, jeostratejik konumun öncelikli faktör oluşuna dikkat çekmiştir.

Haskin’in bu yazısında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise şehir isimlerinin yazımı olmuştur. Haskin, şehir isimlerini Türkçe yazılışlarıyla verildikten sonra, yanlarında parantez içinde “Constantinople” ve “Angora” ifadelerine yer vermiştir. Bu önemli bir değişikliktir, çünkü Amerikan basınında başkent isimleri 1930'lara kadar sadece “Constantinople” ve “Angora” kelimeleriyle ifade edilmiştir.³² Nitekim Büyükelçi Sherrill’in da bu noktaya temas ettiği görülür. Sherrill’a göre yabancılar “bu şehir için Constantinople adını kullanmaya” o kadar alışmıştır ki, artık “İstanbul” demekte güçlük çekmektedirler. Bununla birlikte Türkiye’nin Posta Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü tarafından, merkezi İsviçre’de bulunan Uluslararası Posta, Telgraf ve Telefon Teşkilatı’na yapılan müracaatla “Constantinople” yerine “İstanbul” adının kullanılması talebinin resmen iletildiğini ifade eden Sherrill, 3 Ocak 1929’dan itibaren bu şehrin resmî adının “İstanbul” olduğunu notlarına eklemiştir. Sherrill için nasıl ki Oslo, Christiania; Leningrad, St. Petersburg; New York, New Amsterdam adını “kesin olarak silip süpürmüşse” artık “İstanbul adı da Constantinople adını öylece ortadan kaldırmıştır.”³³

Amerikan basını yeni başkent için “Angora” yerine “Ankara” kullanımını benimsedikten sonra bu yeni kelimenin etimolojisine de ilgi göstermiştir. Francois Psalty, bu yeni yazım ve telaffuzun “Yunanca ‘Ankyra’ ya da Latince ‘Ancyrum’dan” türemiş olduğuna ve “çapa” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Şehir için şimdiye kadar kullanımda olan “Angora” sözcüğünün Yunan mitolojisiyle de örtüştüğüne işaret eden Psalty, Frig Kralı Midas’ın şehri kurmuş olduğu ve şehrin çapa şeklindeki üç dağın eteklerinde yer alması nedeniyle bu şekilde adlandırıldığı bilgisini paylaşmıştır. Ancak Psalty’e göre “eski düzene ait pek çok şeye savaş açmış olan Mustafa Kemal” bu kalıplaşmış geleneği de reddetmiştir. Psalty, “Türklerin tarihsel kökenlerine ilişkin önemli bir araştırmaya istinaden” Mustafa Kemal’in, Büyük İskender’in istilasından çok önce Türklerin Anadolu’ya yerleşmiş ve bu kelimeyi de beraberlerinde getirmiş oldukları” iddiasına değinmiştir. Gazi’ye göre Ankara, “Türklerin atası olan Hititlerin takip ettikleri ve böylece 3.500 yıl önce Orta Anadolu yüksek platosuna gelerek yerleştikleri bir nehrin ismidir.” Hititler bu nehrin isminin gelecek kuşaklar tarafından unutulmasını istemediklerinden şehre bu adı vermişlerdir.³⁴

Yukarıda 1927’de Ankara’ya gelen Grew ile 1932’de Ankara’ya gelen Sherrill’in ifadelerinin çok farklı olduğunu, Sherrill’in Grew’a göre daha modern, daha gelişmiş bir şehirle karşılaştığını ifade etmiştik. Nitekim 1930’ların Ankara’sına ilişkin Amerikan basınında yer alan haberlere bakıldığında, 1920’lerin Ankara’sına göre çok farklı bir tasvirin varlığı dikkat çekmektedir. Örneğin William T. Ellis, *The Sunday Star* gazetesindeki yazısında, Türklerin “derin çölde bir başkent” yarattıklarından söz etmektedir. Ellis, şehrin geçirmiş olduğu dönüşümü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Ankara’yı ilk olarak ziyaret ettiğimde burası, taş ve kerpiçten inşa edilmiş küçük bir

³¹ Frederic J. Haskin, “Answer to Questions”, *The Evening Star*, 30 November 1932, A-8.

³² Stewart, “Socially Inclined Not Eager for Turkish Ambassadorship”, 4. İsim değişiklikleri konusuna temas eden bir diğer isim Thomas Adamson olmuştur. Adamson, “Konstantinopolis’in eskiden Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olduğunu ancak Mustafa Kemal’in bunu “Angora”ya taşıdığını yazmıştır. Thomas Adamson, “Gott Und Kemal”, *New Britain Daily Herald*, 17 November 1928, 6.

³³ Sherrill, *Selanik’ten Gelibolu’ya*, 10. Amerikan basını, Mustafa Kemal Paşa’nın 1 Temmuz 1927’de İstanbul’u ziyareti sonrasında, “Constantinople” olarak bilinen bu şehrin adının “Kemal” olarak değiştirileceği iddiasında bulunmuştur. “Mustapha Kemal Proposed New Name for Constantinople”, *The Evening Star*, 4 July 1927, 1. C. P. Williamson, “Turkish Capital Name Suggested”, *New Britain Daily Herald*, 2 September 1927, 5. Mustafa Kemal’in İstanbul ziyareti sonrasında Türk kamuoyunda başkentin yeniden İstanbul’a taşınacağı söylentileri Amerikan basınında yer almıştır. “The Evening Star” gazetesi söylentilerin çok uç bir noktaya ulaşması nedeniyle, Hükümetin yarı resmî yayın organı olarak nitelendirdiği, “Milliyet” gazetesinin bu konuya ilişkin bir yazı kaleme almak zorunda kaldığına temas etmiştir. “Turkish Rumor Denied”, *The Evening Star*, 13 August 1927, 1. Söz konusu yazı hakkında bkz. Siirt Mebusu Mahmud, “Hükümet Merkezi: Ankara!”, *Milliyet*, 12 Ağustos 1927, No. 537, 1.

³⁴ Psalty’nin burada bahsettiği şey, “Türk Tarih Tezi” olarak bilinen tezdir. Psalty, bu tezin aslında Oxford Üniversitesi Profesörlerinden Ramsay’in, 3.500 yıl önce Anadolu’ya birtakım göçmenlerin gelip yerleşmiş oldukları tezinin üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu konu üzerinde Chicago Üniversitesi’ne mensup arkeologların da Anadolu’ da kazılar yürütmekte olduğunu hatırlatır. Francois Psalty, “Kemal Starts Row by Denying Midas Founded Turkish Capital”, *The Sunday Star*, 19 July 1931, Part 2, 3. Chicago Üniversitesi adına Yozgat Alişar Höyük’te Amerikalı arkeologların yaptıkları çalışmalar ve bunlara izin verilmesi hakkında bkz. BCA. 30. 18. 1. 2. 24. 73. 11, (04.11.1931) ve BCA. 30. 18. 1. 2. 24. 73. 19, (04.11.1931).

*kasabaydı. Bugün ise Avrupa ve Amerika'nın en iyi şehirleri ile kıyaslanabilecek geniş bulvarlara, iş ve hükümet binalarına, müstakil evlere ve sayısız modern apartmanlara sahiptir..."*³⁵

Ankara'nın geçirmiş olduğu fiziksel değişimin yanı sıra şehrin sosyal hayatında görülen canlanma da Amerikan basınının dikkatini çekmiştir. Basının konuya ilişkin yaklaşımında dikkat edilmesi gereken husus, şehir hayatındaki canlanmanın "Amerikanlaşma" hareketi olarak değerlendirilmesidir. Amerikan gazetelerinde, Ankara'da her geçen gün sayısı artmakta olan eğlence mekânlarından caz müziklerinin yükseldiği, Avrupa'nın dört bir köşesinden gelen dansçı kızların bir zamanlar han olarak kullanılan, şimdilerde ısıltılı eğlence mekânlarına dönüşen yerlerde sahne aldığı ifadeleri okunmaktadır. Atatürk Orman Çiftliği ise Amerika'daki çiftlik modellerine benzetilmiş ve "Greenwich Village" olarak adlandırılmıştır. Ankara'nın sosyal hayatına renk katan bu tür yenilik ve değişimler "Türkiye'nin Amerikanlaşması" şeklinde tarif edilmiştir.³⁶ "Amerikanlaşma" olarak adlandırılan bu gelişimin Mustafa Kemal'in mucizelerinden biri olarak kabul edilmesi önemlidir. *The Evening Star* gazetesine göre "Diktatör Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in" Türk bürokrasisini İstanbul'dan (Konstantinopolis'ten) çıkararak, lüks denilemeyecek bir konfora sahip yeni başkent Ankara'da yaşamaya ikna edebilmesi "irade ve disiplin sahibi bir adamın, sıra dışı başarısıdır."³⁷

Yaşam tarzının değişiminde Mustafa Kemal'in rolüne dikkat çeken Amerikan basını, bunun muhafazakâr çevrelerde tepki uyandırdığına da temas etmiştir. Özel hayatında alkol ve sigaraya düşkünlüğü nedeniyle eleştirildiği, Ankara'daki canlı ve renkli gece hayatına da liderlik ettiği belirtilen Gazi'nin, muhafazakâr kesimin tepkisine neden olduğu ifade edilmiştir.³⁸

Görüldüğü gibi başkent Ankara'ya taşınması kararına başlangıçta tepki gösteren Amerikalı diplomatlar ve Amerikan basını, Ankara'da, "çölün ortasında" yeni bir şehrin, bir başkent inşaa edilmesi sürecini hayranlık verici bir olay olarak değerlendirmişlerdir. Amerikan kaynaklarında başkent değişikliğinin nedeninin, eski imparatorluk zihniyetiyle kopuşun sağlanması ve jeostratejik faktörler olmak üzere iki farklı çerçeveden değerlendirildiği görülür. Ama kaynakların hem fikir olduğu nokta Ankara şehrinin geçirdiği "mucizevi" değişimdir. 1920'lerin sonunda sıradan bir Anadolu kasabası olan Ankara'nın kısa bir süre içinde modern bir kent görüntüsüne sahip olması Amerikan kamuoyu ve resmî çevrelerinde hayranlık uyandırmış ve bu değişim Mustafa Kemal Paşa'nın başarısı olarak kabul edilmiştir.

2. Amerikan Kaynaklarında Laik Bir Türkiye'nin İnşası

Büyükelçi Grew'un hatıralarında, Türkiye'de siyasetin ve toplumsal hayatın laikleştirilmesi yolunda atılmış adımlara ilişkin değerlendirmelere de geniş yer ayırdığı görülmüştür. Bu kapsamda halifelğin kaldırılması, medreselerin ve tekkelerin kapatılması, Medenî Kanun'un yürürlüğe girmesi ve anayasadan din ifadesinin çıkarılması gibi devrimler zikredilmektedir. Grew bu devrimleri, "dinî zemindeki hükümet aleyhtarı propagandayı dayanaktan mahrum bırakacak" hamleler olarak değerlendirmiştir. "Hukuk ve adalet zamanla laikleştirildikçe, son adım olarak devletin kendini dinden ayırması kaçınılmaz bir sonuçtu" diyen Grew, köklü bir değişimin ve eski ile kopuşun varlığına işaret etmektedir.

İkinci olarak Grew'a göre, Türkiye'nin Batılılaşma yolundaki adımları bir tercihten ziyade, bir zorunluluktur. Grew klasik bakış açısıyla Türkiye'yi, İslam uygarlığının bir parçası olarak görmüştür. Ancak Türkiye'nin Batılılaşma adımları sayesinde bu uygarlıktan ayrılma süreci içerisine girmiş olduğuna da işaret eder. Bu süreç Grew'a göre Türkiye'yi bir zorunlulukla karşı karşıya bırakmıştır. Yüzünü Batı'ya dönen Türkiye'nin İslam uygarlığından ayrılması sonucunda oluşan kültürel boşluğu dolduracak bir mirastan mahrum kalması, onu önünde tek seçenek olarak Batı'yı taklit yoluna itmiştir.

"...Fakat İslamlık Türkiye'nin uygarlığıdır; Fransa gibi gerçekten Avrupalı olan ve dini, devletten ayırmış bulunan ülkelerden ayrı olarak İslamlıktan sıyrılmış Türkiye'nin, gelecekteki gelişmesine ve kültürüne temel olarak alabileceği, kendine özgü bir uygarlığı yoktur. Şimdi, bütün yapabileceği şey Batı'yı taklittir..."³⁹

³⁵ William T. Ellis, "Transformation Make Turkey Wonder of the Modern World", *The Sunday Star*, 31 July 1938, Part 1, A-5.

³⁶ "The Americanization of Turkey" olarak ifade edilmiştir. "Old Hans of Angora Echo to Jazzy Tunes", *The Bismarck Tribune*, 28 June 1930, 6. "Turkey Can Now Boast A Greenwich Village", *The Sunday Star*, 10 August 1930, Part 2, 4.

³⁷ "Modern Day Miracle", *The Evening Star*, 24 September 1937, A-5.

³⁸ "Turkey Faces Clean Up, But Kemal Exempts Self", *The Sunday Star*, 30 March 1930, Part 2, 4.

³⁹ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 148-149. Grew, *Yeni Türkiye*, 91-92.

Günlüğünün 8 Mayıs 1928 tarihli sayfalarında bu değerlendirmeye yer veren Grew'un, henüz yolun başında sayılabilecek Türk devriminin, Tanzimat'ın kısır taklitçiliğinden öteye geçemeyeceği şeklinde bir önyargıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Grew, Batılı tarzda atılan adımların ve laik düzenlemelerin muhafazakâr kesimde doğurduğu tepkiye de temas etmiştir. Grew'a göre bu alanda gerçekleştirilen devrimler "*halkın belki büyük bir çoğunluğunda, özellikle Anadolu köylüsü arasında, ezici derecede ağır olan vergilerden daha çok hoşnutsuzluk uyandırmıştır.*" Grew, devrim yöntemini ve özellikle devrim karşıtı dinî muhalefete yönelik yaklaşımı da değerlendirmiş ve bu yaklaşımı haklı bulmuştur. "*...Eğer Gazi müsamahakâr olsa ve dinî esaslara dayanan muhalefete karşı uzlaşıcı davransaydı, kurulan eser iskambil kâğıtlarından yapılmış bir yapı gibi çoktan yıkılıp gitmiş olurdu...*"⁴⁰ Grew'un bu değerlendirmesi, devrimlerin hayata geçirilmesi sürecinde Mustafa Kemal'in benimsediği radikal tavrın izahı açısından oldukça önemlidir.

Büyükelçi Sherrill da başta Halifeliğin kaldırılması olmak üzere, Mustafa Kemal Paşa tarafından devlet ve toplum hayatının laikleştirilmesi yolunda atılan adımları değerlendirmiştir.

"Mustafa Kemal'in en büyük reformlarından birisi Batı âleminin çok az ilgisini çekti... Bu köklü ve esas reformu Batı âlemine tanıtılabilmek için Mustafa Kemal'i, İslam âleminin VIII. Henry'si olarak vasıflandırmak yerinde olur. O büyük İngiliz hükümdarı gibi Mustafa Kemal de dini, devletten ayırmak için kesin bir adım atmış ve Hilafetle Saltanatı birbirinden ayırmıştı. İstiklal ve hürriyetine yeniden kavuşmuş Türklerin yararına olarak da Hilafeti kaldırmıştı... Biz Garplılar İslam dininin ne kadar yayıldığını çok zaman unutuyoruz. Türkiye'de Hilafetin kaldırılmasını iyi değerlendiremememizin en önemli sebebi de bu unutkanlığımız olmuştur. Yoksa Türkiye'nin Hilafetten vazgeçmesinin önemini gereği kadar takdir etmemiz, anlamamız lazım gelirdi. Ancak Mustafa Kemal, şimdi de Türklerin milli bir cephe etrafından toplanmalarını heyecanla ve samimiyetle istemektedir. Artık bu Türkçülük cephesidir.

...İslam dini Halife (Sultan) tarafından kullanılmakta olan kontrole karşı hiçbir vakit karşı çıkmadı. Padişah Abdülhamit sayesinde Batı âlemi, bilhassa Batı ülkelerinin dışişleri teşkilatları, Halife'ye İslam âleminin Papası gözüyle bakıyorlardı. Onun bu sıfatla kullanabileceği nüfuzdan çekiniyorlar, hatta korkuyorlardı...

Halk üzerindeki dinî nüfuzdan kendilerine hisse çıkarmak isteyen kalabalık bir sarıklı grubu Saray etrafında toplanmıştı. Padişah idari işleri Şeyhülislam vasıtasıyla görüyordu... Bu sistem tam altı asır devam etmişti. Şimdi acaba bu sistemin fenalıklarına karşı bir kıyam fırsatı çıkmayacak mıydı? Acaba Hıristiyan Kilisesinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da siyasî protestocular çıkmayacak mıydı? Bundan başka millet hâkimiyetini, milletin yeniden alması ve millet hâkimiyetine dayanan cumhuriyetin kurulmasından, saltanatın kaldırılmasından sonra hal' edilmiş Sultan, Halife sıfatıyla milletin dininin en yüksek başı olarak kalacak mıydı? İslamiyet de bir VIII. Henry doğurmayacak mıydı?..

...Türkiye'nin dışından gelen bu dilek, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni Hilafet meselesini kökünden halletmek durumuyla karşı karşıya bırakmıştı. Gazi Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı kısa ve inandırıcı konuşmasında devlet ile dinin neden birbirinden ayrılması gerektiğini, bunun zamanının neden gelmiş olduğunu anlatmıştı. Bunun üzerine 3 Mart 1924'te Büyük Millet Meclisi'nde konu tartışılmış ve sadece Hilafetin kaldırılması değil, aynı zamanda Osmanlı hanedanı mensuplarının yurt dışına çıkarılması, medreselerin, şer'î mahkemelerin kaldırılmasına ve Evkaf Vekâletinin iptaline karar verilmişti. 29 Ekim 1923 tarihli kanunla 20 Nisan 1924 tarihli anayasanın her ikisi de "Türk Devletinin dini İslam'dır" cümlesiyle başlamaktadır. Ancak Büyük Millet Meclisi 9 Nisan 1928 tarihinde anayasadan "Türk Devletinin dini, İslam dinidir" kelimelerinin kaldırılmasına ittifakla karar verecektir.

VIII. Henry'nin İngiltere'ye yaptığını, Gazi de Türkiye'ye yapmıştı. Hilafetin kaldırılması, İslam dinini yalnız Türkiye'de hürriyetine kavuşturmakla kalmamış, aynı zamanda, Türkiye'nin köhnemiş hilafet makamının sözde dini görevi dolayısıyla Türk ve Müslüman olmayan unsurların Türklere has olması gereken işlere burunlarını sokmalarına son vermiştir."⁴¹

Görüldüğü üzere Sherrill, laik Türkiye'nin oluşumunda Halifeliğin kaldırılmasının öneminin Batı dünyasında yeterince anlaşılmadığı düşüncesindedir. Sherrill, din ve devlet işlerini birbirinden ayıran Mustafa Kemal'i,

⁴⁰ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 161. Grew, *Yeni Türkiye*, 108.

⁴¹ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 153-154, 157.

Roma Katolik Kilisesinden ayrılarak İngiltere'yi tamamen millileştiren ve Anglikan Kilisesini kuran Kral VIII. Henry'e benzetmiştir. Sherrill'in bu tür benzetme ve kıyaslamaları, Türklüğü ve Türk medeniyetini Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak kabul ettiğinin işaretidir. İkinci olarak İslam dininin yayıldığı sahanın genişliği düşünüldüğünde bu nüfuz aracından vazgeçmenin ne anlama geldiğinin Batılılarca iyi değerlendirmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ancak Sherrill'e göre Batılılar bu detayı gözden kaçırmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Sherrill, Halifeliğin kaldırılmasını iç ve dış faktörler çerçevesinde ele almaktadır.

Sherrill, Batılıların gözden kaçırdığı ikinci husus olarak dinin, Doğu toplumların hayatında oynadığı role işaret etmiştir. Sherrill'a göre dinin, Doğu toplumları için hayatın her alanında ne kadar önemli bir role sahip olduğu gerçeği hatırlanacak olursa, Mustafa Kemal'in din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak ne denli radikal bir değişikliğin altına imza atmış olduğu gerçeği daha iyi değerlendirilecektir. Batı, Reform hareketi neticesinde dinin siyasal ve toplumsal hayat üzerindeki tekelini kırmayı başarmıştır. Ancak Doğu toplumları, Mustafa Kemal Paşa, Hilafeti kaldırıp laiklik esasını benimseyene kadar, böylesine önemli bir tarihi fırsatı hiçbir zaman yakalayamamışlardır. Sherrill, İslamiyet'in Halifelik makamı aracılığıyla siyasal hayatın içerisinde varlığını daima koruduğuna ve "sarıklı" kesimin bundan istifade ederek Padişah-Halife etrafında bir çıkar grubu oluşturduğuna, hatta bununla da kalmayıp, halk üzerinde de nüfuz sahibi olduğuna işaret etmiştir. Saltanatın kaldırılmasından itibaren başlayan Hilafet tartışmaları neticesinde Mustafa Kemal'in bu durumu da fırsata çevirmiş olduğuna dikkat çeken Sherrill'a göre Mustafa Kemal, zincirleri kırarak, İngiltere'de Kral VIII. Henry'nin sergilediği başarıyı ve radikal dönüşümü Türkiye için elde etmiş büyük bir liderdir. Bu sayede Türkler artık dinî bir cephede değil, milli bir cephede birleşmek imkânını bulmuştur. Dikkat edilecek olursa, Sherrill'in değerlendirmeleri, Grew'un değerlendirmeleri ile kıyaslandığında çok daha isabetli ve geniştir. Bunun nedenini görev yıllarındaki farklılıkta aramak gerekir. Grew'un görev yılları devrimlerin sonuçlarının tam olarak ortaya çıkmadığı bir döneme tesadüf etmiştir. Oysa kısa olmakla birlikte, Sherrill'in görev yılları, devrimlerin sonuçlarının daha net bir şekilde gözlemlenebildiği, Batılılaşma yolunda daha fazla mesafe alındığı 1930'lar Türkiye'sine tesadüf etmiştir. Bu nedenle değerlendirmelerinin daha somut veriler üzerine temellendirildiği görülür.

Amerikan basını, başta Halifeliğin kaldırılması olmak üzere laik devlet ve toplum hayatının inşası yolunda atılan düzenlemelere ilgi göstermiştir. Halifeliğin kaldırılması, din ve devlet işlerini birbirinden ayırmaya karar veren Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın en önemli siyasî hamlelerinden biri olarak kabul edilmiştir. "*Kemal, ulusu dinin zincirlerinden kurtarmak istemektedir.*"⁴² Amerikan basını Mustafa Kemal'in Halifelige son verme nedenlerini iç ve dış faktörlerde aramış, bu noktada iç ve dış siyaset açısından Halifelik makamının artı ve eksileri masaya yatırılmıştır. Halifelik makamı, dünya Müslümanlarının ruhanî lideri olarak Ankara Hükümeti için önemli bir prestij ve güç kaynağı olmakla birlikte, "*taşradaki devrim karşıtı muhalif güçlerin merkezi*" olma potansiyeline de sahiptir. Ankara Hükümeti için öncelik, rejimi iç tehlikelere karşı korumak olduğundan, dış politikadaki bu güçten vazgeçilmiştir. İkinci olarak halifeliğin kaldırılması, Türkiye'yi uluslararası alanda büyük bir sorumluluktan da kurtarmıştır. Türkiye artık, sadece 15 milyon Müslüman nüfusa sahip olmasına rağmen tüm dünya Müslümanlarının liderliğini yapmak gibi ağır bir siyasal sorumluluk karşısında değildir.⁴³

Amerikan basınında konuyla ilgili yanlış içerikli haberlere de yer verildiği görülür. Örneğin *New Britain Daily Herald* gazetesi Londra kaynaklı haberinde bundan böyle Halifelik makamının TBMM tarafından temsil edileceği bilgisini paylaşmıştır.⁴⁴ Yanlış bilgilerin yer aldığı bir diğer haberde ise "*şimdi tahttan indirilmesi ve sınır dışı edilmesi teklif edilen Sultan Abdülmecit Efendi'nin, Kasım 1922'de amcası VI. Mehmet'in sürgüne gönderilmesinden beri iktidarda*" olduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Burada dikkat çeken ifadelerden ilki, Mehmet Vahdettin'in 17 Kasım 1922'de kendi iradesi ile ülkeyi terk etmesi olayının, sürgün olarak nitelendirilmesidir. Dikkat çeken ikinci ifade ise yalnız "Halife" unvanına sahip Abdülmecit Efendi'ye "Sultan" unvanının verilmesidir.

⁴² "Turkey to Deport Caliph and Harem", *The Evening Star*, 3 March 1924, 16. "Harem Startled At Order to Move", *The Indianapolis Time*, 3 March 1924, 2.

⁴³ "Mohammedan Expansion", *The Minnesota Fiery Cross*, 21 March 1924, 2. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 1923'te İzmit'te gazetecilerle yaptığı görüşmede Hilafet makamına ilişkin bir soruya bu çerçevede yanıt vermiştir. Türkiye'deki bir Halife'nin, İslam âleminin sömürge altında bulunan bir milletini bağımsızlığa kavuşturmaya gücünün yetmeyeceğini, bunu 8 milyonluk Anadolu Müslüman halkından beklemenin haksızlık olacağını ifade etmiştir. Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir ve İzmit Konuşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, 2018, 66. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu, 1923-1938*, 3. Kitap, Birinci Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1. Basım 1995, 53.

⁴⁴ Haber, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, "Exchange Telegraph"a yaptığı iddia edilen bir açıklamaya dayandırılmıştır. "Caliph Gone Forever", *New Britain Daily Herald*, 10 March 1924, 5.

⁴⁵ "Harem Startled At Order to Move", 2.

Basında Halifeliğin kaldırılmasının yankılarına bakıldığında siyasal sonuçların yanı sıra, olayın magazinsel boyutlarının da haber yapıldığı görülmüştür. Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Batı dünyasının oldukça merak ettiği “harem” yaşantısının da artık sona ermiş olduğu şeklinde yazılara tesadüf edilmektedir. Halifeliğin kaldırılması kararıyla birlikte Osmanlı hanedan mensuplarının sınır dışı edilmesi kararı, Amerikan basınında geniş yer bulmuştur. *The Evening Star* gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın, Halife ailesinin kadınlarının sınır dışı edilmekten muaf tutulmasını teklif ettiği, ancak Meclis'in bunu reddettiği şeklinde yanlış bir bilgi paylaşmıştır.⁴⁶

Amerikan basınına göre halifeliğin kaldırılması ve aile üyelerinin sınır dışı edilmesi kararı haremde bulunan kadınlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Haremağasının başlattığı açlık grevine diğer harem kadınlarının da katıldığı ifade edilir.⁴⁷

Amerikan basınının Türkiye'deki sosyal ve gündelik hayata dair gelişmelere de ilgi duyduğu görülmektedir. Daha seküler bir yaşam tarzının varlığına işaret edilen bu yazılarda, dinî taassuptan, eski alışkanlıklardan, bilhassa Doğu dünyasına ait birtakım geleneklerden sıyrılarak geliştirilmiş yeni davranış kalıplarından söz edilmektedir. Bu kapsamda Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ilk heykeli olarak bilinen ve Sarayburnu'nda yer alan Atatürk heykeli basının dikkatini çekmiştir. Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel'in eseri olan bu heykel, *The Evening Star* gazetesi tarafından laik ve modern Türkiye'nin sembolü olarak kabul edilmiş, “Türkiye'nin özgürlük anıtı” benzetmesi yapılmıştır. Sarayburnu'ndaki heykel her şeyden önce “*Ulus, Sultan'ın despotizminden ve din adamlarının egemenliğinden kurtaran adamın gücünü canlı bir şekilde sembolize etmektedir.*” Türkiye'de heykel konusundaki eksikliğin, insan figürünün dinen yasaklanmış olması şeklindeki eski bir gelenekten kaynaklandığı hatırlatıldıktan sonra “*Yeni Cumhuriyet'in, Halifenin sınır dışı edilmesi ve din ile devletin birbirinden ayrılarak din adamlarının gücünün kırılması sayesinde bu geleneği de ölüme mahkûm ettiği*” değerlendirilmesi yapılmıştır.⁴⁸

Amerikan basını Türkiye'de, özellikle ibadet biçimlerinin ve bu ibadetler etrafında şekillenen gündelik hayat ve davranış kalıplarının değişimine ilişkin haberlere de yer vermiştir. Bu kapsamda 1928 yılında Fuat Köprülü başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanan “Dini Islah Beyannamesi”⁴⁹, Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi ve Türkçe ezan gibi düzenlemeler Amerikan basınında ilgi uyandırmıştır.

Beynamede yer alan cami ve ibadethanelerde sıraların kullanılması, camilere temiz ayakkabılar ile girilmesi, musikiye izin verilmesi ve ibadethanelere müzik aletlerinin sokulması gibi düzenlemeler basının ilgisini çekmiştir. Anadolu insanının sıkı sıkıya bağlı olduğu gelenekleri yeniden şekillendiren bu düzenlemeler Amerikan basınında “*Camilerin Kiliselere dönüştürmesiyle eşdeğer*” olarak kabul edilmiş, fesin kaldırılmasından

⁴⁶ “Fails to Save Women”, *The Evening Star*, 4 March 1924, 1. Bu yönde bir teklif Mustafa Kemal Paşa'dan değil, Trabzon milletvekili Muhtar Bey'den gelmiş ve yapılan oylama neticesinde reddedilerek hanedan mensubu kadın ve erkeklerin yurtdışına çıkarılması kabul edilmiştir. *TBMMZC*, Devre 2, İçtima Senesi 1, C. 7, 2. İçtima, 3 Mart 1340, 66-67. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, 58. Bununla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın hanedan üyelerini yurt dışına çıkararak kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, hanedan mensubu kadınlar hakkında söz konusu kanunun esnetilmesine müsaade ettiği de bilinmektedir. Örneğin Sultan Reşad'ın büyük oğlu Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin torunu Emel Nurcihan Hodo, 1926'da 1-1,5 yaşındayken babası Abdülbaki Bey ile Türkiye'ye gelmiştir. Abdülbaki Bey, Milli Mücadele'ye katılmış bir asker olduğundan Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'de ikametlerine müsaade göstermiştir. Bkz. Cahide Sınmaz Sönmez, “Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)”, *Tarihin Peşinde*, 12 (2014), 6 vd. Yurt dışına çıkarılacak Halife ve hanedan üyelerine verilecek harcırah hakkında bkz. BCA. 30. 18. 1. 1. 9. 15. 6, (03.03.1924) ve BCA. 30. 18. 1. 1. 9. 15. 14, (06.03.1924).

⁴⁷ “Women Refuse Food”, *New Britain Daily Herald*, 4 March 1924, 24. “Turkey to Deport Caliph and Harem”, *The Evening Star*, 3 March 1924, 16. “Harem Startled At Order to Move”, *The Indianapolis Time*, 3 March 1924, 2.

⁴⁸ “Mustapha Kemal Figure To Be Liberty Statue”, *The Evening Star*, 22 September 1925, 21. 3 Ekim 1926'da açılışı gerçekleştirilen Atatürk heykelinin, 25 Ağustos 1925 tarihindeki temel atımına ilişkin bkz. BCA. 30. 10. 1. 1. 9, (27.08.1925). Sarayburnu'ndaki heykelin ardından ülkenin çeşitli kent ve meydanlarında Atatürk'ün heykelleri dikilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Seyfi Başkan, “Atatürk Dönemi Heykel”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi, 1920-1938*, C. 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, Birinci Baskı 2009, 1201-1206.

⁴⁹ Beynamede Türk inkılabının, toplumsal müesseselerin “ilmîleşmesi ve millileşmesi” gibi iki önemli amacının olduğu ve toplumsal müesseselerden biri olan dinin de bu kapsamda hurafelerden arındırılması, aklın ve İslam dininin esaslarına uygun bir islahata tabi tutulması ifade edilmiştir. Ancak toplumsal tepkiler nedeniyle bu beyanname hemen uygulanamamış, ezanın Türkçeleştirilmesi, hutbelerin Türkçe okunması ve Kur'an'ın Türkçeye tercümesi gibi beynamede yer alan bazı maddeler ilerleyen aşamada uygulamaya konulmuştur. 1928 Dini Islah Beyannamesi ve bunun uygulanamamasına ilişkin değerlendirmeler için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Basım, 2005, 222-224. Mehmet Akgül, “Atatürk Dönemi Din Anlayışı ve Dini Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi, 1920-1938*, C. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, Birinci Baskı, 2009, 439-445. Beyannamenin tam metni ve beynamede imzası olan Yusuf Ziya Yörükân'ın değerlendirmeleri için bkz. İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Metinler/Kişiler*, C. 2, İstanbul: Risale Yayınları, 1987, 497-502. “İlahiyat Fakültesinde Hazırlanan Layiha Etrafında”, *Vakit*, 20 Haziran 1928, No. 3753, 1-2.

bu yana Hükümetin en cesur Batılılaşma hareketi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰ Hatta bu reform paketi, Müslümanların zihninden "kadere teslim olma, aza kanaat getirme ve hayatı durma noktasına getiren sebat gibi temel ilkeleri" silecek kadar önemli bir adım olarak görülür. Amerikan basınına göre Batı'ya canlılık ve itici güç kazandıran ilkeler, bu reform paketi sayesinde şimdi Müslüman dünyasına kazandırılmaya çalışılmaktadır. İnsanların yeteneklerini körelten ve "büyük bir deve" benzetilen bu geleneklerin ortadan kaldırılması, halkın miskinlikten çıkıp gündelik hayata katılması anlamına gelmektedir ki, bu şimdiki kadar Doğu toplumlarında görülmemiş bir şeydir. "... Bu da mucizevi şeylerin yolda olduğu anlamındadır."⁵¹

Amerikan basınında Mustafa Kemal'in dinde reform teşebbüslerini Batı taklitçiliği olarak değerlendiren gazeteler de mevcuttur. Örneğin sosyalist hareketin sözcülüğünü yapan *The Daily Worker* gazetesi, camilere ayakkabı ile girmek ve sıralara oturmak gibi düzenlemeleri, kapitalist Batı ülkelerini taklit etmek olarak değerlendirmiştir. Batılılaşmak isteyen Mustafa Kemal'in kör bir taklitçi zihniyet ile dinî ibadetleri dahi Batı ülkelerine benzettiği ifade edilir. Gazeteye göre "Mustafa Kemal, Tanrı'ya bile modern koşullara boyun eğmeye zorlamaktadır."⁵²

Amerikan basınına göre 1925'te başlayan ve 1932'de tamamlanan Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi süreci⁵³, Türkiye'de dinî hayatın millileştirilmesi yolunda atılmış çok önemli bir adım olarak ele alınmıştır. Alfabelerini değiştiren Türkler, şimdi de dinlerini "Türkçeleştirmektedir." Bu düzenleme, "İslam âleminde Kur'an'ın, yazıldığı dilden başka bir dile çevrilmesinin ilk örneği" olması açısından büyük bir kırılma anı olarak nitelendirilmiştir.⁵⁴ 3 Şubat 1932'ye tesadüf eden Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'nde 40 bin kişinin katılımı ile gerçekleştiren dinî merasimde ilk kez Türkçe Kur'an ve hutbe okunmuş, bu merasim canlı radyo yayını ile halka ulaştırılmıştır.⁵⁵ Kur'an'ın Türkçe okunuşunun radyo aracılığıyla yayınlanması, Amerikan basınına göre Türk Hükümetinin "eski tabuları ve gelenekleri aşmak için attığı" bir başka adım olarak değerlendirilmiştir.⁵⁶ "Mustafa Kemal, dinî reformu daha da ileriye taşımaktadır."⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türkiye'nin, devlet ve toplum hayatının laikleştirilmesi yolunda attığı bu adımlar, Amerikan basını tarafından yoğun bir ilgiyle takip edilmekle birlikte, bu ilgi aynı zamanda büyük bir hayranlık ve takdiri de içinde barındırmaktadır. Her şeyden önce Mustafa Kemal, Müslüman Doğu dünyasında çok önemli bir uyanışın başkahramanı olarak kabul edilir. Dinî geleneklerin pençesinde kıvranan bir milletin ilk kez milli bir uyanışı gerçekleştirmiş olduğu ve bu uyanışın diğer Müslüman toplumlar tarafından da örnek alındığı gerçeği Amerikan basınında sıklıkla yer alan bir vurgudur. J. M. Kenworthy, konu hakkında kaleme aldığı uzun bir yazıda "Müslüman dünyasının, büyük bir devin uyanışı misali, derin uykusundan uyandığı" gerçeğine işaret etmektedir. Kenworthy "Doğu'nun uyanışı" karşısında Batılı liderlerin elini kolunu bağlayan kaygı verici iki faktöre dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi, Avrupa ve Amerika ile temsil edilen Hıristiyan dünyasının içinde bulunduğu iktisadî çöküntü, ikincisi ise 230 milyonluk İslam âlemini ayağa kaldıran milliyetçilik ruhudur. Bu noktada Mustafa Kemal'in Doğu dünyası içerisindeki rolüne temas eden Kenworthy'e göre "Gazi Mustafa Kemal, bugün İslam dünyası içinde yüzyıllardır ortaya çıkmış en büyük kahraman ve figürdür... O, İslamî geleneği kırmış ve Türk liberal hareketine liderlik etmiştir..."⁵⁸ Mustafa Kemal'in İslami geleneklere karşı mücadelesine temas eden isimlerden Emile Lengyel de Kenworthy gibi "Gelenekler üzerinde bu kadar ölümcül bir yıkım yapan, bu kadar büyük bir başarı elde eden" başka bir adama tesadüf edilemeyeceğinin altını çizmiştir.⁵⁹

⁵⁰ "Turk Mosques Must Install Organs, Pews, Altars and Choir, Is New Edict", *The Evening Star*, 19 June 1928, 24. "Turkish Mosques Are More Like Churches Now", *New Britain Daily Herald*, 19 June 1928, 3.

⁵¹ "Afghan Uprising Frightens Kemal", *New Britain Daily Herald*, 10 April 1929, 13. "Turkey's Reform Plans Are Halted", *The Evening Star*, 6 April 1929, 33.

⁵² "God Must Accept New Religion Forms of Turks", *The Daily Worker*, 20 June 1928, 3.

⁵³ Akgül, "Atatürk Dönemi Din Anlayışı", 448 vd. Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi çalışmaları hakkında bkz. Yasin Pişgin, "Kur'an'ın Tercümesi Meselesine Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'nun Bakışı", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/1 (2019), 54-56. Mustafa Şentürk, "Modern Dönemde Kur'an'ın Türkçeye Çevrilmesi Mâcerâsı: Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercümesi", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları, Bildiri Kitabı*, C. 2, 2013, 497 vd.

⁵⁴ "Prayers From Koran Now Read in Turkish", *The Sunday Star*, 20 March 1932, 3.

⁵⁵ "Dün gece Ayasofya Camisinde toplanan elli bine yakın kadın, erkek, Türk Müslümanlar, on üç asırdan beri ilk defa olarak Tanrılarına kendi lisanları ile ibadet ettiler... Türkçe tekbir halkı ağlatıyor, amin sadaları asümana yükseliyordu..." "70 Bin Kişinin İştirak Ettiği Dini Merasim", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932, No. 2784, 1. Akgül, "Atatürk Dönemi Din Anlayışı", 446-447.

⁵⁶ "Koran Put On Radio", *The Sunday Star*, 1 May 1932, Part 4, 6.

⁵⁷ "Moslem Feast of Ramadan on; To Last Month", *The Indianapolis Time*, 31 December 1932, 3.

⁵⁸ J. M. Kenworthy, "Islam's Threat To The West", *The Sunday Star*, 10 July 1932, 3.

⁵⁹ Emil Lengyel, "Turkish Dictator Gain Respect in Straits Plea", *The Sunday Star*, 17 May 1936, Part 2, D-3.

Amerikan basınına göre Mustafa Kemal sadece Türklerin değil; tüm İslam dünyasının uyanışına öncülük etmiştir. Bu noktada, onun İran'da Rıza Han'a; Afganistan'da ise Amanullah Han'a örnek teşkil ettiği fikri basında sıklıkla ele alınan konular arasındadır. Birinci Dünya Savaşı, Asya'yı uyuşukluğundan çıkarmış, Mustafa Kemal başta olmak üzere, Rıza Han ve Amanullah Han gibi "ülkelerinin geçmişle keskin bir şekilde bağlarının kopması gerektiğine inan ve modernleşmenin her türlü radikal tarzını deneyen" pek çok entelektüel lideri doğurmuştur. Amerikan basını Doğu'nun bu üç liderini, İngiliz monarşisini Cumhuriyet'e çeviren Oliver Cromwell'e benzetmiş, Mustafa Kemal, Rıza Han ve Amanullah Han'ın iktidarını "Doğulu Cromwellerin doğuşu" olarak yorumlamıştır.⁶⁰ Dikkat edilecek olursa bu üç lider için referans, Asya-İslam tarihinden değil, Avrupa tarihinden gelmiştir. Çünkü Asya-İslam tarihinde bu isimler için referans verecek, daha önce böylesine köklü bir değişimi başarmış, kişi ya da kişiler mevcut değildir. Tek başına bu değerlendirme bile, Mustafa Kemal'in başarısını göstermek açısından önemlidir.

Amerikan basını bilhassa Afganistan'daki modernleşme hareketleri ile Türkiye'deki gelişmeler arasındaki benzerliğe ilgi göstermiştir. Atatürk'e hayranlığı ile bilinen ve onu örnek almak suretiyle Türkiye'deki gelişmeleri Afganistan'da tatbik etmek isteyen Afgan Kralı Amanullah Han'ın Mayıs 1928'de Türkiye'yi ziyareti⁶¹ ve bu ziyaret sonrasında ülkesindeki reform hareketlerine hız vermesi Amerikan basınında ilgi uyandırmıştır. Bu kapsamda iki liderin ülkesinde gerçekleştirmeye çalıştığı devrimleri kıyaslayan yazılara yer verilmiştir. Her şeyden önce Amanullah Han'ın ülkesini modernleştirme çabasına rağmen, icraatları açısından orijinal olmadığı, "Mustafa Kemal'in Türkiye'ye yaşattığı devrim süreciyle onu geride bıraktığı" ifade edilmiştir. Üstelik Amanullah Han, devrimleri hayata geçirme ve devamlılık konusunda Mustafa Kemal kadar radikal ve kararlı değildir. Amerikan basınına göre Mustafa Kemal'in "devrimleri devam ettirmek için birden fazla darağacı kurmak zorunda kalışından" bu konudaki radikalizmini, anlamak mümkündür.⁶²

Amanullah Han'ın Mustafa Kemal'i taklit etmesi, ülkesinde aşırı muhafazakâr kesimlerin tepkisine neden olmuş ve Kasım 1928'de mollalar ve onların kontrolündeki muhafazakâr kabilelerin başlattıkları bir isyan neticesinde Amanullah Han iktidarı sona ermiştir.⁶³ Amerikan basını Amanullah Han'ın devrilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'yı örnek alan modernleşme hareketlerinin kesintiye uğramasının nedenlerini farklı açılardan ele almıştır. Her şeyden önce Amanullah Han'ın iktidarını kaybedişi, Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'de yaptığı gibi ülkesini modernleştirmek amacıyla başladığı yenilik hareketiyle ilişkilendirilmiştir. Çünkü Mustafa Kemal gibi İslam geleneklerine karşı savaş açan Amanullah Han'a karşı, ülkesinde ciddi bir muhalefet ortaya çıkmıştır. İkinci olarak Amerikan basınına göre Amanullah Han, devrim konusunda Mustafa Kemal Paşa'yı takip ve onu taklit etmekle birlikte, önemli bir noktayı gözden kaçırmıştır. Amanullah Han, Türk liderinin ülkesini yabancı işgalinden kurtardıktan sonra yeni bir milliyetçi anlayış geliştirdiğini görememiştir. Ancak modernleşme çabalarına karşı Afganistan'da aşiretlerin egemenliği devam etmektedir. Ülkede feodal güçlerin söz sahibi oluşu, Amanullah Han'ın başarısızlığının asıl nedenleri arasında gösterilmiştir. Oysa Mustafa Kemal, İslamiyet'le alakası olmayan geleneklere ve bunlardan kuvvet alan feodal güçlere karşı savaş açmış ve bu ittifakı yıkmıştır.⁶⁴ Amerikan basınına göre Mustafa Kemal'in bir diğer farkı ise "kendisini taklit eden Afgan Kralı Amanullah'ın aksine değişiklikleri aşama aşama uygulamaya sokmasıdır."⁶⁵

Bu değerlendirmelerin yanında Amerikan basını, Afganistan ve Türkiye'deki siyasal gelişmeler ile devrimlerin başarısı arasındaki ilişkiye de dikkat çekmiştir. Amerikan basınına göre, Mustafa Kemal'in Haziran 1928'de "Dini İslah Beyannamesi"ni yayınlaması önemli sonuçlar doğurmuştur. Amanullah Han'ın Mustafa Kemal'i taklit ederek modernleşme programını hayata geçirmesinden rahatsız olan Afganistan'daki modernleşme karşıtı muhafazakâr güçler, bu gelişmeden daha da tedirgin olmuş ve isyan sürecini hızlandırmışlardır. Beyannamenin Afganistan'da da uygulanacağı endişesi Kasım 1928'de "Bacho Saka" olarak da bilinen Habibullah Kalakani

⁶⁰ "Afgan's Newest Ruler May Adopt Western Mode", *The Sunday Star*, 24 November 1929, 3.

⁶¹ İsmail Akbaş, "Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7/16-17 (Bahar-Güz 2008), 313 vd. Aliye Yılmaz, "Amanullah Han'ın İslahatları ve Atatürk", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (Mayıs 2010), 161 vd.

⁶² "Dressing Afghanistan", *The Indianapolis Time*, 29 August 1928, 4.

⁶³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi, 1945-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 14. Baskı, 1995, 211. Mehmet Saray, "Emanullah Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Ankara: 1995, 84-85.

⁶⁴ "Nadir Khan Takes Afghanistan Rule", *The Evening Star*, 16 October 1929, 7. "Afghanistan" *The Frontier*, 18 October 1934, 2. "Afgan's Newest Ruler", *The Sunday Star*, 24 November 1929, 3.

⁶⁵ "Turks Observe Anniversary of New Republic, Great Progress Made in Seven Years in Adoption Habits", *The Indianapolis Time*, 29 October 1930, 5.

liderliğindeki aşiretlerin ayaklanmasına neden olmuştur. Amerikan basınına göre olaya tersinden bakılacak olduğunda, Amanullah'ın devrim karşıtı güçler tarafından iktidardan uzaklaştırılması, Mustafa Kemal'in "Dini İslah Beyannamesi"ni uygulamaya sokma konusunda geri adım atmasına sebebiyet vermiştir. Bir taraftan beyannameye karşı muhafazakâr çevrelerden tepkilerin yükseldiği, diğer taraftan da "Afganistan'daki gelişmelerin büyük bir endişeyle yakından takip edildiği" Türkiye'de bu reformların şimdilik askıya alındığı değerlendirilmiştir. Amerikan basınına göre "Mustafa Kemal'in tedirgin bakışları şu an için Afganistan üzerindedir" ve bu durum onun devrimleri hayata geçirme yönteminde "yumuşamaya" neden olmuştur.⁶⁶

Görüldüğü üzere devlet ve toplum hayatının laikleştirilmesi yolunda Mustafa Kemal'in attığı adımların diğer Müslüman ülkelerde de taklit edilmesi ve modernleşme çabalarının örnek alınması Amerikan basınına ilgisini çekmiştir. Bununla birlikte gerek İran gerekse Afganistan'la kıyaslandığında Mustafa Kemal Paşa'nın laik bir sistem inşa ederken, devrim ve rejim karşıtı güçlerin ittifakını kırmak konusundaki kararlılığına ve başarısına işaret edilmiştir. Amerikan basınına göre Mustafa Kemal, sadece siyaseti değil, toplum ve gündelik hayatı kontrol altında tutan gelenekleri de yıkmak konusunda şimdiye kadar görülmuş en kararlı liderdir.

Türk toplumunda gündelik hayatın akışı içerisindeki alışkanlıkların değişimine, geleneklerin yıkımına dair Grew'un hatırlarında da önemli ayrıntılara rastlamak mümkündür. Grew, Ankara Büyükelçiliği'nde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in şerefine verilen 14 Ocak 1928 tarihli yemekte menüdeki havyar ve ıstakoza karşı Türk diplomatların mesafeli yaklaşımından bahsetmekle birlikte, Hariciye Vekili Siyasî Danışmanı Ragıp Raif Bey'in bu ürünleri tercih ettiği bilgisini paylaşmıştır.⁶⁷ Amerikan basını da modernleşme konusunda kararlı olan Türkiye'nin gündelik hayata ilişkin eski gelenekleri terk ettiği ve Mustafa Kemal'in öncülüğünde bu konuda radikal bir tavrın sergilendiği düşüncesindedir. "Görüşleriyle aşırı derecede liberal olan Mustafa Kemal Paşa, eski dinî gelenekleri silip atmaktadır" ve bu konudaki radikal tavrı o kadar güçlüdür ki, kısa bir gelecekte Türkiye'de, dinî açıdan yasak olan domuz eti tüketimine tesadüf edilirse buna şaşırılmamak gerekir.⁶⁸ Yine basına göre, alkol tüketimi bilinen Mustafa Kemal'in kurduğu rejim bu konudaki alışkanlıkları da değiştirmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü kutlamalarında sadece Ankara'da 15.000 şişe şampanyanın satıldığı" bilgisi basında yer almıştır.⁶⁹

Türkiye'de laik ve demokratik rejime yönelik saldırıların da Amerikan basınında yer aldığı ve konu hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmüştür. Bu çerçevede bakıldığında Şeyh Said İsyanı, İngiliz kışkırtmasıyla başlamış Kürt milliyetçi hareketinin bir sonucu olarak ele alınsa da isyanın laik ve demokratik rejimden rahatsızlık duyan ve halifeliği diriltmeye çalışan eski güçlerin tertibi olduğu fikri Amerikan basınında asıl olarak ön plana çıkarılan husus olmuştur.⁷⁰ Amerikan basınına göre "Halifeniz sizi bekliyor, Hilafet olmadan Müslümanlık mümkün değildir, mevcut hükümet din düşmanıdır" çağrısında bulunan isyancılar, Türkiye'deki devrimlerden hoşnutsuz olan ve huzursuzluklarını dile getiren kesimleri kışkırtmak amacındadırlar. "Eğer bu gerçekleşecek olursa Türkiye'deki mevcut rejimin günleri sayılıdır."⁷¹

Menemen Olayı da tıpkı Şeyh Said İsyanı gibi bir karşı devrim hareketi, laik rejimi yıkmaya yönelik bir isyan girişimi olarak değerlendirilmiştir. Rejim karşıtı "devrimcilerin... Menemen'de giriştikleri devrim hareketinin"

⁶⁶ "Afghan Uprising Frightens Kemal", *New Britain Daily Herald*, 10 April 1929, s. 13. "Afgan's Newest Ruler", *The Sunday Star*, 24 November 1929, 3. "Turkey Reform Plans Are Halted", *The Evening Star*, 6 April 1929, 33.

⁶⁷ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 124. Grew, *Yeni Türkiye*, 64.

⁶⁸ Amerikan basınında Gazi'nin Ankara'daki çiftliğinde domuz yetiştiriciliği fikrinde olduğu, ancak bu konudaki düşüncelerini henüz halka açmadığı bilgisine yer verilmiştir. "Turks May Eat Pork Within A New Years", *New Britain Daily Herald*, 28 July 1927, 18. "Pigs, Hitherto Spurned by Moslem World, Are Favored as Fare by President Kemal", *The Evening Star*, 28 July 1927, 1. Ancak çiftlikte domuz yetiştiriciliği faaliyetlerinin hiçbir zaman yürütülmediği akademik çalışmalardan anlaşılmaktadır. Çiftlikte yürütülen hayvancılık faaliyetleri hakkında bkz. İzzet Öztoprak, *Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, 75-82. Ahsen Altıntuğ, *Atatürk Orman Çiftliği, Kuruluşundan Günümüze*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2000, 34 vd.

⁶⁹ "Turks Get Wine Again", *The Evening Star*, 6 December 1933, C-12.

⁷⁰ "Kurdish Revolt Grows", *The Indianapolis Times*, 25 February 1925, 8. "Oil Believed Back of Kurd Revolt", *The Evening Star*, 20 June 1925, 16. "Kurds Revolt Head Reported Captured", *Brownsville The Evening Herald*, 15 April 1925, 3.

⁷¹ Haberde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen ve zor şartlarda yaşamak durumunda kalan çok sayıda mübadilin, Türkiye'deki iktisadî ve sosyal koşulların ağırlığından duydukları rahatsızlığın faturasını rejime keserek, rejim karşıtlarıyla işbirliğine gitmeleri halinde laiklik karşıtı tabanın genişleyeceği tehlikesine işaret edilmiştir. "Turkish Repulse Kurdish Rebels", *The Evening Star*, 27 February 1925, 1, 5.

Kemalist rejimi yıkmaya ve Halifeliği geri getirmeye yönelik olduğu ifade edilir.⁷² Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Menemen Olayı, bir “karşı devrim” hareketi olarak görülmektedir. Hükümetin isyan karşısında müracaat ettiği tedbirlere de temas edilmiş, “*Türk Hükümetinin bir kez daha, Halifeliğin diriltilmesi düşüncesine karşı sert önlemlere müracaat ettiği*” ve “*1925 sonrasında görülen İstiklal Mahkemelerinin bir kez daha gündeme gelebileceği*” değerlendirmesi yapılmıştır. Amerikan basınına göre isyan Hükümete, “*eski rejimle bağları olan kesimi yok etmek için gerekli meşruiyeti sağlamıştır.*”⁷³

Menemen Olayı sonrasında Sıkıyönetim Mahkemesindeki yargılamaların ardından gerçekleştirilen idamlar⁷⁴ *The Evening Star*'a göre farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Gazeteye göre bu idamlar, Osmanlı İmparatorluğu sonrasında “*modernitenin çeşitli tezahürlerinin görüldüğü*” Türkiye’de “*eski barbar geleneklerin bir kısmının hala devam ettiği*” anlamına gelmektedir. Haber başlığının, Amerikan kamuoyu tarafından kanıksanmış olumsuz Türk imajını yansıtacak şekilde “*The Terrible Turk*” olarak atılmış olması bu bakış açısını yansıtmaya açısından dikkat çekicidir. Gazeteye göre Mustafa Kemal Paşa, hızlı ve rejim karşıtları için örnek teşkil edebilecek bir cezalandırmaya başlamıştır. İdamların gerçekleştiriliş biçimi ve Türk basınında idamlara ilişkin ayrıntılı haberlerin yer alması, rejim karşıtlarına ikaz verilmesi adına bir fırsatın değerlendirilmesi olarak yorumlanır. *The Evening Star*'a göre “*meşrulaştırılmış Menemen katliamı, bir Ortaçağ dehşetidir*” ve Avrupa’da savaş sonrasında cumhuriyet idareleri kurulsun da medeniyetin her yerde tam olarak gelişmemiş olduğunun kanıtıdır.⁷⁵

Grew da konu hakkında anılarında önemli değerlendirmelere yer vermiştir. Grew’a göre Menemen’deki olayın doğrudan doğruya hükümet aleyhine yöneldiği ve isyan karakteri taşıdığı açık olmakla birlikte, bu hadise kendi başına çok da önem taşımamaktadır. Grew bu noktada, hükümetin neden sıkıyönetim ilan etmiş olduğu sorusuna yanıt aramıştır. Öncelikli olarak irticaî karakterdeki isyan hareketinin bastırılması, Cumhuriyet karşıtlarına, rejim karşıtı gerici unsurların lideri konumundaki “hocalara” iyi bir ders vermek adına önemli bir fırsat olmuştur. Grew’un bu konuda, Amerikan basınının değerlendirmelerine yakın bir bakış açısına sahip olduğunu görmek mümkündür. İkinci olarak Grew’a göre Batı’da “sıkıyönetim” tedbirlerine büyük ve organize isyan ve ihtilal hareketlerinden sonra ihtiyaç duyulsa da Yakındoğu’daki hükümetler en ufak bir düzensizliği bile buna bahane edebilmektedirler. Nitekim Grew, Menemen sonrasında da bu durumun bahane olarak kullanıldığı düşüncesindedir. Grew ayrıca, basının olaya ilişkin haberlerde kullandığı dili “*dehşet verici*” olarak nitelendirmiştir. Gerek hükümetin gerekse basının böylesine sert bir tepki göstermesinin nedenini, geçmişteki acı tecrübelerle de sabit olduğu gibi, tüm çabalara rağmen halkın cumhuriyeti benimsemediği, cumhuriyet hedeflerini genel olarak yanlış anlamış olduğu gerçeğinin anlaşılması aramıştır.⁷⁶

Görüldüğü gibi Amerikan basını ve Amerikalı diplomatlar, Türkiye’nin rejimin güvenliği ve devamlılığı konusundaki hassasiyetinin farkında olmakla birlikte, rejimin korunması konusunda müracaat edilen yöntemleri abartılı bulmuşlar ve bu yaklaşımı dehşet verici bir barbarlık olarak değerlendirmişlerdir. Ancak geçmiş deneyimlerin bu sert tepkinin altyapısını oluşturan psikolojik bir etken olduğu gerçeğini de gözden kaçırmamışlardır.

3. Amerikan Kaynaklarında Kadın Hakları ve Kılık Kıyafet Konusundaki Düzenlemeler

İncelediğimiz Amerikan kaynaklarında, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın modern Türkiye’yi yaratmak yolunda attığı adımlar arasında kadın hakları ve kılık kıyafet konusunda yapılan düzenlemelere dikkat çekildiği görülür. Türk

⁷² Basında yer alan haberlerde isyan hareketinin “revolution”, isyancıların ise “revolutionists” olarak adlandırılması dikkat çekicidir. “*Turkish Revolution Attempt is Failure*”, *The Bismarck Tribune*, 24 December 1930, 8. “*Revolution Plan Fails*”, *New Britain Daily Herald*, 24 December 1930, 4. “*Turkish Fanatics Fail in Rebellion Attempt*”, *The Evening Star*, 25 December 1930, C-7.

⁷³ “*500 Are Arrested in Turkish Disorder*”, *The Bismarck Tribune*, 29 December 1930, 11. “*Turkey Invokes Stern Measures*”, *New Britain Daily Herald*, 29 December 1930, 18. “*Turks Take Steps to Quell Revolt*”, *The Evening Star*, 29 December 1930, B-6. Şeyh Sait İsyanı’ndan farklı bir şekilde, Menemen Olayı sonrasında İstiklal Mahkemeleri değil; 31 Aralık 1930 tarihli kararname ile ilan edilmiş “idare-i örfiye” yani sıkıyönetim kapsamında Sıkıyönetim Mahkemesi kurulmuştur. BCA. 30. 18. 1. 2. 16. 83. 11, (22.02.1930). Tunçay, *Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, 304. Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 1924-1930, Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2007, s. 333.

⁷⁴ Tunçay, 4 Şubat’ta 34 kişinin asıldığını; Goloğlu ise 28 kişinin asıldığını yazmıştır. Tunçay, *Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, 305. Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, 337. “*Cumhuriyet*” gazetesi de 28 “*Milliyet*” gazetesi ise 25 sayısını vermiştir. “*İrtica Mahkûmları Dün Nasıl Asıldılar*”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1931, No. 2426, 1. “*Sehpadan Firar Eden Mahkûm*”, *Milliyet*, 5 Şubat 1931, No. 1793, 1.

⁷⁵ Haberde Menemen’deki idamlar için “*the legalized massacre of Menemen*” ifadesi kullanılmıştır. “*The Terrible Turk*”, *The Evening Star*, 6 February 1931, s. A-8.

⁷⁶ Grew, *Çalkantılı Dönem, 196-200*. Grew, *Yeni Türkiye, 200-203*.

kadınının temel haklarını elde etmesi, Cumhuriyet idaresinin ve tabii ki Mustafa Kemal'in mucizesi olarak kabul edilmiştir.

Sherrill, Türkiye'de yaşanan hukuk devrimine ve bu kapsamda da özellikle 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilip 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medenî Kanun'un önemine işaret etmiştir. Ona göre Türk hukuk devrimi, Fransız İhtilali'nden sonra hukuk alanında yapılan köklü düzenlemelere benzer. Sherrill'in asıl dikkat çektiği nokta, hukuk devriminin çeviri ya da taklit düzeyinde değil, amacının ve çerçevesinin iyi belirlenerek hayata geçirilmiş bir devrim olduğu gerçeğidir. *"Eski kanunların başlıca hedeflerinden birisi padişahın mutlak hâkimiyetinin devamını sağlamaktı. Hâlbuki yeni kanunların mahiyeti, halkçı olduğu için genç Cumhuriyetin ruhunu temsil etmektedir..."* Sherrill'a göre her alanda olduğu gibi bu alanda da geç kalınan adımlar Mustafa Kemal Paşa tarafından atılmıştır.

Türkiye'deki hukuk devrimi konusunda Sherrill'in dikkat çektiği bir diğer gelişim alanı kadın hakları olmuştur. *"Bu kanunlar bilhassa kadın hukukunu korumaktadır. Oysa eski kanunlarda bunu sağlayacak کافی hüküm yoktur..."*⁷⁷ Kendisi de aynı zamanda bir hukukçu olan Büyükelçi Sherrill, Türk hukuk devrimi ve Medenî Kanun hakkında şu yorumda bulunmuştur: *"New York Barosu'nun bir üyesi olarak iddia edebilirim ki, Türkiye'nin eski adli sisteminden, en mükemmel Fransız, Alman, İtalyan ve İsviçre hukukçularının meydana koyabileceği bu yeni kanunlara geçmesi, önemli ve büyük bir devrimdir... Köhneleşmiş geleneklerin yerini almak için kabul edilen kanunlar, Türkiye'nin bu manalı devriminde ne kadar isabetli olduklarını ispat etmişlerdir..."*⁷⁸

Medenî Kanun'un kadın hakları üzerindeki etkisi ve Türk kadının gelişimine yaptığı katkı Amerikan basını tarafından da yakından takip edilmiştir. Cumhuriyet idaresinin, milliyetçi rejimin en takdire şayan icraatlarından biri olarak *"Türk kadınının özgürleştirilmesi"* gösterilir. Amerikan basınına göre Cumhuriyet idaresi, Türk kadınının sahip olduğu hak ve özgürlüklerin yetersizliğine ve hayata bakış açısının darlığına rağmen onu bu zincirlerinden kurtarma çabasıdır.⁷⁹

Basında milliyetçi Türk hükümetinin, gelenekselleşmiş harem düzenine, çok eşle evliliğe son vermek için aile hukuku alanında çalışmalar başlattığı ve şer'î hükümler yerine, modern hukuk yöntemlerinin kullanılmasını içeren bir projeyi meclise sunduğu haberlerine tesadüf edilmiştir.⁸⁰ Paul V. Collins, Medenî Kanun'un yürürlüğe girişine dair kaleme aldığı yazıda, Cumhuriyet'in 1923'te ilanından hemen sonra Mustafa Kemal Paşa'nın din ve devlet işlerini birbirinden ayırmanın yanı sıra, toplum hayatının da laikleştirilmesi mücadelesine giriştiğine dikkat çekmiştir. Ona göre bu maksatla kurulan hukuk komisyonu büyük bir iş başarmıştır ve Medenî Kanun'un kabulü Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda önünü açan önemli bir değişimi ifade etmektedir. Collins, yazısında Amerika'nın ünlü hukukçularından Yargıç Brinton'un konu hakkındaki değerlendirmelerine de yer ayırmıştır. Brinton'a göre Türkiye'nin hukuk sistemini modernleştirmek konusundaki çalışmaları, saygı duyulması ve takdir edilmesi gereken bir çabadır.⁸¹

Amerikan basınında, Medenî Kanun'un kabulü Türkiye'de kadın hakları ve kadının özgürleştirilmesi yolunda atılmış önemli bir adım olarak görülmeyle birlikte bu konudaki adımların henüz yetersiz olduğuna değinen yazılara da tesadüf edilmektedir. Örneğin *"Türk kadınının özgürleştirilmesi ve entelektüel ilerlemesi için yapılanların hepsine rağmen, siyasî partilere kabul edilmemeleri"* bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Amerikan basınında Türk kadınının siyaset ve bürokrasi alanında küçük bir rol oynadığı gerçeğinin tek istisnası olarak Halide Edip Hanım gösterilmiştir. Diğer *"Türk kadınları hala karanlık içindedir."*⁸²

⁷⁷ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 164-165. Cumhuriyetle birlikte hukuk alanında gerçekleştirilen devrimlerin tercümelere dayalı ve Batı hukukunu taklit eden bir çaba olmadığı hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/22 (1991), 49 vd. Erol Cihan, "Atatürk Hukuk Devrimi Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 48/1-4 (1983), 187 vd. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, 218 vd.

⁷⁸ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 166.

⁷⁹ "Sahip oldukları edebiyat, bir yemek kitabı ve bir Kur'an'dan ibaretti. Halkın içinde bir adama baksalar bile eşleri tarafından sertçe cezalandırılırlardı. Rahibeler bile bundan daha kısıtlanmış bir yaşantı sürmüşlerdir. Türk kadının evinden çıkmasına ancak camiye ziyaret etmek istediğinde izin veriliyordu. Dünyası ve hayata bakışı evinin dört duvarı ile sınırlıydı..." "Turkish Women Break Bonds Confining Them to Home Life", *The Evening Star*, 15 March 1923, 46.

⁸⁰ "Turkish Harem To Be Discontinued", *New Britain Daily Herald*, 8 February 1924, 8. Komisyon çalışmaları için bkz. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, s. 218 vd. Aile hukuku hakkında kanun tasarısı için bkz. BCA. 30. 18. 1. 1. 6. 48. 1, (30.01.1923).

⁸¹ Paul V. Collins, "Background of Events", *The Evening Star*, 5 October 1926, 8.

⁸² Turkish Women Are Still Without Political Party", *New Britain Daily Herald*, 19 July 1926, 5. "Turkish Women Barred From Political Parties", *Arizona State Miner*, 28 August 1926, 6. Amerika'da kadınların siyasal haklarını elde etmesi 1920 yılında gerçekleşmiştir. Zerrin Ayşe Öztürk, "Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3/1 (2012), 10.

Amerikan basınında yer alan bu eleştirilerden kısa bir süre sonra, Türk kadını siyasal haklarının ilki olarak, 3 Nisan 1930 tarihli Belediyeler Yasası ile seçme hakkına sahip olmuş ve 1930 yerel seçimlerinde tarihte ilk kez seçme hakkını kullanmıştır.⁸³ Fakat Amerikan basınının, Türk kadınının siyasal hayattaki durumuna ilişkin “şüpheli yaklaşımı” varlığını korumuştur. Örneğin *The Indianapolis Time* gazetesindeki ilginç bir yazıda, kadınların 1930 belediye seçimlerine yoğun bir ilgi gösterip muhalefet partisi lideri Ali Fethi Bey tarafından temin edilen otomobillerle seçim gezilerine katılmalarının, iktidar partisini hayli sınırlendirmiş olduğu iddiasına yer verilmiştir. Gazetenin yorumuna göre kadınlara seçme hakkını iktidar partisi verdiği için, “*muhalefet partisiyle flört etmelerinin bir sonucu olarak*” genel oy hakkı için daha fazla beklentileri gerekecektir.⁸⁴ Görüldüğü gibi gazeteye göre 1930 belediye seçimlerinde ilk kez oy kullanan kadınların, 1931 genel seçimlerinde oy kullanamamalarının nedeni, muhalefet partisini desteklemeleridir. Bununla birlikte Amerikan basınında Türk kadınının, Aralık 1934’te sahip olduğu seçilebilme hakkı sayesinde, 1935 seçimlerinde sandık başına giderek meclise girme hakkını elde etmesi Mustafa Kemal’in Türk kadınılığına armağanı olarak görülmüştür.⁸⁵

Amerikan kaynaklarında Türkiye’nin toplumsal alanda geçirdiği değişimi, kılık kıyafet konusunda yapılan düzenlemeler üzerinden de okumak mümkündür. Özellikle fesin ve peçenin kaldırılması bu noktada toplumsal hayatın modernleşmesi yolunda atılmış çok önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir.⁸⁶ Dikkat çeken ikinci nokta ise kılık kıyafet konusundaki düzenlemelerin, milli kimliğin oluşturulması çabaları üzerinden ele alınması olmuştur. Örneğin Büyükelçi Sherrill, Türk milletinin sosyal yapısında gerçekleştirilmiş üç büyük devrimden bahsederken, Cumhuriyetin kurulması, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması yönündeki devrimlere işaret ettikten sonra, üçüncü olarak “*Türklerin Osmanlılara sembol olan festen kurtulmasını*” saymıştır.⁸⁷ Sherrill için fes, çok uluslu yapısı nedeniyle milliyetçilik çağında azınlık sorunuyla boğuşan Osmanlı İmparatorluğu’nda çeşitli unsurların “*sözde birlikteliğinin*” sembolüdür. Sherrill’a göre fesin kaldırılması, azınlık sorununu Yunanistan’la imzalanan Mübadele Sözleşmesi sayesinde büyük oranda çözmüş olan Cumhuriyet Türkiye’sinin bu yolda attığı ikinci adımdır.

“...Eğer kendi mukadderatını bizzat takdir etmeye, milli birlik halinde, bağımsız olarak yaşama hakkını almaya ve bütün dünyaya da var olduğunu göstermeye muhtaç bir millet varsa, bu Osmanlı İmparatorluğundaki milyonlarca Türk olmayan unsur arasında kaybolmak endişesi içinde bulunan, 14 milyon Türk’tü... Mustafa Kemal’in reformları arasında en basiti, fesi Türk kafasından çıkarmasıydı. Fakat başardığı reformlardan hiçbirisi bundan daha manalı değildi. Mustafa Kemal 2 Eylül 1925 tarihinde bütün hükümet memurlarının fes giymelerinin yasaklanması lüzumuna Büyük Millet Meclisi’ni ikna etmişti. 25 Kasım 1925 tarihinde ise fesin giyilmesi tamamen yasaklanmıştı...”⁸⁸

⁸³ 1930 Belediye seçimlerinin ardından Türk kadınları, 1931 genel seçimlerine katılım konusunda yasal bir düzenleme olmadığı için seçilme imkânı bulamamışlardır. 1931 genel seçimi öncesinde İstanbul Kadın Birliği, İsmet Paşa ve onun vasıtasıyla Cumhurbaşkanı Gazi Paşa’ya dilekçe göndermek suretiyle kadınların mecliste yer almalarını rica etmişlerdir. 1935 genel seçimleri öncesinde bu konuda gerekli yasal düzenleme yapılmış 5 Aralık 1934’te kadınlara seçilme hakkı tanınarak meclise girme yolu açılmıştır. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, 247-248. İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekili Seçimleri 1919-1935*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2017, 345, 408.

⁸⁴ “Ban Voting by Turkish Women”, *The Indianapolis Time*, 14 April 1931, 2.

⁸⁵ Edward W. Pickard, “New Review of Curent Events the World Over”, *The Midland Journal*, 14 December 1934, 2. Edward W. Pickard, “New Review of Curent Events the World Over”, *The Midland Journal*, 26 April 1935, 2.

⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa’nın Ağustos 1925’te çıktığı Kastamonu ve İnebolu seyahati sırasında şapkayı tanıtmayı ve 27 Ağustos’ta İnebolu’da halka hitaben yaptığı konuşmada olumlu dönütlerin alınması sonrasında, kılık kıyafet devrimine giden süreç başlamıştır. Mustafa Selim İmece, *Atatürk’ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 1975, 56 vd. Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, 154 vd. Kastamonu seyahatinden sonra 1 Eylül’de Ankara’ya dönen Mustafa Kemal Paşa, bu konuda ilk adımı atmıştır. 2 Eylül 1920 tarihli kararname tekke ve zaviyelerin kapatılmasını karara bağladığı gibi memurların şapka giymesini zorunlu hale getirmiştir. BCA. 30. 18. 1. 1. 15. 54. 7, (24.08.1925). Bundan kısa bir süre sonra kabul edilen “Şapka İktisası” hakkındaki 25 Kasım 1925 tarihli kanunun birinci maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile “idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet men’ eder” ifadesine yer verilmiştir. Görüldüğü gibi bu kanunda halkın şapka giyme zorunluluğu olmayıp, sadece memurlar için bu zorunluluk getirilmiştir. Bkz. *TBMMZC*, 2. Devre, İçtima Senesi 3, C. 19, 14. İçtima, 25 Teşrinisani 1341, 248-261. Selami Kılıç, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/16 (1995), 546.

⁸⁷ Sherrill, *Selanik’ten Gelibolu’ya*, 163.

⁸⁸ Sherrill, *Selanik’ten Gelibolu’ya*, 162-163.

Büyükelçi Skinner da fesin kaldırılması ve şapka kullanılmasına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Skinner'a göre "Türkiye'nin kendine has bir manzara arz etmesine sebebiyet veren" fesin kaldırılmasına itiraz edenler ve "Hükümetin bu icraatının lüzumsuz olduğunu zannedenler, Türk milletini yeni nizam ile karşı karşıya getiren siyasi hareketleri takip edememişlerdir."⁸⁹ Skinner'ın "yeni nizam" ile kastettiği şeyin Cumhuriyet idaresi; "ona karşı olarak nitelendirdiği siyasî hareketlerin" de eski rejimin taraftarları olduğu açıktır. Skinner, Mustafa Kemal'in fesi kaldırarak eski rejimi görünür kılan ve zihinlerde canlı tutan sembollerden birine daha son vermiş olduğu gerçeğine işaret etmiştir.

Amerikan basınının kılık kıyafet konusuna özel bir ilgisinin varlığı da dikkat çekicidir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa'nın, Kastamonu ve İnebolu seyahatleri sırasında özellikle kadınların giyim tarzına yönelik konuşmalarına temas edilmiş, "Türk kadının toplumsal statüsünün modernleştirilmesi" çabasına değinilmiştir. Mustafa Kemal'in İnebolu Türk Ocağı'nda sarf ettiği "Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler. Ve gözleriyle cihani görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur" sözleri basında ilgi uyandırmıştır.⁹⁰

Amerikan basını, şapka ve kılık kıyafet konusundaki yeni düzenlemelere halkın büyük bir ilgi gösterdiği yolunda yazılara yer vermekle birlikte⁹¹ Türk kadınının peçeden kurtulması konusunda başlangıçta pek bir ilerleme kaydedilemediği görüşündedir. Kentlerde yaşayan ve belirli bir statüye sahip kadınların peçeyi çıkarmış olduklarını, ancak kırsalda yaşayan kadınların %90'ının hala peçe taktıkları ve "kendilerinden 400 yıl önce hemcinslerinin yaşadığı sefilliğe" katlandıkları ifade edilmiştir.⁹² Ancak zaman içerisinde Amerikan basınındaki bu tür haberlerin yerini bu konudaki olumlu gelişmelere yer veren haberlere bıraktığı, elde edilen başarıdan takdirle söz edildiği görülmüştür. Artık "geleneksel peçe ve başörtüsünü kullanan kadınları

Resim 1: Amerikan basınında Türk kadını.
New Britain Daily Herald, 20 December 1929, 35.

n azınlıkta kaldığı ve toplum içinde fark edilir hale geldikleri..." gerçeğine işaretlerle, peçe ve başörtüsünün "oryantalizmin yıkılan son kalesi" olduğuna dikkat çekilmiştir. Basına göre bu durum, "kadınların özellikle memuriyet hayatında Batılı tarzda giyinmelerini isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın başarısıdır" ve onun "en sansasyonel reformlarından biri" olarak gösterilmiştir.⁹³ Artık Türk kadınları ve genç kızları, "Londra'daki Picadilly ya da New York Beşinci Caddede'deki" hemcinsleri kadar modernidir.⁹⁴

Amerikan basınındaki haberlerin geneline bakıldığında, Türk kadınının hem toplumsal hem de siyasal alanda elde ettiği hakların onu Batılı bir yaşam tarzı içerisine sokmuş olduğu gerçeğinin ön plana çıkarıldığı görülür. Kadın-erkek ilişkisinin değiştiği, artık çiftler arasında boşanma kararını alan tarafın kadın olduğu, ailesinin ve kocasının baskısından kurtulan Türk kadınının, geçmişin karanlığından sıyrılarak hayatın her alanında boy göstermeye başladığı sıklıkla dile getirilen hususlar olmuştur. Hem aile hayatının getirdiği sorumlulukların bilincinde olan

⁸⁹ BCA. 30. 10. 267. 802. 24, (06.11.1934).

⁹⁰ "Mustapha Kemal Urges Turkish Women to Show Their Faces to the World", *The Evening Star*, 15 September 1925, s. 11. Mustafa Kemal'in İnebolu Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmanın tarihi 27 Ağustos 1925'tir. Basın ve çeşitli kaynaklarda bu tarih verilmeyle birlikte "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" adlı eserde söz konusu konuşma için 28 Ağustos tarihi verilmiştir. İmece, *Atatürk'ün Şapka Devriminde*, 65. "Gazi Paşa Diyorlar Ki...", *Vakit*, 29 Ağustos 1341, No. 2752, 1, 5. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938*, C. 2, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Baskı, 1997, 221.

⁹¹ Şapkaya rağbet nedeniyle İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyük şehirlerde artan talebin şapka fiyatlarının yükselmesine neden olduğu ve özellikle 2 Eylül'de devlet memurlarına şapka giymeyi zorunlu hale getiren düzenlemenin ardından şapka bulmanın imkânsız hale geldiği yazılmıştır. "Turkey Puts Curb on Hat Profiteers When Fez Gives Way to Modernism", *The Evening Star*, 18 September 1925, s. 22.

⁹² "Turkish Women Really Far From Emancipated", *New Britain Daily Herald*, 18 June 1926, 5. "Another Turk Tradition Is Exploded By Kemal", *The Evening Star*, 12 November 1925, 1.

⁹³ "East Is West; Women of Turkey Modernized", *The Indianapolis Time*, 4 September 1928, 9. "Decade Sees Women of Turkey Regain Post-Emancipation Poise", *The Sunday Star*, 29 October 1933, Part 2, 5.

⁹⁴ "Turkish Kemal's Snappy Tuxedo Statue", *New Britain Daily Herald*, 20 December 1929, 35.

hem de iş hayatının içinde başarıyla var olan yeni ve güçlü bir Türk kadını profiline basında yer verilmiştir. Amerikan basını bu durumu, Mustafa Kemal liderliğindeki milliyetçi Cumhuriyet Türkiye'sinin başarısı olarak

Resim 2: Modern Türk kadınının temsilcilerinden Suat Hanım. *The Evening Star*, 8 July 1931, B-11.

Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Hanım ile Halide Edip Hanım, sahip oldukları entelektüel birikim ve medenî cesaretleri nedeniyle "güçlü ve yeni Türk kadını" imajına örnek gösterilmiştir.

"Türkiye'deki milliyetçi rejimin en takdire şayan amaçlarından biri, dünyanın diğer kadınlarına tanınan özgürlük ve ayrıcalıklarından hiçbirine sahip olmayan Türk kadınına özgürleştirmektir. Türkiye'de kadın haklarının önde gelen savunucuları, İstanbul Amerikan Kız Koleji mezunu Halide Edip Hanım ve Mustafa Kemal Paşa'nın 19 yaşındaki şirin gelini Bayan Kemal'dir..."⁹⁵

Resim 3: Resmigeçit sırasında Türk kızları. *The Sunday Star*, 3 December 1933, 95.

değerlendirmiştir. "Cumhuriyetin ilk on yılı hem beş çocuklu bir aileye bakan hem de Türkiye'nin en büyük bankası, İş Bankası'nın alt direktörlüğü görevini yürüten bir kadını, Bankacı Hatice Hanım'ı yaratma başarısını göstermiştir."⁹⁵ Üstelik basında yer alan örnekler bununla da sınırlı değildir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından, İstanbul Sulh Mahkemesi'ne hâkim olarak atanan Suat Hanım'ın cübbeli fotoğrafı, "Modern Türkiye" başlığıyla basında yer almıştır.⁹⁶ Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü kutlamalarında Türk kızlarının resmigeçitte yer aldığı bir fotoğrafla tamamlanmış bir başka haberde ise, manzara karşısındaki şaşkınlık ve hayranlığı belirtmek adına "Burası Türkiye mi?" ifadesi kullanılmıştır. Bu topraklarda yakın zamana kadar görülmeyen kadınların şimdi geçit törenlerinde cesurca yürüyüp bayrak taşıdıkları Amerikan basınında şaşkınlık ve hayranlık uyandırmıştır.⁹⁷

Amerikan basını, başta Mustafa Kemal'in yakın çevresinde yer alan kadınlar olmak üzere, çeşitli örnekler üzerinden Türk kadınının Cumhuriyet rejimi sayesinde yaşadığı radikal değişimi okuyucusuna aktarmaya çalışmıştır. Bu noktada

Giyim tarzının sıradan Müslüman kadınlarının giyim tarzına kıyasla çok farklı olduğu, pantolonla ata bindiği, yüksek çizme kullandığı ve bu haliyle "erkek gibi giyindiği" ifade edilen Latife Hanım, Amerikan basını için dikkat çekici bir

figür olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk kadınlarının kurtuluşu için yürüttüğü kampanyada Latife Hanım'ın, eşine tam ve aktif bir destek verdiği değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Bu değerlendirme ile aslında Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk kadınına rol model olacak bir evlilik yapmış olduğu gerçeğine de atıfta bulunmaktadır.

Amerikan basını, Latife Hanım'ın gerek davranışları gerek giyim tarzıyla çizdiği görüntüyü, şimdiye kadar Türk toplum hayatında kadına biçilen rolü ve kalıpları yıkmak için önemli bir avantaj olarak görmüştür. Her şeyden önce Latife Hanım ve Halide Edip'in sahip oldukları eğitim ve savundukları dünya görüşü, Türk kadınına Batı'nın hayalinde resmedildiği gibi

⁹⁵ "Decade Sees Women of Turkey Regain Post-Emancipation Poise", *The Sunday Star*, 29 October 1933, Part 2, 5.

⁹⁶ "In Modern Turkey, Woman Magistrate In Courte Costume", *The Evening Star*, 8 July 1931, B-11.

⁹⁷ (Başlıksız) *The Sunday Star*, 3 December 1933, Gravure Section, 95.

⁹⁸ Latife Hanım'ın evlendiği tarihteki yaşı haberde 19 olarak verirse de 29 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa ile evlendiğinde Latife Hanım 25 yaşındadır. S. Eriş Ülger, *Zaferin Gölgesinde Latife Hanım*, İstanbul: Paraf Yayınları, 1. Basım, 2013, 41. "Turkish Women Break Bonds Confining Them to Home Life", *The Evening Star*, 15 March 1923, 46.

"sıcak bir ev figürü" olmaktan artık çıkarmıştır. Bu isimler Türk kadının toplumsal hayata adım atmasında, yüzünü dünyaya dönmesinde öncü olmuştur. Amerikan basınına göre bu isimlere bir yenisini ilave etmek gerekirse, o da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in evlatlık kızı Sabiha Hanım'dır. Gazeteci Lemuel F. Parton'a göre "*Mustafa Kemal'in pilot kızı, yeni Türk kadını karakterize etmektedir.*"⁹⁹ Onun yaptığı sayısız devrime kadınların özgürleşmesini de eklemek gerekir ve Mustafa Kemal bizzat kendi çevresindeki kadınlarla işe başlamıştır. Parton, henüz 22 yaşında olan Sabiha Hanım'ın Türk ordusunun doğudaki askerî harekâtlarında üstün başarılar kazandığını ve buradan da anlaşılacağı üzere Türk kadınının artık hayatın her alanında var olduğunu yazmıştır. "*Mustafa Kemal gelene kadar dünyayı karanlık bir ortamın ardından gören kadınlar, şimdi dünyayla yüz yüzedirler ve artık barut ve bombayla da tanışmışlardır.*"¹⁰⁰

Amerikan basınına göre Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı, Türk kadını özgürlüğe kavuşturma mücadelesine katılan önemli isimlerden biri de Amerikan kamuoyunun yakından tanıdığı Selma Ekrem Hanım'dır.¹⁰¹ Amerikan basınında Türk kadını, bir tabu olan peçe yerine, şapka takma konusunda cesaretlendiren isimlerden biri olarak Selma Ekrem Hanım gösterilmiştir.¹⁰² Basına yansıyan isimlerden bir diğeri, gazeteci Sabri Bey'in kızı olarak tanıtılan ve Dr. Cosette Faust-Newton'la seyahat ettiği söylenen Çerkez asıllı Leyla Hanım'dır. İyi bir eğitime sahip olduğu ve dünyayı dolaştığı ifade edilen Leyla Sabriye Hanım, *The Coolidge Examiner* gazetesi tarafından, savaş sonrası Türkiye'sinde kadınların yaşadığı hızlı değişikliğe iyi bir örnek olarak gösterilmiştir.¹⁰³

Amerikan kamuoyu, Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün eşi Hayrünnisa Hanım aracılığıyla da Türk kadınının yaşadığı değişime tanıklık etme imkânı bulmuştur. Muhabir Jessie Fant Evans'a göre "*Çok eski zamanlardan gelen bir algı ve genel kabul görmürlük nedeniyle Batı dünyasının Türk kadınılığı hakkındaki imajı kara gözlü ve peçeli bir kadın tasviriyken, başkentteki diplomatik misyona eşlik eden ilk Türk kadını olarak Mehmet Münir Bey'in eşi Bayan Ertegün'ün varlığı bu imajı yıkmaktadır.*" Ağustos 1938'de kısa süreliğine Türkiye'ye giden Hayrünnisa Hanım, dönüşünde Türk kadınının yaşadığı değişim hakkında Amerikan basınına açıklamalarda bulunmuştur. Hayrünnisa Hanım, Mustafa Kemal Atatürk'ün on beş yıllık Cumhurbaşkanlığı süresinde ulusun, Ortaçağ adetlerinden modernizme doğru bir geçiş yaptığını ifade etmiştir. Evans'a göre Türkiye'de değişen toplumsal hayat ve bu hayat içerisinde kadının yaşadığı radikal değişime dair ipuçlarını Hayrünnisa Hanım'ın anlatımlarından yakalamak mümkündür. Kızlar artık yükseköğrenim hayatında da başarı göstermekte, spor müsabakalarına ve faaliyetlerine Amerika'daki kardeşleri kadar rağbet etmekte, Cumhuriyetin verdiği siyasal haklar sayesinde meclise girmektedir. Çay partileri, yemek ve balo gibi sosyal aktiviteler, Türk kadınları için artık yabancı ortamlar olmaktan çıkmıştır. Bu konuda bizzat Hayrünnisa Hanım'ı örnek gösteren Jessie Fant Evans, onun Türk Büyükelçiliğinde verilen resmî davetlerdeki temsil yeteneğine işaret etmiştir.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Amerikan basını, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Cumhuriyet Türkiye'sinin kadın hakları konusunda yaşadığı gelişmeye karşı kayıtsız kalmamıştır. Gerek kadın hakları gerekse kılık kıyafet konusundaki devrimleri, toplumsal hayatın dinî etki ve hurafelerden arındırılması olarak değerlendirmiş, Türk kadının geçirdiği mucizevî değişimi manşetlere taşımakla kalmayıp, gazete sayfalarında yer alan fotoğraflarla da bu değişimi somutlaştırmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kendi ailesi ve yakın çevresindeki kadınları,

⁹⁹ Haberde Sabiha Hanım'ın aldığı kaliteli eğitim sürecinden de bahsedilmiştir. Lemuel F. Parton, "Who's Who Behind The News" *The Evening Star*, 18 June 1937, A-11. Meral Balcı, Yeşim Karadeniz, "Cumhuriyet Modernleşmesinin Genç Kadın Pilotu: Sabiha Gökçen", *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2018), 4-5.

¹⁰⁰ Parton, "Who's Who Behind The News" *The Evening Star*, A-11. Sabiha Hanım, Dersim İsyanını bastırmak amacıyla 3 Mayıs 1937'de başlatılan askerî harekâta yer almış ve 6 Haziran'da isyan lideri Seyyit Rıza'nın evinin bulunduğu sahanın havadan bombalanması harekâtını gerçekleştirmiştir. "Tunceli İsyanının İyüzü", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1937, No. 4702, 1, 7. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu, 1923-1938*, 3. Kitap, İkinci Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1. Basım, 1996, 200.

¹⁰¹ Kemalzade Ali Ekrem Bey'in kızı yani Namık Kemal'in torunu olan Selma Ekrem Hanım, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunudur. 1924'te 22 yaşındayken Amerika'ya yerleşmiş ve hayatının büyük kısmını Amerika'da geçirmiştir. Özellikle Amerika'da Türk kültürünü tanıtmak amacıyla konferans ve dersler vermiştir. Bu amaçla İngilizce olarak kitaplar çıkarmıştır. Bunlar arasında 1930'da yayınlanan "*Unveiled: The Autography of Turkish Girl*" başlıklı kitabı 1998'de "*Peçeye İsyan*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. 1947 yılında "*Turkey Old And New*" ve 1967'de yayınlanan "*Turkish Fairy Tail*" isimli kitapları da mevcuttur. Ayrıca "*Christian Science Monitor*" adlı dergi için 280 makale yazmıştır. Selma Ekrem Hanım, yazı ve konferanslarında Amerikan kamuoyundaki "Terrible Turk" imajını yıkmak için mücadele vermiştir. Meral Demiryürek, "Kemalzade Ali Ekrem ile Tokadizade Şekip'in Eserlerinde Evlat Acısı", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (Aralık 2020), 557. Çağrı Erhan, "The American Perception of the Turks: An Historical Record", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 31 (2000), 95.

¹⁰² "Turkish Women Discarding Veil", *New Britain Daily Herald*, 22 August 1925, 11.

¹⁰³ "Equal Suffrage Is Aim of Turk Women", *The Coolidge Examiner*, 9 November 1934, 4.

¹⁰⁴ Jessie Fant Evans, "Progress of Turkey Amazes Even Turkish Envoy's Wife", *The Sunday Star*, 7 August 1938, Part 1, B-5.

Türk kadını için birer rol model haline getirmiş olduğu ve bu samimiyeti sayesinde Türk kadınlarının güvenini kazandığı ifade edilmiştir.

4. Amerikan Kaynaklarında Yeni Harflerin Kabulü

Yeni Türkiye'nin inşası sürecinde hayata geçirilen ve Türkiye'de görev yapan Amerikalı diplomatları ile Amerikan basınının büyük bir ilgiyle takip ettiği konulardan bir diğeri de harf devrimi olmuştur.¹⁰⁵

Cumhuriyet Türkiye'sinin medeniyet yolunda giriştiği çetin mücadelenin önemli ayaklarından birini de elbette eğitim sahası oluşturmaktaydı. Özellikle okur-yazar oranının son derece düşük olması, Cumhuriyetin geleceği açısından olumsuz bir tablo arz etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa bu noktada Arap alfabesinin yerine, yeni bir alfabenin kabulünü düşünmekteydi.

Yeni bir alfabenin kabul edilmesi konusu, 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme gelse de Kazım Karabekir tarafından reddedilmişti.¹⁰⁶ 1926'da tartışmalar yeniden başlasa da İzmir Suikastı ve Mustafa Kemal'in Nutuk'u yazmaya odaklanmış olması harf devrimini 1928'e erteledi.¹⁰⁷ Bu konuda kararlı olan Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile 23 Mayıs 1928'de Dil Encümeni kurulmuş ve ilk toplantısını 26 Haziran'da Ankara'da gerçekleştirerek, çalışmalarını daha sonra İstanbul'a kaydırmıştır.¹⁰⁸ Alfabe çalışmalarının yoğunlaştığı günlerde, 9 Mayıs 1928'de Saffet Arıkan ve birkaç milletvekili, uluslararası rakamların kullanılması teklifini meclise sunmuştur. 20 Mayıs'ta Mecliste görüşülen teklif, 24 Mayıs 1928'de yasalaşmış ve "Beynelmilel Erkamın Kabulü Kanunu" ile alfabeye geçmeden önce rakam meselesi çözüme kavuşturulmuştur.¹⁰⁹ Encümen'in çalışmalarının devam ettiği sırada Mustafa Kemal Paşa 9 Ağustos'u 10 Ağustos'a bağlayan gece Sarayburnu'nda tarihi bir konuşma yaparak yeni alfabe çalışmalarının başladığını kamuoyuna duyurmuştur.¹¹⁰ Bu gelişmenin ardından *Milliyet* ve *Akşam* gibi bazı gazetelerin Fransızca eklerini yeni harflerle çıkardığı görülür.¹¹¹ Basının bu yayınları yaptığı sırada, 15 Ağustos 1928'de Cumhurbaşkanlığına ait "Ertuğrul" yatı ile "Söğüt" motorunun isminin yeni harflerle yazıldığı görülmüştür.¹¹²

Basında yeni harflere ilişkin yazıların sıklaştığı sırada Gazi Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs 1928'de Dolmabahçe'de Dil Kurultayı'nı toplamıştır. Kurultayın iki amacı olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki her fırsatta Dil Encümeni'nin çalışmalarını eleştiren milletvekillerinin itirazlarını topluca dinlemek ve bunlara yanıt vermektir. İkinci neden ise harf devrimine şüpheyle yaklaşan ya da kararsız kalan isimlerin ikna edilmesidir.¹¹³ 29 Ağustos'ta tamamlanan kurultayın sonunda Başbakan İsmet Paşa tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Bildirinin birinci maddesinde "Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip, Latin esasından alınan Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur" ifadesi yer almaktadır.¹¹⁴ Bu çalışmaların ardından meclisin üçüncü devresinin ikinci yasama yılının açıldığı 1 Kasım 1928'de kanunun acilen kabul

¹⁰⁵ Konu hakkında en kapsamlı çalışma Bilal Şimşir'e aittir. Bilal N. Şimşir, "Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi", *Bellekten*, XLIII/169 (1979), 107-214.

¹⁰⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Birinci Bölüm, 205. Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, 57. Sinan Ateş, Yücel Namal, Muhibbe Erdoğan, *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, 1928-1935*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1. Basım, 2019, 27.

¹⁰⁷ Ateş, vd., *Harf İnkılabı*, 29. İsmet İnönü de hatıralarında 1928'de gerçekleşen harf devrimi üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın bir iki sene evvelinden düşünmekte olduğunu ifade etmiştir. Ancak Enver Paşa'nın geçmişteki alfabe deneyiminde yaşanan olumsuzlukların kendisine aktarıldığında, Atatürk'ün cesaretinin kırıldığını da eklemiştir. İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 2006, 483.

¹⁰⁸ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 88-89. Ateş, vd., *Harf İnkılabı*, 30. Abdullah Kara, "Türkiye'de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, IV/1 (Haziran 2020), 121.

¹⁰⁹ *TBMMZC*, Devre 3, İctima Senesi 1, C. 4, 78. İctima, 20 Mayıs 1928, 225 vd. *TBMMZC*, Devre 3, İctima Senesi 1, C. 4, 82. İctima, 24 Mayıs 1928. Kanunun, 1 Haziran 1929 tarihinden itibaren geçerli olduğu ikinci maddede yer almıştır. "Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 28 Mayıs 1928, S. 900, 2521.

¹¹⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 2, 272. Gazi Mustafa Kemal'in Sarayburnu nutku Türk basınında geniş bir yankı uyandırmıştır. "Her Vatandaş Yeni Türk Harflerini Çabuk Öğrenmelidir", *Milliyet*, 11 Ağustos 1928, No. 896, 1. "Gazi'nin Hutbesi", *Milliyet*, 11 Ağustos 1928, No. 896, 1. "Gazi Hazretleri Sarayburnu'ndaki Müsamerede Mühim Bir Nutuk İrad Ettiler", *Akşam*, 11 Ağustos 1928, No. 3530, 1.

¹¹¹ Örneğin "Milliyet" gazetesinin 26 Haziran 1928 tarihli Fransızca eki, Dil Encümeni üyelerinden İbrahim Necmi Bey'in hazırladığı yeni bir alfabe ile yayın yapmıştır. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 90. Türkçe "Milliyet" ise 21 Ağustos'tan itibaren yeni harflerle Türkçe derslerini başlatır. "Yeni Harflerimizle Türkçe Dersleri", *Milliyet*, 21 Ağustos 1928, No. 906, 2. *Akşam* gazetesi de Mustafa Kemal'in el yazısını yeni harflerle yayınlamıştır. "Gazi Hazretlerinin Kıymetli El Yazıları", *Akşam*, 20 Ağustos 1928, No. 3539, 1.

¹¹² Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 173. Ateş, vd., *Harf İnkılabı*, 34.

¹¹³ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 174-175. Ateş, vd., *Harf İnkılabı*, 35-36.

¹¹⁴ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 182. Ateş, vd., *Harf İnkılabı*, 36.

edilmesi hakkında Saffet Bey ve arkadaşları tarafından bir teklif sunulmuş ve oybirliği ile kabul edilmiştir. Ancak yeni açılmış olan mecliste henüz encümenler belirlenmemiş olduğundan derhal geçici bir encümen oluşturulması kararı alınmış ve encümenin hazırlanmış olduğu kanun teklifi Meclise sunularak aynı gün, 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir.¹¹⁵

Yeni Türk harflerinin kabulü sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında Grew, gerek Washington'a göndermiş olduğu raporlarında gerekse anılarında önemli ayrıntı ve değerlendirmelere yer vermiştir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi Amanullah Han'ın Mayıs 1928'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, harf devrimi çalışmalarının yoğun bir şekilde devam ettiği günlere tesadüf etmiştir. Hatta yeni harflerin kabulünden önce uluslararası rakamların mecliste görüşüldüğü 20 Mayıs günü, Amanullah Han da meclistedir. Grew bu durumu, "Türkiye'nin nasıl Batılılaştırıldığını" gösterilmesi açısından Amanullah Han'ı etkileme çabası olarak değerlendirmiştir.¹¹⁶ Grew anılarında, yeni harflerin gündelik hayata girişine dair gözlemlerinden bahsetmiştir. 17 Ağustos tarihli notlarında Moda'daki yat yarışlarında tesadüf ettiği "Ertuğrul" yatı üzerindeki Arapça harflerin, yeni harflerle değiştirilmiş olduğuna dikkat çeker. Zaten öncesinde yeni rakamların tramvayların üzerinde görülmeye başladığını, gazetelerin, mesela Fransızca *Milliyet*'in, yeni harflerle yayın yaptığını aktarmıştır.¹¹⁷

Grew, Washington'a gönderdiği raporlarda Dil Encümeni'nin çalışmalarına da yer vermiş ve çalışmaların aylarca süreceği tahmininde bulunmuştur. Üyelerinin çoğunluğu harf devriminden yana olan encümenin çalışmaları neticesinde hazırlayacağı kararların üst makamlara sunulacağını ve sonrasında konunun Meclis'e getirilerek yasalaşacağını yazmıştır. Ayrıca Grew'un değerlendirmesine göre Dil Encümeni yeni harfler üzerinde çalışırken fonetik ve uluslararası uyumu yakalama konusunda büyük hassasiyet göstermiştir. Özellikle sessiz harflerde, uluslararası ses değerlerinden şaşılacak ölçüde az sapma olması Grew tarafından büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁸ Encümenin çalışmalarına ilişkin bilgilere Grew'un anılarında da tesadüf edilmektedir. Bu konuda Ruşen Eşref Bey'den duyduklarını aktaran Grew, harf devriminin bir-iki yıl içerisinde gerçekleşeceğine dair genel bir inancın varlığına temas etmiştir.

"Ruşen Eşref, yeni alfabeyi çalışmak üzere Dolmabahçe'de her gün sınıflar kurulduğunu ve Gazi'nin de bu derslere düzenli olarak devam ettiğini söylemişti... Değişikliklerin, tahmin edilenden çok daha kısa bir süre içinde, bir ile iki yıl arasında yürürlüğe gireceğine inanmaktaydı..."¹¹⁹

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, 9/10 Ağustos gecesi Sarayburnu'nda yaptığı konuşmaya ilişkin olarak Grew, Washington'a oldukça uzun bir rapor göndermiştir. Raporda en dikkat çeken nokta, yeni alfabenin Latin değil; "Türk alfabesi" olarak kabul edilmesidir.¹²⁰ Bu değerlendirme iki açıdan önemlidir. Öncelikle, Türkiye'de yaşanan dönüşümü başlangıçta Batı taklitçiliği olarak değerlendirmiş olan Grew'un bu yaklaşımdan vazgeçtiği anlaşılmaktadır. İkincisi olarak, yine Amerikan kaynaklarında var olan, Cumhuriyet'le birlikte yaşanan gelişmelerin temelinde milliyetçi bir anlayışın yattığı, başarının sırrının milliyetçilik olduğu şeklindeki bakış açısı bu değerlendirme ile kuvvetlendirilmiştir.

Grew, hatıralarında 25-29 Ağustos tarihlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilen kurultaya da yer vermiştir. Halk Fırkası içerisinde Kâtibi Umumi Saffet Bey'in, milletvekillerinin Dolmabahçe'deki çalışmalara katılımını sağlamak adına gösterdiği çabaya dikkat çekmiştir. Kurultayın toplanış gerekçesini ele alan Grew'un kurultayda yaşananlara ilişkin tespitleri önemlidir.

"Bazı milletvekilleri yeni alfabe uygulamasını tenkit etmişlerdi. Gazi, yaklaşık üç yüz devlet yetkilisini Dolmabahçe Sarayında bir araya getirmiş ve inatçı milletvekillerini kürsüye çıkartarak eleştirilerini dile getirmelerini sağladıktan sonra, kendilerine İsmet Paşa vasıtasıyla haber

¹¹⁵ TBMMZC, Devre 3, İctima Senesi 2, C. 5, 1. İctima 1 Teşrinisani 1928, 7-8. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 209. "Büyük Millet Meclisi Bugünkü İctimainda Yeni Harfler Kanununu Kabul Edecektir", *Akşam*, 2 Teşrinisani 1928, 1. "Türk Alfabesi Kanununun Metni ve Esbab-ı Mucibesi", *Vakit*, 2 Teşrinisani 1928, 1.

¹¹⁶ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 86. Akbaş, "Afgan Kralı Emanullah Han'ın", 316-317.

¹¹⁷ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 155-156. Grew, *Yeni Türkiye*, 103-104.

¹¹⁸ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 89 ve 95.

¹¹⁹ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 155-156. Grew, *Yeni Türkiye*, 103-104

¹²⁰ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 164.

göndererek yola gelmelerinin iyi olacağını bildirmişti. Böylece muhalefet, daha doğmadan susturulmuş ve değiştirilmiş Türk dili bir kişi tarafından tasarlanarak dikte edilmiş oluyordu.”¹²¹

Ancak İsmet İnönü, hatıralarında harf devriminden bahsederken Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından milletvekillerini ikna için görevlendirildiğine dair herhangi bir bilgi paylaşmamıştır.¹²² Grew’un, Gazi’nin İnönü vasıtasıyla milletvekillerine haber göndermesinden kasti, yukarıda sözünü ettiğimiz kurultay sonrasında İsmet İnönü tarafından yapılan konuşma ve ilan edilen üç maddelik önerge olmalıdır. İnönü’nün, “*Hulasa efendiler şu neticeye vasil olmak lazımdır ki, bu alfabe katıdır*” ifadesine yer verdiği konuşmasının ardından ilan edilen beyannamedeki “*Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip Latin esasından alınan Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur... Muhakkaktır ki, yeni Türk harfleriyle lisana ve imlaya ilk şeklini vermek için Komisyonun projesi en kısa ve en amelîdir*” ifadeleri, Bilal Şimşir’in de belirttiği gibi “*kuşkusuz Atatürk’le birlikte önceden hazırlanmış*” olmalıdır.¹²³ Grew, bu konuşma ve yayınlanan bildirideki kesin ifadeleri harf devrimine karşı olanlara yönelik bir uyarı şeklinde yorumlamış olabilir.

Grew, Gazi’nin, yeni harflerin tanıtılması ve bu devrimin gerekliliğinin halka anlatılması konusunda büyük bir çaba sergilediğini, ülkeyi dolaşarak “*adeta bir öğretmen rolüne büründüğünü*” rapor etmiştir.¹²⁴ Grew alınan kararın uygulamaya konulmasında sergilenen kararlılığa işaret etmektedir. Ayrıca, ülkenin dört bir köşesinde, resmî kurumlarda¹²⁵ yazı konusunda büyük bir değişim yaşanırken, Amerikan elçiliği olarak bu değişime ayak uydurduklarını ifade etmiştir.

“Otomobil plakalarında Latin harflerini kullanan ilk elçilik bizdik. Gazi’nin Fiat’ı ülkede seyahat etmeye başlar başlamaz, Büyükelçilik plakalarının parlak bir şekilde U.S.A. Amerikan Sefareti-359 (ya da hangi numaraysa) şeklinde yazılması talimatını vermişim... Ertesi gün, yeni harflerle ilk gümrük deklarasyonumuzu verdik... Boğazda evimizin önünden geçen Türk gemilerinin büyük bir bölümü, hatta Şirket’in araba vapurları bile artık isimlerini büyük Latin harfleriyle yazıyorlar. Burası gerçekten ilerleyen bir ülke. Bir kere karar alınca onu uygulamaya koymak için hiç vakit kaybetmiyorlar...”¹²⁶

Grew’un yeni harflerin kabulünden sonra ülkede başlatılan okuma-yazma seferberliği kapsamında Millet Mektepleri teşkilatı oluşturulmasına ilişkin olarak da değerlendirmelerde bulunduğu görülür.¹²⁷ Grew,

¹²¹ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 156-157. Grew, *Yeni Türkiye*, 105. Halk Fırkası Kâtibi Umumîsi Saffet Bey, milletvekillerine hitaben yayınladığı bir beyanname ile “*Yeni Türk harfleri ile yazıp okumak hakkında Dolmabahçe Sarayı’nda konferans verileceğini*” duyurmuş ve milletvekillerinin 25 Ağustos Cumartesi günü saat 10’da “*yeni harfleri öğrenmiş bir şekilde Dolmabahçe Sarayı’na teşrif buyurmalarını*” Gazi adına istemiştir. Davet karakterindeki bu beyanname, kurultay boyunca gazetelerde yayınlanmıştır. “*Mebusları Davet*”, *Milliyet*, 25 Ağustos 1928, No. 910, 1. “*Mebus Beyefendilere*”, *Milliyet*, 29 Ağustos 1928, No. 914, 1.

¹²² İnönü, *Hatıralar*, 482-486. İsmet İnönü’nün “*Defterler*”inde “*2 Eylül Pazar Dil Encümeni’nde*” notu düşüldükten sonra 8 maddelik bir çalışma programı listelenmiştir. “*1. Bir ayda lügat tamam olabilecek. 2. Küçük kıraat iki günde hazır. 3. Büyük kıraat bir ayda. Bunlar İstanbul’da. 4. Kontrol encümeni. 5. Yetişen hocaların imtihanı. 6. Asıl alfabe (matbaada). 7. Ana lügat (bir ay sonra). 8. Devlet matbaası müstacelen.*” Burada da görüldüğü üzere İsmet Paşa’nın programında milletvekilleri ile görüşme gerçekleştirmek ve onları ikna etmek adına bir planlama mevcut değildir. İsmet İnönü, *Defterler, 1919-1973*, C. 1, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, 93.

¹²³ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 182. “*Milliyet*” gazetesi Dolmabahçe’deki kurultayın kapanışına dair verdiği haberde “*Dün Reiscumhur hazretlerinin nezterinde bütün memleket münevver ve üdebalarının iştirakiyle öğleden sonra akdedilen konferansta beş saat devam eden münakaşalara müteakip, tam bir ittifakla Türk alfabesi ve imla kaidelerinin katı şekli tespit edildi*” demektedir. “*Türk Alfabesi ve Türk Sarfı Dün Riyaseticumhur Sarayında En Katı Şeklini Aldı*”, *Milliyet*, 30 Ağustos 1928, No. 915, 1.

¹²⁴ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 184. Gerçekten de Gazi, Dolmabahçe Sarayı’nda 25-29 Ağustos tarihlerinde gerçekleştirilen kurultayın ilk ve son oturumlarında bulunmuş, kurultayın çalışmalarının devam ettiği sıralarda İstanbul’a yakın şehirlerden başlayarak ülkeyi dolaşmış, halka yeni harfleri tanıtmıştır. Bu kapsamda 23 Ağustos’ta Tekirdağ, 27 Ağustos’ta Bursa, 1 Eylül’de Çanakkale, 15 Eylül’de Çanakkale, 16 Eylül Sivas ve Amasya, 19 Eylül Tokat, 20 Eylül’de Kayseri’ye gitmiştir. “*Gazi Milletine İlk Dersini Verdi, Gazi Hazretleri Dün Tekirdağ Hükümet Konağı Salonunda Memurlara Yeni Harfleri Bizzat Talim ve Tedris Buyurdular*”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1928, No. 909, 1. “*Gazi Hazretleri Dün Bursa Vilayet Konağında Millete Yeni Harfleri Bizzat Talim Ettiler*”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1928, No. 913, 1. “*Gazi Hazretleri Bursa’dan Avdet Ettiler*”, *Akşam*, 29 Ağustos 1928, 1. “*Gazi Hazretlerinin On Güne Kadar Ankara’ya Azimet Ederek Oradan Anadolu’da Bir Seyahate Çıkmaları Muhtemeldir*”, *Akşam*, 2 Eylül 1928, No. 3552, 1. “*Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Yarın Öğleden Sonra İstanbul’a Veda Ediyorlar*”, *Milliyet*, 13 Eylül 1928, No. 929, 1. “*Sevgili Misafirimiz Bugün Hareket Edecek*”, *Akşam*, 15 Eylül 1928, No. 3525, 1.

¹²⁵ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 216.

¹²⁶ Grew, *Çalkantılı Dönem*, 159. Grew, *Yeni Türkiye*, 105-106.

¹²⁷ Millet Mekteplerinin açılacağı bilgisi 8 Kasım 1928 tarihli meclis toplantısında Başbakan İsmet İnönü tarafından verilmiştir. *TBMMZC*, Devre 3, İçtima Senesi 2, C. 5, 13. İçtima, 8 Teşrinisani 1928, 31. Hazırlanan “*Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi*” hükümet tarafından 11 Kasım 1928’de onaylanmıştır. BCA. 30. 18. 1. 2. 1. 1. 13, (11.11.1928). 52 maddelik talimatname 24 Kasım 1928’de Resmi

hükümetin bu kararına ilişkin olarak Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in "*Hükümet on beş yılda okuma yazma oranını yüzde yüze çıkarmayı umuyor*" şeklindeki değerlendirmesini Washington'a rapor etmiştir. "*Yeni yazıyı öğrenme coşkusu, %90 kadarı okuma yazma bilmeyen bir halkı on beş yılda yüzde yüz okur-yazar durumuna getirmeye bakalım yetecek mi?*" ifadesiyle duyduğu şüpheyi dile getirmiş, başlatılan seferberlik neticesinde en büyük başarının özellikle ilk ve orta dereceli okullarda sağlanmış olduğunu eklemiştir.¹²⁸

Türkiye'de görev yapmış Büyükelçilerden Robert P. Skinner'ın da Grew'la aynı noktaya temas ettiği görülmektedir. Skinner'a göre Türk eğitim sistemi içerisinde yer alan bir çocuk, geçmişte okuma yazmayı ancak üç senede öğrenebilirken, yeni harfler sayesinde bu süre bir seneye düşmüştür.¹²⁹

Büyükelçi Sherrill da Atatürk tarafından gerçekleştirilen harf devrimine ilişkin önemli değerlendirmelere anılarında yer vermiştir. "*Mustafa Kemal rakamlarda yaptığı değişikliğe milletin gösterdiği ilgiden bundan sonra yapacağı harf devriminin de kolay gerçekleşeceği sonucuna varmıştı.*" diyen Sherrill'a göre harf devrimi öncesinde uluslararası rakamların kabul edilmesi, halkın nabzını ölçmek adına önemli bir fırsat olmuştur.¹³⁰

Sherrill, gerek okur-yazar oranını artırmak gerekse Türk gençlerinin eğitim sürecini ve yabancı dil öğrenmelerini kolaylaştırmak açısından harf devrimini fevkalade bir adım olarak değerlendirmiştir. Ona göre "C", "S", "I" ve "G" harflerine ilave olarak "Ç", "Ş" ve "İ" harflerinin varlığı Türkçeye büyük avantaj kazandırmaktadır. Sherrill için Türk harf devrimi, ustalıkla planlanmış ve uygulamaya sokulmuştur. Her şeyden önce "*tamamıyla ilmî bir şekilde meydana getirilmiş*" bir imla usulü ile yabancı kelimelerin telaffuzları, yabancıların telaffuzundan bile daha mükemmel temin edilmiştir. Dikkat edilecek olursa Grew gibi Sherrill da bu harflerin Türk harfi olduğu noktasına işaret etmektedir.

"... Bu derece katî ve sağlam bir fonetik sistemiyle Türkler yabancı kelime seslerini diğer ülkelerin öğrencilerinden daha kolay öğreneceklerdir... Mustafa Kemal, Arap harflerinin öğrenilmesindeki güçlükleri tespit etmiş ve bu harflerin lüzumundan fazla bir süre Türk eğitimini esaret altında tuttuğunu görmüştür. Pek zor olması nedeniyle sadece cehaletin her gün biraz daha genişlemesine sebep olmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'yi sadece Doğu'ya bağlı tutmak suretiyle Batı medeniyetine kapılarının kapalı kalmasına yardım etmiştir."¹³¹

Sherrill'a göre Türkler, gerçek anlamıyla Batı medeniyetine yüzlerini harf devrimi sayesinde dönmüşlerdir. Sherrill, harf devriminin yöntemine de değinmiş bu yöntemi takdir ederek başarının sırrını burada görmüştür. Yeni harflerin kabulünün aceleyle geldiği şeklindeki eleştiriler ona göre haksızdır. Bu tarzda bir devrimin eşi benzerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir.

"Türk harf devrimi, milletin yazı dilinde ani, çabuk ve tam bir değişiklik yapmıştır... Tenkitçiler, Türklerin yeni alfabeyi kabul için çılgınca bir acelecilik gösterdiklerini ileri sürmektedir. Gerçekten de böyle olmuştur. Ancak bu heyecanın eseri, her yerde görülmüştür... Tenkitçiler bu inkılabın hemen başarılamayacağını, en az bir yıllık bir süre lazım olduğunu söylüyorlardı. Fakat inkılap birkaç hafta içerisinde başarılmış ve yeni yazı bütün Türkler tarafından benimsenmişti. Türklerin büyük çoğunluğunu edebiyattan, ilim ve irfandan, okuyup yazmayı kolayca öğrenmekten yoksun bırakan Arap harflerinin eski Bâb-ı Âlî'si, ardına kadar açılmış ve bütün millet bu kapıdan yeni bir medeniyet çağına girmişti. Başka ülkelerde ve başka milletlerde Mustafa Kemal'in Türk alfabesinde yaptığı bu büyük inkılabın bir eşine rastlamak mümkün müdür? Elbette hayır..."¹³²

Sherrill için harf devrimi, "*devrimden daha ileride bir anlam taşıyan, bir kültürden diğer bir kültüre geçiş*" sağlayan büyük bir adımdır. Bu adım, Cumhuriyet idaresinin devamlılığı için ihtiyaç duyduğu nesilleri yetiştirecek kültür

Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe girmiştir. "Millet Mektepleri Teşkilat Talimatnamesi", *Resmi Gazete*, 28 Teşrinisani 1928, No. 1048, 6101-6107.

¹²⁸ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 228, 234.

¹²⁹ BCA. 30. 10. 267. 802. 24, (06.11.1934).

¹³⁰ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 167.

¹³¹ Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 172-173.

¹³² Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya*, 174-175.

devriminin en önemli halkasını teşkil etmektedir. “Mustafa Kemal’in, bugünün Türklerine olduğu kadar, yarının nesillerine de altın bir hediyesi harf devrimidir.”¹³³

Amerikan basınında Gazi Mustafa Kemal liderliğindeki Türkiye’nin Batılılaşma konusundaki çabalarına duyulan ilgi kapsamında, harf devrimine ilişkin yazılara sıkça yer verildiği görülmektedir. Harf devrimi çalışmalarının devam ettiği sırada *New York Times* gazetesi, Türklerin yakın bir gelecekte Arap harflerinin yerine Latin harflerini kabul edeceklerini yazmıştır. Bu adım, Mustafa Kemal liderliğindeki Türkiye’nin, Batılılaşma yolundaki yeni bir hamlesi olarak değerlendirilir. Yakın dönemde başka hiçbir ulusun alfabe değişikliğine gidememiş olmasına rağmen, ilk kez Türklerin bu işe teşebbüs etmiş olduğuna işaret edilmiştir.¹³⁴

Nebraska State Journal gazetesi ise Kemalist reform dalgasının devam ettiğini, Arap harflerinin terk edilerek Latin alfabesine geçildiğini yazmıştır. Dinî alanda yapılan devrimlerin devamı olarak görülen harf devrimi, Atatürk’ün ülkeyi çağdaşlaştırmak ve Doğu’nun etkisinden tamamen kurtarmak yolunda attığı adımların en önemlisi olarak değerlendirilmiştir.¹³⁵

Harf devrimi konusunda bugüne kadar her yenilikte olduğu gibi yine Gazi Mustafa Kemal’in liderliği üstlendiği ve ülke genelinde bu işin başarılması için seferberlik başlattığı Amerikan basınında ön plana çıkarılan hususlardan ilki olmuştur. *Sunday Star* gazetesi Dolmabahçe’de toplanan Dil Kurultayı’nda Gazi’nin, “Başöğretmen” misyonu ile yazarları, gazetecileri, milletvekili ve bakanları toplayarak ilk dersi gerçekleştirdiğini haber vermiştir. Başta Gazi olmak üzere, “Kemalistler daha kolay bir alfabe sayesinde Türkiye’de cehaletin mağlup edileceğine inanmaktadırlar.”¹³⁶ Gazete bir başka haberinde harf devriminin yöntemine de temas etmiştir. Gazi, yeni alfabenin gerekliliğini halka mantıklı bir şekilde izah etmiştir. İkinci olarak gazeteye göre Gazi’nin şimdiye kadar devrimleri gerçekleştirirken “acele edin” tarzında bir emir vermesi alışıldık bir durum değildir. Ancak ilk defa harf devriminde devreye soktuğu bu aceleci tavır ve anî değişiklik taktiği, devrimin başarısı için aslında en doğru yöntem olmuştur. Öyle ki, *Sunday Star* gazetesine göre aynı yöntemle gerçekleştirilecek bir devrime, Amerika’da kullanılmakta olan metrik sistemlerde de ihtiyaç vardır. Gazeteye göre ülkede kullanılmakta olan galon ve benzeri Anglosakson ölçü birimleri hızlı bir şekilde terkedilerek, dünyaca kabul görmüş ölçü sistemlerine geçilmelidir.¹³⁷

White Bluffs gazetesi de harf devriminin başarısının sırrı olarak uygulanan yöntemle işaret etmiştir. “Şimdiye kadar gecikmiş ancak gerçekleşmesi için de yüzyıllara ihtiyaç duyulan bir şeyi birkaç yıl içinde Türkiye’deki diktatörlük idaresinin başarmış olması” bu konudaki azim ve kararlılığın işaretidir. Türklerin sokakta, tramvayda, hemen her yerde, ellerinde yeni harflerin yer aldığı broşürlerle görülmesi, gazeteye göre halkın lidere olan inancının kanıtıdır. Mağazaların tabelaları değişmekte ve yeni harflerle basılan gazetelere her gün bir yenisi eklenmektedir. Belki de çok daha ilginç her yaşta okuma yazma bilmeyen yetişkin Türklerin yeni harfleri öğrenmek için büyük bir çaba içerisine girmeleridir. Gazete bu çabaların sonuç vermeye başladığını, Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Bölümü görevlilerinden Elizabeth McCallum’un ifadelerine dayandırarak okuyucuna aktarmıştır. McCallum’a göre Türkler, Türkçedeki fonetik değerlerin yeni Latin harfleriyle tam olarak karşılanmasından duyduğu mutluluğu yaşamaktadır. Türklerin Turanî ırkından Moğollara mensup olduğunu, ancak Araplarla temasa geçtikten sonra onların kültürlerini benimseyerek kendi dillerini Arapça yazdıklarını işaret eden McCallum için Türkçe ve Arapça, birbiriyle tamamen uyumsuz iki dildir. Bu uyumsuzluk okuma ve

¹³³ Sherrill bu değerlendirmesinin kanıtı olarak yeni harflerin ülkeye tanıtılması sürecinde Mustafa Kemal ve İsmet İnönü gibi yoğun bir çaba harcayan Meclis Başkanı Kazım Özalp’ın beyanatına atıfta bulunmuştur. Sherrill, *Selanik’ten Gelibolu’ya*, 173. Kazım Özalp’ın söz konusu beyanati için bkz. “Meclis Reisi Kazım Paşa’nın Beyanati”, *Akşam*, 13 Eylül 1928, No. 3563, 1. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s. 201-202. Kazım Paşa, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü’nün yeni harfleri halka tanıtmak amacıyla ülkeyi dolaştıkları sırada Milli Mücadele yıllarında önemli görevlerde bulunduğu Balıkesir’e giderek halka yeni harfleri anlatmıştır. “Khazım Paşa, M.M. Reisi Balıkesir’de”, *Milliyet*, 25 Eylül 1928, No. 941, 1.

¹³⁴ W. G. Tinckom-Fernandez “Changing Alphabet Obsesses Kemal”, *The New York Times*, 2 September 1928’den aktaran Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 249.

¹³⁵ “Reform Waves Again Sweeping Across Turkey”, *Nebraska State Journal*, 3 November 1928’den aktaran Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Amerikan Basınında Türk Harf ve Dil Devrimi”, *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008, 343.

¹³⁶ Gazi’nin başöğretmenliği için “schoolmaster” ifadesi kullanılmıştır. “Turkish Learning New Alphabet”, *The Sunday Star*, 14 October 1928, 18.

¹³⁷ “Kemal’s Kindergarten”, *The Sunday Star*, 30 September 1928, 2.

yazma konusunda Türklerin geri kalmışlığının da nedenidir. McCallum, Türklerin büyük bir çaba ile öğrenmeye çalıştıkları bu yeni alfabe ile bu sorunu ortadan kaldırdığı düşüncesindedir.¹³⁸

The Evening Star gazetesi de yeni harflerin Türkiye'deki okuma-yazma oranına katkısına değinmiş ve bu noktada bir ironi yaparak "Turkey" ifadesini İngilizcedeki "hindi" anlamıyla kullanmıştır. Gazeteye göre Mustafa Kemal, alfabe ve konuşma dilini basitleştirerek "gulu, gulu, gulu şeklindeki konuşmayı" minimum seviyeye indirmiştir.¹³⁹

Yukarıda örneklerini verdiğimiz üzere gerek Türkiye'de görev yapan diplomatlar gerekse Amerikan basını, yeni harflerin tanıtılmasında Türk basınının oynadığı role işaret etmişlerdir. Buna ilaveten *The Evening Star* gazetesi, yeni harflerin halka tanıtılmasında hükümetin radyo yayınlarından da istifade etmeye çalıştığı, bu maksatla İstanbul ve Ankara'daki iki yayın istasyonunun programlarının büyük bir bölümünü, yeni kabul edilen harflerin tanıtımına ayırdığını yazmıştır.¹⁴⁰ Ancak Türkiye'de ilk düzenli radyo yayınlarının 6 Mayıs 1927'de başladığı ve ülkenin iktisadî ve sosyolojik durumunun her evde bir radyo bulunmasını imkânsız kıldığı gerçeği dikkate alındığında, hükümetin böyle bir yönteme müracaat ettiğini söylemek çok da olası değildir.¹⁴¹ Bununla birlikte gazete dışında halka yeni harfleri tanıtmak adına hükümetin farklı yöntemlere müracaat ettiği de bilinmektedir. Örneğin, Gazi'nin 9/10 Ağustos'taki konuşmasının ardından başlayan süreçte, İstanbul Üniversitesi'nde halka yeni harfler konusunda konferanslar verilmeye başlanmıştır. 21 Ağustos'ta Beyazıt Meydanında toplanan halka Profesör Mustafa Şekip (Tunç) tarafından verilen konferansların ilki, hoparlörler aracılığıyla ulaştırılmış, teknolojik bir imkândan istifade edilmiştir.¹⁴² Bu nedenle hükümetin yeni harfleri tanıtmak noktasında sahip olduğu en etkili silah gazetedir demek doğru bir değerlendirme olur.

The Brownsville Herald gazetesi ise harf devriminin hayata geçirilmesindeki başarıyı, Türk halkının Mustafa Kemal'e olan inancında görmüştür. Gazeteye göre tüm ulus "Kemal'i memnun etmek için yeni ABC'ye hâkim olma çabasındadır." Haberde yer alan bu ifadeyle lider ve kurtarıcı olarak kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ülke genelinde var olan korkuyla karışık sadakat duygusuna temas edilmiştir. Mustafa Kemal'in alfabe tanıtımına adına yurt gezisine çıkacağı haberinin duyulmasıyla birlikte "Anadolu'nun dört bir yanındaki kasaba ve köylerde gaz lambalarının yanmaya başladığı ve yeni harflerle yazmayı öğrenmek için kalemlerin çıkarıldığı" yazılmıştır. Gazi'nin Tekirdağ, Bursa ve Gelibolu'daki ziyaretleri, ülkenin diğer kısımlarında "bir tedirginlik yaratmıştır." Ancak gazeteye göre bu tedirginliğin nedenini lidere olan inanç, itaat ve onu memnun etme çabasında aramak gerekir. Çünkü eski Arap alfabesinin "karışık altı yüz karakteri yerine, yirmi dokuz harften oluşan yeni alfabenin basitliği, okuma-yazma bilmeyen 12.500.000 insan için bir nimet ve itici güçtür."¹⁴³

Daily Worker gazetesi de harf devriminin uygulanmış yöntemine dikkat çekmiştir. Gazete, bu anî değişikliğin "idarî yöntemler ve polis nezaretinde" gerçekleştiği ve bu yöntemin toplumu büyük bir kafa karışıklığına ittiği iddiasındadır.¹⁴⁴ Amerikan basınında *Daily Worker* örneğinde olduğu gibi harf devriminde uygulanan yöntemin toplumda kafa karışıklığı yarattığına ve yeni harflere karşı muhafazakâr kesimde güçlü bir direnç doğurduğuna yönelik değerlendirmelere sık rastlanmıştır. Örneğin Bursa'da bir kişinin yeni alfabeye karşı çıktığı için bir yıl hapis cezası aldığı, yine üç din adamı ve yaşlı bir kadının eski harflerle dinî eğitim verdikleri için cezalandırıldığı haberlerine tesadüf edilmiştir.¹⁴⁵ Bu haberlerden en ilginçine imza atan, *New Britain Daily Herald* gazetesi olmuştur. Haberde 1928'in Ağustos ayında yılın en sıcak günlerinin yaşandığı bir sırada, Trabzon- Gümüşhane arasındaki bir yaylaya üç metre yüksekliğinde yağan kar sonucunda 12 kişinin donarak hayatını kaybetmesi, bazı

¹³⁸ "Primer of Alphabet Turk's Best Seller", *White Bluffs*, 8 February 1929, 3.

¹³⁹ "Turkey Talk" *The Evening Star*, 1 April 1935, A-3.

¹⁴⁰ "Turkey to Use Radio", *The Evening Star*, 1 October 1928, 6.

¹⁴¹ Türkiye'de radyo yayınlarının başlangıcı hakkında bkz. İbrahim Sena Arvas, "Türkiye'nin Radyo ile Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 4/2 (December 2018), 421.

¹⁴² Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 170-171. "New Britain Daily Herald" gazetesi yeni harfleri öğretmek için kullanılan konferanslar yönteminden bahsetmiş ve "İstanbul Üniversitesinin bahçesinde toplanan binlerce kişilik kalabalığa bir profesör tarafından ilk dersin verildiğini" yazmıştır. "Turks Frightened By Snow Storm", *New Britain Daily Herald*, 22 August 1928, 18. Yeni harflerin halka tanıtılması hususunda kullanılan yöntemlere ilişkin Fahri Kılıç tarafından yapılan doktora çalışmasında da radyonun kullanıldığına ilişkin bir hususa tesadüf edilmemiştir. Fahri Kılıç, *Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve Öğretiminde Kullanılan Yöntemler-Araçlar*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2011.

¹⁴³ "Turkey Tries New Alphabet", *The Brownsville Herald*, 7 October 1928, 12.

¹⁴⁴ "A Contrast New Alphabet In Soviet Azerbaijan and Turkey", *Daily Worker*, 24 Mayıs 1929, 3. Yeni harflerin kullanımının neden olduğu kafa karışıklıkları hakkında bkz. Kılıç, *Yeni Türk Alfabesinin Kabulü*, 99 vd.

¹⁴⁵ "One-Tounge Law of Turkey", *The Evening Star*, 15 March 1929, s. 38. "Arabic Bootlegged", *The Evening Star*, 27 September 1929, 22. "Bootleg Arabic Alphabet", *The Bismarck Tribune*, 27 September 1929, 7.

yerlerde ise ekinlerin ve sığırların telef olması ile halkın yeni harflerin kabulü arasında bağ kurduğuna işaret edilir. “*Fanatik bir şekilde batıl inançlara bağlı olan Trabzonlular, fesin yerini şapkanın almasına aktif olarak direnen tek insanlardır ve son zamanlarda milliyetçi hükümet tarafından alınan bu tür kararların Allah’ın gazabına neden olduğunu, deprem ve bu tür doğal afetlerin yaşandığını düşünmektedirler. Halk, kutsal kitap Kur’an’ın yazıldığı Arap harflerinin kaldırılmış olması nedeniyle Allah’ın kızgın olduğuna inanmaktadır...*”¹⁴⁶

Görüldüğü gibi Amerikan basını harf devrimine büyük bir ilgi göstermiş, özellikle Mustafa Kemal’in uyguladığı yöntem üzerinde yoğunlaşmış ve bu anî değişikliği takdir etmiştir. Böylesine büyük bir devrimin başarıyla hayata geçirilmesinin sırrı da uygulanan bu yöntemde aranmıştır. Halkın “lider ve kurtarıcı” olarak Mustafa Kemal’a duyduğu bağlılık ve sadakat ise başarının ikinci nedeni olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal’in, kurtarıcı lider imajından kaynaklı otoritesinin halk üzerindeki baskı etkisine işaret edilmiş, bunun psikolojik bir etken olarak kullanıldığına vurgu yapılmıştır.

5. Amerikan Basınında Türkiye’nin Modernleşmesi Üzerine Genel Değerlendirmeler

Milli Mücadele yıllarında Ankara’ya gelerek Mustafa Kemal ile görüşen Amerikalı gazeteci Claire Price, Mustafa Kemal’in çağdaş bir Türkiye yaratmak amacıyla olduğunu bizzat kendisinden dinlemiştir. Price’in, “Başaracağınızı düşünüyor musunuz?” sorusunu Mustafa Kemal, “Barıştan iki yıl sonra dönecek olursanız nasıl bir başlangıç yaptığımızı görürsünüz.” şeklinde yanıtlamıştır.¹⁴⁷ Gerçekten Amerikalılar ve Amerikan basını, barışın hemen sonrasında Cumhuriyetin ilanı ile başlayan süreçte Atatürk liderliğindeki Türkiye’nin modernleşme yolunda attığı adımları görmüş ve buna ilişkin değerlendirmelere sıkça yer vermiştir. Bu değerlendirmelerin iki şekilde karşımıza çıktığı görülür: Birincisi doğrudan Mustafa Kemal Atatürk’ün modernleşme üzerindeki rolüne ilişkin değerlendirmeler, ikincisi ise cumhuriyetin ilanının yıl dönümlerinde Türkiye’nin modernleşen görüntüsüne dair sıklaşan yazılar.

Amerikan basınına göre Mustafa Kemal, Türk milletinin kurtarıcısı olmakla kalmamış aynı zamanda modern Türkiye’nin mimarı olmuştur. Örneğin *Cordova Daily Time* gazetesi, Atatürk’ü Türk milletinin “*korkusuz ve bağımsızlığa düşkün lideri olarak*” tanımlamış ve Cumhuriyet devrimlerini hayata geçirmek suretiyle ülkesini Batılılaştırmak yolundaki kararlılığına dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın, annesi Zübeyde Hanım’ın mezarını ziyareti esnasında yapmış olduğu konuşmayı sütunlarına taşıyan gazete, bu konuşma üzerinde modernleşme konusundaki kararlılığı somutlaştırır. Gazeteye göre Mustafa Kemal’in Türkiye’nin bağımsızlığını yeniden elde edeceğine dair annesinin mezarı başında ettiği yemin, ülke genelinde bir slogan haline gelmiştir. Bu konuşma, artık her Türk’ün içinde taşıdığı milliyetçi ruhun ifadesi olarak algılanmalıdır.¹⁴⁸ *The Evening Star* gazetesi ise Gazi’nin 1 Temmuz 1927’de İstanbul’a gelişinde yaptığı konuşmayı, Türkiye’nin bilim ve medeniyet ışığında, sosyal ve siyasî gelişme yolunda ilerlemeye devam edeceğinin kanıtı olarak göstermiştir. Gazeteye göre bu konuşmanın (Mustafa Kemal’in de ifade ettiği gibi) “*bir zaman Allah’ın gölgesi olarak kabul edilen hükümdarlara ama şimdi millete ait olan sarayın*” içinde yapılmış olması son derece anlamlıdır.¹⁴⁹

The Brownsville Herald muhabiri William Ritt de Mustafa Kemal’in “*Kur’an öğretilerine ve çürüyen bir imparatorluğun gelenekleri içine doğmuş küçük bir Türk çocuğu*” olarak başladığı hayatına, şimdi “*Türkiye’nin Cumhurbaşkanı ve dünyanın en güçlü milli lideri*” olarak devam ettiğini yazmıştır. Ritt’e göre Mustafa Kemal “*brilliant soldier*”, yani “parlak bir asker” olmakla birlikte, siyasî organizasyon yeteneklerine de sahip üstün bir liderdir. Ritt, Saltanata son vermesinin ardından Cumhuriyet’i ilan eden Mustafa Kemal’i, tıpkı Büyükelçi Sherrill gibi, “*Türkiye’nin George Washington’u*” olarak kabul etmiştir. “*Gözünü Amerika ve Batı Avrupa’ya çeviren Kemal Paşa*” harem geleneğine son vermiş, kadınların yüzünden peçeyi ve erkeklerin başından fesi çıkarmış, yeni harfleri kabul etmiştir. Bu nedenle Ritt’e göre Mustafa Kemal, “*İçinde bulunduğumuz yüzyılın en büyük figürü*

¹⁴⁶ “Turks Frightened By Snow Storm”, New Britain Daily Herald, 18. “Hakimiyet-i Milliye”, 19 Ağustos tarihli sayısında ülke genelinde çok sıcak günlerin yaşandığı haberini vermiştir. “Sıcakların Devamı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos 1928, No. 2554, 3. Bir gün sonra ise Trabzon ve çevresindeki kar yağışından söz edilmiştir. “Trabzon Yakınlarında Kar”, *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1928, No. 2555, 2.

¹⁴⁷ Clair Price, *Türkiye’nin Yeniden Doğuşu*, Çev. Bilal Çölgeçen, İstanbul: İkarus Yayınları, 2. Baskı, 2008, 20.

¹⁴⁸ Yazıda ilginç bir şekilde, Mustafa Kemal’in Türk olmadığı Müslümanlaştırılmış Bulgar anlamına gelen “Pomak” olduğu bilgisine de yer verilmiştir. “Kemal Swears To Regain Lost Turk Freedom”, *Cordova Daily Time*, 15 March 1923, 8. Mustafa Kemal Paşa’nın, İzmir Karşıyaka’da annesinin mezarı başında yaptığı 27 Ocak 1923 tarihli konuşma için bkz. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. 2, 79-80.

¹⁴⁹ “Turkey Will Continue Advance, Says Kemal”, *The Evening Star*, 3 July 1927, 8. Gazi’nin 1 Temmuz 1927 tarihli konuşması için bkz. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. 2, 264-265. “Büyük Gazimiz İstanbul Halkının Mümessillerine Hitaben Bir Nutuk İrad Eylediler”, *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Temmuz 1927, No. 2147, 1.

olabilecek adamdır.”¹⁵⁰ *The Times News* gazetesi yazarı İ. S. Klein ise “Türkiye'nin, yıpranmış bir despotizm altında idare edildiği bir sırada Selanikli genç bir yetim olan Mustafa Kemal'in” halkı özgürlük mücadelesine davet ettiğini ve verdiği mücadelenin ardından milletini, “Sultanın despotik yönetimi karşısındaki çaresizlikten kurtardığını” yazmıştır. Bununla da yetinmeyen Mustafa Kemal, halkı için eğitim ve sosyal alanda reformlar yaparak “dünyanın en liberal ve ilerlemeci liderlerinden birisi” olmuştur.¹⁵¹

Mustafa Kemal'le birlikte Türk milletinin Ortaçağ karanlığından çıktığını düşünen Amerikan basınına göre bu işin sırrı Mustafa Kemal'in Türklere aşıladığı milliyetçi ruhtur. Bu milliyetçi ruhu, gündelik hayatta, siyasette, ekonomide, kısacası her alanda görmek mümkündür. Padişahların idaresi altında bir zamanlar ülkenin doğal kaynakları ve ticari olanakları Avrupalıların çıkarlarına hizmet edecek şekilde yabana atılmışken, Mustafa Kemal'in yeni rejimi “Türkiye, Türklerindir” sloganına sahip olmuştur.¹⁵²

The Coolidge Examiner'in yazısına göre Gazi Hükümetinin idaresi altında bir araya gelen Anadolu insanı arasında “milli bilincin hızla geliştiği” görülmektedir. Gazeteye göre bu süreç Mustafa Kemal liderliğinde kazanılan Milli Mücadele ile başlamıştır. Ardından geniş topraklara, ancak yetersiz bir nüfusa ve eğitime sahip olan ülkeyi Batılı düşünce ve yaşam tarzıyla uyumlu hale getirmek için önemli adımlar atılmıştır. Fes yerine şapka kullanılmış, peçe atılmış, yeni bir alfabe benimsenmiş, kaynak eksikliğine rağmen Anadolu'nun ortasında bir başkent inşa edilmiştir. Artık yaşam biçimiyle, kılık kıyafetiyle, eğitimiyle Batılı bir “Yeni Türkiye” gerçeği söz konusudur.¹⁵³

The Evening Star yazarı Constantine Browne da işin sırrının Türklerin sahip olduğu milliyetçi ruhta saklı olduğu düşüncesini paylaşanlar arasındadır. Ona göre “dünyadaki her ulus son zamanlarda yeni bir ideal kabul etmiş, ancak hiçbiri bu ideali hayata geçirme konusunda Türkler kadar başarı gösterememiştir.” Savaş sonrası Türkiye'de dil, din, alışkanlıklar, alfabe, hatta şehir isimleri bile değişmiştir.¹⁵⁴ William T. Elis de Constantine Browne'un düşüncelerine katılmaktadır. Ellis, Mustafa Kemal sayesinde Türk halkının, “Türk milli kimliği ve yaşam için, vatansever bir hırs geliştirdiği” düşüncesindedir. Artık ülkede lideriyle bir olan, aynı düşünen bir halk mevcuttur. Ellis'a göre savaştan sonra Türkiye'nin Mustafa Kemal liderliğinde yaşadığı süreç “büyük bir ulusal değişim” olarak nitelendirilebilir. Bu değişim karşısında, eski Türkiye'yi tanıyan herhangi bir gezginin hatıraları, tanıklıkları eskimiştir. Çünkü artık Türkiye modern ve Batılı bir ülke halini almıştır.¹⁵⁵

“Yeni Türkiye”nin inşasına dair değerlendirmelerin yer aldığı bir diğer haber grubunu ise cumhuriyetin ilanının yıl dönümlerine ilişkin yazılar teşkil etmiştir. Bu yazıların hemen hepsinde kullanılan “Yeni Türkiye” ifadesi, Türkiye'nin Batılı tarzdaki yeni görüntüsüne işaret etmektedir.

The Indianapolis Time gazetesi Cumhuriyetin ilan yıl dönümüne ilişkin olarak kaleme aldığı yazıda, “Milli bayram ilan edilen bugün, Türkiye sadece Cumhuriyetin dördüncü yıl dönümünü değil, Batılılaşma yolundaki tatmin edici başarılarını da kutluyor” ifadesine yer vermiştir.¹⁵⁶ Gazeteye göre “Savaş sonrası liderlerin hiçbiri Mustafa Kemal Paşa kadar zor bir işle uğraşmamış ya da daha iyisini başarmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, on yıl içinde Türkiye'yi, on dördüncü yüzyıl despotizminden yirminci yüzyılın cumhuriyetine dönüştürmüştür.”¹⁵⁷ Batılılaşma konusundaki süreci neredeyse tamamlama noktasına gelen Türkiye'de bu başarının mimarı elbette Mustafa Kemal'dir. Netice

Resim 4: Yüzyılın en büyük figürü olarak Amerikan basınında Mustafa Kemal. *The Brownsville Herald*, 4 August 1929, 8.

¹⁵⁰ William Ritt, “Iron Man of Turkish Republic, Mustapha Kemal Pasha, Coming to Pay Respect to United States”, *The Brownsville Herald*, 4 August 1929, 8.

¹⁵¹ İ. S. Klein, “Modernizing The Turks”, *The Times News*, 7 July 1936, 2.

¹⁵² “Kemal Chooses Americans”, *The Evening Star*, 30 September 1933, A-8.

¹⁵³ “Republican Turkey Is Nine Years Old”, *The Coolidge Examiner*, 16 December 1932, 4.

¹⁵⁴ Constantine Browne, “This Changing World”, *The Evening Star*, 13 February 1935, A-7.

¹⁵⁵ Ellis, “Transformation Make Turkey Wonder”, A-5.

¹⁵⁶ “New Turkey’s Is 4 Years Old” *The Indianapolis Time*, 29 October 1927, 2.

¹⁵⁷ “Turkey Surprises Us”, *The Indianapolis Time*, 1 May 1930, 4.

olarak Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türkiye, Batı'ya uyum konusunda fevkalade bir başarı sağlamıştır.¹⁵⁸

Amerikan basınına göre Mustafa Kemal Paşa'yı Batı'da Mussolini ve Lenin ya da Doğu'da İran Şahı Rıza ve Arap Kralı İbn-i Suud ile kıyaslamak saçmalaktır. "Çünkü Türkiye son on yılda, dört yüz yıldakinden çok daha büyük bir ilerleme kaydettiyse bunun en büyük nedeni Mustafa Kemal'dir."¹⁵⁹

The Evening Star, Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümüne ilişkin olarak verdiği haberde daha düne kadar "terrible Turk/korkunç Türk" olarak adlandırılan bir milletin, Mustafa Kemal'in idaresi altında medeni milletler ailesinin bir ferdi haline geldiği gerçeğine işaret etmiştir. "Yeni Türkiye", bu ailenin bir üyesi olarak bugün onuncu yılını kutlamaktadır. "Gazi, 1923'te kararlı bir şekilde ve bir program dâhilinde, enkaz halindeki Türkiye'yi yeniden inşa etmek için işe başladı. Kadınlar için peçeyi, erkekler için fesi kaldırdı. Arap alfabesini kaldırdı ve Halifelğe son verdi. Çok eşlilik yasadışı ilan edildi. Eğitim ve sanayileşme teşvik edildi... Gerek ulusal bir lider olarak Mustafa Kemal'in gerekse Türk insanının şahsında, eski gelenekleri yıkmaktan korkmayan bir adamın karakteri mevcuttur."¹⁶⁰

"Yeni Türkiye'nin mimari Mustafa Kemal'dir" ve ona bu unvanı veren şey gerçekleştirmiş olduğu devrimlerdir. O, "devrim fikirli bir Türk'tür."¹⁶¹ Bu kapsamda Mustafa Kemal'in Ankara Hipodromu'nda yaptığı ve "10. Yıl Nutku" olarak bilinen ünlü konuşmasına yer veren Amerikan basını, Mustafa Kemal liderliğindeki "Yeni Türkiye"nin büyük bir mucizeyi başarmış olduğu konusunda hem fikirdir. Ortaçağ despotizminin yerine modern bir cumhuriyet idaresinin ve toplum hayatının yaratılması "bugün tüm dünya tarafından coşkuyla alkışlanan büyük bir başarıdır."¹⁶²

The Evening Star Amerikan basınında Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarına dair yer alan haberlerin bir kısmını toplu olarak okuyucusuna aktarmıştır. Örneğin *Omaha World Herald* gazetesine göre Mustafa Kemal'in başarısı Harun Reşid'in "Bin Bir Gece Masalları" kadar göz kamaştırıcıdır. Tüm dünyanın İtalya'da Mussolini, Rusya'da Stalin ve Almanya'da Hitlerin faaliyetlerinden korktuğu bir sırada, Mustafa Kemal her türlü zorluğun üstesinden gelerek "Yeni Türkiye'yi inşa etmekle meşguldür." *The World Herald*'a göre Mustafa Kemal'in gösterdiği mucizenin asıl şaşılacak tarafı asırlık geleneklere savaş açması ve kadın erkek her Türk'e kendi öz saygınlığını kazandırmış olmasıdır. *The Nebraska* gazetesi de Atatürk'ü gelmiş geçmiş en büyük adamlardan biri olarak göstermiş, Türkiye'nin tüm dünyada saygınlık uyandıran bir ülke haline gelmesini onun başarısı olarak kabul etmiştir. *Dayton Daily News* ise Mustafa Kemal'in modern bir Türkiye yaratma sürecinde devrimleri hayata geçirme stratejisine odaklanmıştır. Gazeteye göre asıl önemli olan Mustafa Kemal'in devrimleri hayata geçirirken halkla kurduğu iletişimdir. Okuma-yazma oranının son derece düşük olduğu, geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü bu ülkede Mustafa Kemal'in diktatörce yöntemlere rahatlıkla müracaat edip, netice alabileceği bir ortam bulunmasına rağmen onun, milletin kendine olan inancını, güvenini kullandığını, despotik yöntemlere müracaat etmeden devrimleri uyguladığını yazmıştır. *The Oakland Tribune* ise Mustafa Kemal'in Türklerin alışıldık Avrupa istilası fikrini, alışılmadık yeni bir yöntemle bu defa kültür sahasında uygulamaya soktuğu yorumunda bulunmuştur. "Avrupa'nın hasta adamını yeni bir zihniyetle diriltten Kemal" on yıl içinde bir mucizeyi gerçekleştirmiştir.¹⁶³

Görüldüğü gibi Amerikan basını, Mustafa Kemal liderliğinde Yeni Türkiye mucizesinin yaratılmasının ardındaki dinamiklere odaklanmıştır. Bu noktada gazetelerin üzerinde durdukları hususlardan ilki, devrimlerin hayata geçirilmesindeki

Sonuç

Türkiye'ye yönelik Amerikan kamuoyunun, kökenleri Ermeni meselesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü idaresine dayandırılan olumsuz bakış açısına rağmen, Türkiye'nin Mustafa Kemal Paşa liderliğinde 1923 sonrasında çağdaşlaşma yolunda attığı adımlar büyük bir ilgi uyandırmıştır. Bu ilginin uyanmasında Türkiye'de

¹⁵⁸ "Turks Observe Anniversary of New Republic, Great Progress Made in Seven Years in Adoption Habits", *The Indianapolis Time*, 29 October 1930, 5.

¹⁵⁹ M. E. Tracy, "Turkey Has Made More Progress in the Last Ten Years Than in the Previous 400, and Kemal Is Largely Responsible", *The Indianapolis Time*, 6 May 1931, 4. "Notes", *The Sunday Star*, 9 February 1930, Part 2, 3.

¹⁶⁰ "Ten Years of New Turkey", *The Evening Star*, 31 October 1933, A-8.

¹⁶¹ "A Revolution Minded Turk", *The Evening Star*, 30 April 1936, A-13.

¹⁶² Edward W. Pickard, "New Review of Current Events The World Over", *The Midland Journal*, 10 November 1933, 2. "Modern Turkey", *The Evreka Mirror*, 16 November 1933, 2. "Turkish Republic Honors Birthday", *The Sunday Star*, 29 October 1933, Part 1, A-9.

¹⁶³ "Decade of Turkish Freedom Reveals Leader's Strength", *The Evening Star*, 11 November 1933, A-6.

görev yaparak değişime yakından tanıklık etmiş Amerikalı diplomatların çalışmaları ve anlatıları ile Amerikan basınında yer alan yazılar önemli bir rol oynamıştır.

Gerek Amerikalı diplomatların gerekse Amerikan basınının devrimler sonucunda şekillenen toplumsal ve siyasal atmosferi izah için anlatılarında tercih ettikleri ifade "Yeni Türkiye" ifadesi olmuştur. Çağdaşı görüntüsüyle "Hasta Adam" ve medeniyetin nimetlerinden nasibini almamış kaba davranışları nedeniyle kullanılan "Korkunç Türk" imajının yerini "Yeni Türkiye" ya da "Modern Türkiye" imajı almıştır. Bu imaj değişikliğine ilişkin genel bir süreç çizmek gerekirse Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk birkaç yıl içinde Amerikan kamuoyunda Türkiye'ye ilişkin olumsuz izlenim az ya da çok varlığını korumuştur. 1930'ların başından itibaren özellikle Cumhuriyetin ilk on yıllık süreci tamamlandığında, Türkiye'nin modernleşme yolunda gösterdiği çaba ve kat ettiği yol Amerikan basınında hak ettiği yeri almış ve hayranlık uyandıran ifadelerle övülmüştür. Bakış açısındaki bu değişimin bariz bir şekilde görüldüğü yerlerden biri başkent değişikliği konusunda Amerikan basınında yer alan yazılar olmuştur. Öyle ki, Amerikan basını bu değişimi ve sosyal hayatta görülen canlanmayı, Amerikan yaşam tarzının benimsenmesi, "Amerikanlaşma" hareketi olarak görmüştür. Atatürk'ün özel yaşantısının da bu değişimi teşvik eden bir faktör olduğuna işaret edilir.

İncelenen Amerikan kaynakları Türkiye'de siyasal ve toplumsal hayatın sekülerleşmesi yolunda atılan adımların başarısına ilişkin olarak başlangıçta şüphe duymuşlar, bu süreci Batı'yı taklit hareketi olarak değerlendirmişlerdir. Ancak 1930'lara gelindiğinde, devrimlerin etkilerinin yavaş yavaş görülür hale gelmesiyle birlikte hem Amerikalı diplomatların hem de Amerikan basınının önyargıları, yerini hayranlık ve takdire bırakmıştır. Özellikle Afgan Kralı Amanullah'la yapılan kıyaslamalar Mustafa Kemal liderliğindeki Yeni Türkiye'nin başarısını daha görünür hale getirmiştir. Mustafa Kemal'in gerek benimsediği yöntem gerekse devrim düşmanlarına karşı takındığı tutum Amerikan kaynaklarında takdir edilmiştir. Bu takdir 1933'te Cumhuriyetin onuncu yılını kutlayan "Yeni Türkiye" ilişkin haberlerde doruk noktasına ulaşmıştır.

Amerikan kaynaklarına göre Mustafa Kemal liderliğinde "Yeni Türkiye"nin yaratılması sürecinin bir diğer önemli itici gücü ise milliyetçiliktir. Gerek Türkiye'de görev yapan Amerikalı diplomatların anıları gerekse Amerikan basınına göre "Yeni Türkiye" mucizesinin yaratılmasındaki püf nokta, Mustafa Kemal'in Türk halkına verdiği milli ruhtur. Bu milliyetçi ruhun açığa çıkma süreci, milletin karakterini ve sahip olduğu potansiyeli iyi bilen bir liderle, liderine güvenen ve ona inanan bir milletin karşılıklı etkileşimi olarak tarif edilmiştir. Atatürk, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ülkesi için bu kadar büyük sorumluluğun altına girip mucizevi işler başaran tek lider olarak gösterilmektedir. İşte bu başarının sırrı milliyetçi ruhtur.

Mustafa Kemal kendi davranışlarıyla bir takım dini kalıpları kırmak noktasında milletine örnek olmuş bir lider imajına sahiptir. Örneğin ülkede dikilen Atatürk heykelleri Amerikan basını tarafından laik ve modern Türkiye'nin sembolü olarak kabul edilmiş, "Dini Islah Beyannamesi" kapsamında hayata geçirilen bir takım yenilikler basın tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Özellikle "Dini Islah Beyannamesi"ni hayata geçirmek konusundaki girişimleri nedeniyle Mustafa Kemal, İslam dünyası içinde ortaya çıkmış en büyük kahraman olarak nitelendirilmiştir. Doğu dünyasında dini taassup üzerinde bu kadar büyük ve yıkıcı bir etki yaratan bir adama tesadüf edilmediği görüşü üzerinde Amerikan basını hem fikir olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal sadece Türklerin değil; tüm İslam âleminin uyanışına örnek teşkil edecek çapta bir adamdır. Ancak onun, kendisini örnek alan diğer doğulu liderlerden farkı devrimleri uygulama stratejisi ve bu konudaki radikalizmidir. Gerek Amerikalı diplomatlara gerek Amerikan basınına göre bu radikalizmin en bariz bir şekilde görüldüğü yer yeni Türk alfabesinin hazırlanışı ve tatbiki sürecidir. Amerikan kaynaklarına göre Atatürk'ün radikalizmini kadınlara siyasal ve sosyal haklarının verilmesi ve aile hukuku alanındaki düzenlemeler sırasında da görmek mümkündür. Atatürk'ün gerçekleştirdiği mucizelerden biri olarak da bu alandaki devrimlere, özellikle Medenî Kanun ve peçenin kaldırılmasına işaret edilmiştir. Bu noktada da milliyetçi anlayışa işaret edilerek, bunun çeviriye-taklide dayalı bir hukuk devrimi olmaktan ziyade Türk milli kültürüne ve aile hayatına uygun bir şekilde hayata geçirilmiş olduğu gerçeğine temas edilmiştir. Atatürk Türk milleti gibi Türk kadınına da zincirlerinden kurtartmış, ona özgürlüğünü vermiştir.

"Yeni Türkiye"yi oluşturan devrimlerin icrasında ve halka tanıtılmasında Atatürk'ün ön saflarda olması Amerikan kaynaklarında dikkat çekilen bir diğer önemli husus olmuştur. Örneğin şapkayı tanıtmak için yaptığı seyahat ve özellikle de yeni harfleri halka anlatmak için "Başöğretmen" olarak ülkeyi batıdan doğuya gezmesi onun güçlü liderlik özelliğinin işaretleri olarak gösterilmiştir.

İncelenen Amerikan kaynaklarında zaman zaman yanlış bilgi aktarımlarına tesadüf edilmekle birlikte bunların genel bakış açısı üzerinde büyük etki yaratacak bilgi ve değerlendirmeler olmadığı görülmüştür.

Özetle incelenen Amerikan kaynaklarında “Yeni Türkiye”nin oluşumunda Atatürk’ün rolü ve başarısını üç temel esas üzerinde değerlendirildiği görülmüştür. İlki Atatürk devrimlerinin özünde milliyetçilik yer almaktadır. İkincisi devrimlerin planlanması ve uygulanışı konusunda göstermiş olduğu kararlılık ve radikalizmdir. Üçüncü olarak da halkı devrimlerin gerekliliğine inandırmak konusundaki ikna kabiliyetine yani liderlik özelliğine işaret edilmiştir. Bu noktada Birinci Dünya Savaşı sonrası liderlerinin hiçbirisinin Atatürk’ün ülkesine yaptığı hizmetler ölçüsünde bir hizmette bulunmadığı, hiçbir liderin bu kadar büyük bir sorumluluk almadığı ve böylesine büyük, mucizevi bir dönüşümü başarmadığı kabul edilmiştir.

Finansal Destek ve Teşekkür/ Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

Telif Eserler

Akbaş, İsmail. “Afgan Kralı Emanullah Han’ın Türkiye Gezisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 7/16-17 (Bahar-Güz 2008): 311-333.

Akgül, Mehmet. “Atatürk Dönemi Din Anlayışı ve Dini Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi, 1920-1938*. C. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, Birinci Baskı, 2009: 421-439.

Alpkaya, Faruk. *Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu, 1923-1924*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2009.

Altıntuğ, Ahsen. *Atatürk Orman Çiftliği, Kuruluşundan Günümüze*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2000.

Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1945-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 14. Baskı, 1995.

Arvas, İbrahim Sena. “Türkiye’nin Radyo ile Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi”, *International Journal of Cultural and Social Studies*. 4/2 (December 2018): 406-428.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938. C. 1-3, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Baskı, 1997.

Ateş, Sinan, Yücel Namal, Muhibbe Erdoğan. *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, 1928-1935*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

Balcı, Meral, Yeşim Karadeniz. “Cumhuriyet Modernleşmesinin Genç Kadın Pilotu: Sabiha Gökçen”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*. 2/1 (2018): 1-7.

Bali, Rıfat N. *Anadolu’dan Yeni Dünya’ya, Amerika’ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Başkan, Seyfi. “Atatürk Dönemi Heykel”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi, 1920-1938*. C. 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009: 1201-1204.

Bozkurt, Gülnihal. “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 8/22 (1991): 45-54.

Bryson, Thomas A. “Admiral Mark L. Bristol, An Open-Door Diplomat in Turkey”, *International Journal of Middle East Studies*. 5/4 (Sep. 1974): 450-467.

Bulut, Semih. *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, 1923-1938*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.

Cihan, Erol. “Atatürk Hukuk Devrimi Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 48/1-4 (1983): 183-194.

- Değerli, Esra Sarıkoyuncu. "Amerikan Basınında Türk Harf ve Dil Devrimi", *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008: 1-5.
- Demiryürek, Meral. "Kemalzade Ali Ekrem ile Tokadizade Şekip'in Eserlerinde Evlat Acısı", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 5/2 (Aralık 2020): 545-576.
- Erhan, Çağrı, Mustafa Aydın. "Selective Bibliography on Turkish-American Relations", *The Turkish Yearbook of International Relations*. 31 (2000): 267-292.
- Erhan, Çağrı. "The American Perception of the Turks: An Historical Record", *The Turkish Yearbook of International Relations*. 31 (2000): 77-97.
- Erol, Mine. *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*. Ankara: Bilgi Basımevi, 1976.
- Evans, Laurance. *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası, (1914-1924)*. İstanbul: Örgün Yayınevi, İkinci Baskı, 2004.
- Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 1924-1930, Devrimler ve Tepkileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Gordon, Leland James. *American Relations With Turkey, 1830-1930, An Economic Interpretation*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1932.
- Grew, Joseph C. *Gazi ve İsmet Paşa, Çalkantılı Dönem, 1922-1932*. Türkçesi: M. Aşkın-N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi, 3. Baskı, 2005.
- Grew, Joseph C. *Yeni Türkiye, Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisinin Anıları*. Türkçesi: Kadri Mustafa Orağlı. İstanbul: Multilingual, 1999.
- Güneş, İhsan. *Atatürk Dönemi Türkiyesi'nde Milletvekili Seçimleri 1919-1935*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Howard, Harry N. "The Bicentennial in American-Turkish Relations", *Middle East Journal*. 30/3 (Summer 1976): 291-310.
- İmece, Mustafa Selim. *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 1975.
- İnan, Arı. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir ve İzmit Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, 2018.
- İnönü, İsmet. *Defterler, 1919-1973*. C. 1, Haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- İnönü, İsmet. *Hatıralar*. Yay. Haz. Sabahattin Selek. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 2006.
- Kara, Abdullah. "Türkiye'de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. IV/1 (Haziran 2020): 114-141.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Metinler/Kişiler*. C. 2, İstanbul: Risale Yayınları, 1987.
- Kılıç, Fahri. *Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve Öğretiminde Kullanılan Yöntemler-Araçlar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2011.
- Kılıç, Selami. "Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı", *Atatürk Yolu Dergisi*. 4/16 (1995): 529-547.
- Köse, İsmail. *Türk-Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral Mark Lambert Bristol'un Rolü, 1919-1927*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2016.
- Kul, Hazel. *Mondros'tan Gümrü'ye ABD Basınında Ermeni Meselesi, 1918-1920*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, (1839-1895)*. C. I, Yay. Haz. Recep Karacakaya. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, (1896-1919)*. C. II, Yay. Haz. Recep Karacakaya. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007.
- Özkan, Kenan, Elçin Yılmaz. "Amerikan Kaynaklarının Gözünden Erken Cumhuriyet Dönemi Siyasal Hayatına Bakış", *Atatürk Dönemi Demokratikleşme, 1920-1938*. Ed. Davud Kapucu. Ankara: İksad Publishing House, 2021: 359-438.
- Özkan, Kenan. *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD ilişkileri, 1918-1923, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Öztoprak, İzzet. *Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

- Öztürk, Zerrin Ayşe. "Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 3/1 (2012): 1-33.
- Pişgin, Yasin. "Kur'an'ın Tercümesi Meselesine Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'nun Bakışı", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 6/1 (2019): 48-68.
- Price, Claire. Türkiye'nin Yeniden Doğuşu. Çev. Bilal Çölgeçen. İstanbul: İkarus Yayınları, 2. Baskı 2008.
- Rossi, Enzo. "Modus Vivendi, Consensus, and (Realist) Liberal Legitimacy", *Public Reason*. 2/2 (2010): 21-39.
- Saray, Mehmet. "Emanullah Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 11, Ankara: 1995: 84-85.
- Sherrill, Charles H. *Selanik'ten Gelibolu'ya*. Çev. A. Basad Kocaoğlu. İstanbul: İlgı Yayınları, 2006.
- Sıvış, Efe. *Türk Demokrasisinin Sıfır Noktası, Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Sönmez, Cahide Sınmaz. "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)", *Tarihin Peşinde*. 12 (2014): 83-117.
- Şentürk, Mustafa. "Modern Dönemde Kur'an'ın Türkçeye Çevrilmesi Mâcerâsı: Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercümesi", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları, Bildiri Kitabı*. C. 2, 2013: 493-506.
- Şimşir, Bilal N. "Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi", *Belleten*. XLIII/169 (1979): 107-214.
- Şimşir, Bilal N. "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 7/20 (Kasım 1991): 189-222.
- Şimşir, Bilal N. "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarihte Türkler ve Ermeniler, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler*. C. 10, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014: 45-98.
- Şimşir, Bilal N. *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Trask, Roger R. "The Terrible Turk and Turkish-American Relations in the Interwar Period", *The Historian*. 33/1 (November 1970): 40-53.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Basım, 2005.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. 2. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1998.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu, 1923-1938*. 3. Kitap, Birinci Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu, 1923-1938*. 3. Kitap, İkinci Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1. Basım, 1996.
- Uslu, Cennet. "Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi", *Turkish Studies*. 9/2 (Winter 2014): 1539-1556.
- Ülger, S. Eriş. *Zaferin Gölgesinde Latife Hanım*. İstanbul: Paraf Yayınları, 2013.
- Von der Goltz Paşa. *Devlet-i Âliye'nin Zaaf ve Kuvveti*, Mütercimi: Zaimzade Hasan Fehmi, Kahire: 1324.
- Yılmaz, Aliye. "Amanullah Han'ın İslahatları ve Atatürk", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21 (Mayıs 2010): 155-165.
- Yılmaz, Elçin. *Amerikan Misyonerlerinin Türk-Ermeni İlişkilerine Etkisi*. Beau Bassin: Lap Lambert Academic Publishing, 2020.
- Yılmaz, Elçin, Kenan Özkan. "Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXXV/1 (2020): 355-381.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Alemdar

Arizona State Miner

Brownsville The Evening Herald

Cordova Daily Time

Cumhuriyet

Douglas Daily Dispatch

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Nebraska State Journal

New Britain Daily Herald

Resmi Gazete

Tasvir-i Efkâr

The Bismarck Tribune

The Bolivar Democrat

The Brownsville Herald

The Coolidge Examiner

The Daily Worker

The Evening Star

The Evreka Mirror

The Frontier

The Indianapolis Time

The Midland Journal

The Minnesota Fiery Cross

The Sunday Star

Vakit

White Bluffs

İnternet Kaynakları

<https://www.youtube.com/watch?v=7Qd6Z61NLJg>. Erişim Tarihi: 25.02.2021.